

Sier du ikke hva jeg hører?

Utfordringer ved omsorgsarbeid for mennesker
med psykisk utviklingshemming uten verbalt språk
i en norsk småkommune

Hovedoppgave i Sosialantropologi
av
Trond Stalsberg Mydland

Institutt for Sosialantropologi
Universitetet i Bergen
2003

Sier du ikke hva jeg hører?

Utfordringer ved omsorgsarbeid for mennesker
med psykisk utviklingshemming uten verbalt språk
i en norsk småkommune

”- Tenk hvis de kunne snakke!”

Forord

I første rekke vil jeg takke personene som bor og arbeider ved bo- og avlastningsenheten som i denne hovedfagsoppgaven omtales som Nordly. Feltarbeidsperioden jeg har tilbrakt hos dere er en verdifull personlig erfaring. Jeg har satt stor pris på å få delta i deres liv, og ser tilbake på oppholdet som et meget spennende halvår i mitt liv.

Dernest vil jeg takke professor emeritus Jan Petter Blom for at han for alvor vakte en da skoletrett students begeistring for faget sosialantropologi på en grunnfagsforelesning om de sirkumpolare kulturer en mørk høstkveld i Kristiansand noen år tilbake.

Førsteamanuensis Frode Fadnes Jacobsen skal ha takk for entusiasme og hjelp ved starten av dette hovedfagsprosjektet.

Min veileder professor Anne Karen Bjelland fortjener også en stor takk for trygg, god og stimulerende veiledning gjennom prosjekteringen, feltarbeidet og oppgaveutformingene. Jeg har satt stor pris på å ha en veileder som har stilt seg til rådighet når som helst gjennom hele prosessen. Det har vært en god hjelp og trøst i en til tider ensom hovedfagstilværelse nede på Sørlandet.

Parallelt med hovedfagsarbeidet har jeg jobbet med ulike prosjekter ved Agderforskning og Høgskolen i Agder. Takk til alle dere som har gjort det mulig for meg å ha en tilknytning til dette forsknings- og utdanningsmiljøet. En spesiell takk til forsker May-Linda Magnussen som har vært en unik portåpner og samarbeidspartner i denne forbindelse.

Ellers fortjener min familie, mine venner og mine medstudenter fra Institutt for sosialantropologi en stor takk for oppmuntring og interesse for mitt hovedfagsarbeid.

Denne oppgaven er i sin helhet tilegnet mine to kjæreste og beste venner Pernille og Jonas.

Trond Stalsberg Mydland
Kristiansand, 12. mars 2003

Sammendrag

Studien er basert på et seks måneder langt feltarbeid i en norsk småkommune. Hovedtema for oppgaven er hvordan det kommunale omsorgsarbeidet for mennesker med en sterk psykisk utviklingshemming utspiller seg i praksis. Gjennom feltarbeidet følger jeg ansattes arbeid vis-à-vis beboere som bor i samlokaliserte boliger for mennesker med psykisk utviklingshemming. Utover å følge det praktiske arbeidet hos personene som bor på stedet har utforskningen av de ansattes relasjoner seg i mellom vært avgjørende for å forstå hvordan innholdet i arbeidet utformes.

Min tilnærming har tatt utgangspunkt i ansattes arbeid ovenfor personer med en sterk psykisk utviklingshemming som ikke behersker en verbal språkmulighet. Et sentralt trekk ved dette arbeidet er at ansatte kontinuerlig utfordres på hvordan mening kan etableres i relasjoner til personer som ikke har velutviklede kommunikasjonsformer. I henhold til endringene i omsorgsorganiseringen, nedfelt i den mye omtalte HVPU-reformen for 10 år siden, skal ansatte nå utføre arbeidet med fokus på beboernes inkludering i praktiske spørsmål, en normalisering av hverdagslivet og integrering i det lokale samfunnslivet. Uavklart meningsinnhold i idealer som normalisering og integrering, samt ansattes utfordringer knyttet til tolking og meningsproduksjon ved kommunikasjon med beboerne, danner sammen med mine egne praktiske erfaringer fra feltarbeidet et utgangspunkt for en analyse av hvordan slike utfordringer kan bidra til en begrensning i aktiviteter utenfor det avgrensede området med samlokaliserte boliger.

Avhandlingen tar også for seg hvordan dagens organisering av omsorgstilbudet har mange sammenfallende trekk med organisasjonsformen i de tidligere HVPU-institusjonene. Erving Goffmans karakteristikke av 'totale institusjoner' tas i bruk for å peke på at beboerne også i dag tilbys en 'egen verden' med barrierer mot samspill og interaksjon med omverdenen. De radikale endringene i livsform som HVPU-reformen signaliserte kan ikke finnes igjen i hverdagslivet til beboerne jeg har fulgt. Noen årsaker til dette antas å være et samspill mellom beboernes omfattende bistandsbehov, et kommunalt behov for å organisere et stabilt og funksjonelt omsorgstilbud innenfor flere rammevilkår og det uavklarte innholdet i fremgangsmåter for å oppnå en slik radikal endring i livssituasjonen.

Innholdsfortegnelse

KAPITTEL 1

Innledning

Tema	7
Ambisjoner	7
HVPU-reform	8
Skjerpede betingelser	8
Tidligere erfaringer	9
Fremstillingen	9
Kapitteloversikt	10

KAPITTEL 2

Historisk og teoretisk bakgrunn

Omsorgssystemer	13
Psykisk utviklingshemming	14
Relativisering av begrepet	15
Institusjonsomsorgens historie	16
Statlig institusjonsomsorg	17
Levekårene utredes	19
“Totale institusjoner”	21
HVPU-reformen vedtas	23
Forskning om HVPU-reformen	24
Hverdagslivet til mennesker med psykisk utviklingshemming	25
Organisering av boligtilbud	26
Normaliseringsarbeid i boligene	27
Sosiale relasjoner i boligene	28
Normalisering og integrering	28
Normalisering og integrering som politiske prinsipper	29
Hvor ble det av endringene?	30

Integrering som analytisk begrep	30
Kontrollbehov og fremmedgjøring	32
Kommunikasjon	33
Oppsummering	33

KAPITTEL 3

Feltarbeid ved Nordly

Første møte	35
Tidligere arbeidserfaringer	37
Utforming av et hovedfagsprosjekt	39
Ulike relasjoner som kan utforskes	40
Hvor skal jeg dra på feltarbeid?	41
Min rolle ovenfor ansatte og beboere	43
Hovedtrekk ved min tilnærming	45
Forskningsetiske utfordringer	46
Oppsummering	48

KAPITTEL 4

Oversikt over Nordly

Nordly bo- og avlastning opprettes	49
Lokalisering	50
Utforming av leilighetene	51
Hvem som bor ved Nordly	52
Eilert	52
Frode	53
Sofie	53
Pia	54
Avlastningen og kontoret	54
Ansattes arbeidstid og vaktsystem	55
De ansatte ved Nordly	56
Stillinger	57
Vikarer	58
Arbeidet	58
Informasjonskilder	59

Jentene i sekseren	60
Beboerne, brukerne, de	61
Hjemme hos...	62
Her, på huset	62
Oppsummering	63

KAPITTEL 5

Arbeidet ved Nordly

Utfordringer	65
Forunderlig hyppige pauser	66
Hvor mye inne / ute av leilighetene?	67
Røykepausenes innfallsport	68
Dagsplaner	70
Eilert er blitt gammel	71
Svaret blir slik man spør	72
Strukturelle føringer	74
Ansattes ulike tolkinger	75
Sofie hylar, ... og er tørst?	75
Kommunikasjon med Frode	77
Frode gjør husarbeid og får besøk av Eilert	79
Hvordan forstår jeg Frodes skumming?	80
Kommunikasjon med Pia	83
Godt å ha noe å snakke om	85
Pia pynter til Jul	86
Bruk av CD-spiller og TV-apparat	87
Om hvor vanskelig det er å tolke	90
Stemmer i rommet	91
Å Snakke med / om	92
Oppsummering	92

KAPITTEL 6

Utenfor Nordly

Beboer i nærmiljøet	95
Støttekontakter	96

Klubben	98
Andre aktiviteter	100
På handletur?	102
Pia hos frisøren	104
Frode hos frisøren	106
Frisørens kommunikasjonsstrategier	108
Ansattes forståelse av frisørbesøket	109
Oppsummering	111

KAPITTEL 7

Lokalisering, inkludering og organisering

Samlokalisering	113
Sosial isolasjon	115
Kommunikasjon og tolkingsutfordringer	117
Kommunikasjonsstrategier	118
Eilert på sofaen	119
Frodes frisørbesøk	121
Inkluderingsstrategier	124
Sosial identitet	126
Organisasjonsform	128
Fra HVPU-institusjon til Nordly	130
Ansattes fremstillinger om institusjonstenkning	132
Institusjonelle føringer	135
Oppsummering	137

KAPITTEL 8

Hva er normalt ved Nordly?

Normalisering	139
Hva er normalt?	140
Unormale levekår i HVPU	141
Normaliseringsarbeid	142
Integrert?	146
Nordly som omsorgssted	149
Nordly som total institusjon	150

En ny omsorgsform?	154
Dagens omsorgstilbud ved Nordly	156
Avsluttende bemerkninger	
Omsorgsarbeidet ved Nordly	159
Forventningene innfridd?	161
Litteraturliste	163
Vedlegg 1: Informasjonsskriv til ansatte	169
Vedlegg 2: Informasjonsskriv til hjelpeverge/foreldre	171
Vedlegg 3: Informasjonsskriv til omsorgssjef	173
Vedlegg 4: Skisse over området Nordly	175

KAPITTEL 1

Innledning

Tema

Denne hovedoppgaven handler om hvordan det kommunale omsorgsarbeidet ovenfor mennesker med en sterk psykisk utviklingshemming utspiller seg i en norsk småkommune. I studien følger jeg ansatte på jobb hos tre personer som ikke har en verbal språkmulighet. I tillegg følger jeg arbeidet hos en person som har en svært begrenset mulighet til å uttrykke seg verbalt. Alle de fire personene er naboer som bor ved Nordly¹, det organiserte boligområdet for mennesker med psykisk utviklingshemming i kommunen.

Intensjonen med studien er å se nærmere på hvilke utfordringer offentlig ansatte møter ved arbeid ovenfor mennesker som i liten grad har mulighet til å uttrykke seg språklig. Hensikten er også å se nærmere på hvordan ansattes valg av tolkninger og meningsetablering(konstruksjon) påvirker livsutfoldelsen for menneskene de jobber hos.

Ambisjoner

Min ambisjon med denne hovedfagsoppgaven er å gi et empirisk fundert bidrag til forståelsen av hvordan offentlige ansatte arbeidstakere møter spesielle utfordringer ved omsorgsarbeid ovenfor tjenestemottakere som har begrensede språklige kommunikasjonsmuligheter. Jeg har ikke forhåpninger om å knekke bestemte koder for hvordan en slik form for omsorgsarbeid foregår, men ønsker snarere å fremstille noen særtrekk ved arbeidet og peke på noen paradokser knyttet til omsorgsformen og arbeidet vis-à-vis mennesker med psykisk utviklingshemming

¹ Alle stedsnavn, ansatte og beboere i denne oppgaven er gitt fiktive navn.

HVPU-reform

Denne studien er gjennomført ca. 10 år etter at den mye omtalte HVPU-reformen trådte i kraft 1. januar 1991. Reformen har til tider vært stilt i et meget kritisk lys, og mye har vært skrevet og sagt om en slik overgang ville føre til et bedre eller dårligere liv for mennesker med psykisk utviklingshemming. I denne oppgaven har jeg ikke som ambisjon å evaluere hele reformen som sådan. Min hensikt er snarere å se nærmere på et sted hvor noen få mennesker med psykisk utviklingshemming bor og hvordan utfordringer med det å skulle jobbe som personale ovenfor disse menneskene arter seg i dag. Den tidligere institusjonsomsorgen og den påfølgende HVPU-reformen ligger likevel som et bakteppe for dagens omsorgsform, og jeg behandler derfor også aspekter ved disse faktorene i oppgaven.

Slik jeg opplever det har den offentlige debatten omkring omsorgstilbudet for mennesker med psykisk utviklingshemming vært mindre de siste årene enn tidligere. For mange vil det kanskje oppfattes som om at 'nå er det meste i gjenge', og at ting har gått seg til etter årene da debattene var sterkest i forbindelse med HVPU-reformen på begynnelsen av nittitallet. I denne oppgaven vil jeg imidlertid argumentere for at det på mange måter er nettopp nå de store utfordringene regjerer. De kommunale tilbudene har eksistert en ti års tid, personene med psykisk utviklingshemming er innflyttet, og de ansatte innkjørte i arbeidsoppgavene i denne nye formen for omsorgstilbud. Likevel synes det som om de opplevde utfordringene ved å jobbe med denne typen arbeidsoppgaver er større enn noen gang.

Skjerpede betingelser

Omsorgstjenestene ovenfor mennesker med psykisk utviklingshemming, og kostnadene med disse tjenestene, må i stadig større grad samkjøres med kommunenes øvrige budsjetter for omsorgskrevende innbyggere. Dette fører til innskjerping i bemanningsstrukturer og mindre midler til aktiviteter. I denne oppgaven vil jeg argumentere for at mens de første årene etter reformen ser ut til å ha vært preget av optimisme og fremtidsvisjoner, er det i dag usikkerhet og stagnasjon som i større grad preger omsorgstjenestene ved Nordly.

De første årene bidro gode økonomiske rammebetingelser og de ansattes tro på en grunnleggende ny måte å drive omsorgsarbeid til denne optimismen. Idealer som normalisering og integrering ble aktivt forsøkt utviklet for personene med psykisk utviklingshemming som flyttet for seg selv i nye leiligheter i hjemkommunen. Nå, 10 år etter kan ikke denne optimistiske troen på idealene spores i samme grad. Mange av de ansatte

opplever at forestillingene de hadde i starten om en integrert og normalisert hverdag for personene de jobber for ikke lot seg omdanne til praksis. Dette har igjen ført til en arbeidshverdag som i dag i stor grad er preget av at de er usikre på om de utfører arbeidet på en tilstrekkelig måte.

Tidligere erfaringer

I forbindelse med denne hovedfagsoppgaven har jeg valgt å vende tilbake til et tidligere arbeidssted for å gjøre feltarbeid. For 8 år siden arbeidet jeg en kortere periode som ferievikar ved Nordly bo- og avlastning. Jeg ble i denne tiden kjent med en del av dem som bor og arbeider ved dette stedet, og i utarbeidelsen av hovedfagsprosjektet kom jeg frem til at det ville være fordelaktig å ta utgangspunkt i et miljø jeg allerede hadde noe kunnskap om. Dette er et omdiskutert tema innen faget sosialantropologi, men for meg har det føltes riktig og viktig å ta fatt i og se nærmere på en del utfordringer som jeg ble konfrontert med som ferievikar disse årene tilbake. Det er altså blant annet utfordringer jeg selv har opplevd i lignende situasjoner jeg ønsker å se nærmere på gjennom de som i dag er ansatt ved Nordly bo- og avlastning.

Fremstillingen

I denne oppgaven legger jeg vekt på å presentere deskriptive innblikk fra livet ved Nordly. I tillegg til at jeg behandler disse presentasjonene analytisk i de ulike kapitlene, vil jeg mot slutten av oppgaven sammenfatte en del hovedtrekk hvor jeg også relaterer mitt materiale til tidligere teoretiske bidrag. Jeg håper også at en slik bruk av deskriptive innblikk vil gi leseren større mulighet til å forestille seg konkrete situasjoner hvor beboere og ansatte samhandler ved Nordly.

På samme måte forsøker jeg i henhold til mine feltarbeidserfaringer, gjennom slike innblikk, å fremstille Nordly som et avgrenset system i det kommunale omsorgsapparatet. Jeg forsøker å presentere arbeidsstedet på en måte som ligger opp mot hvordan jeg etter kontakten med de ansatte oppfatter at de opplever stedet. Materialet fremstilles også i stor grad ved hjelp av uttrykk og begreper personalet bruker i sitt daglige arbeid. Denne avhandlingen vil likevel være min presentasjon av hvordan jeg opplevde personale, beboere og arbeidet ved Nordly i løpet av mitt feltarbeid over en periode på ca. 6 måneder fra oktober 2001 til april 2002.

Som Anne Karen Bjelland har påpekt (Bjelland 1994), vil selv de minste samfunn ha varierende sosiale og kulturelle virkelighetskonstruksjoner mellom ulike medlemmer. Selv om min fremstilling tar utgangspunkt i de ansattes perspektiv på det som foregår ved Nordly, har jeg også et sterkt ønske om at personene som bor der skal bli presentert på en måte som gjør dem synlige utover å være ‘arbeidsinnhold’ for de ansatte. En av mine største utfordringer, som også er knyttet til selve temaet for denne oppgaven, er imidlertid vanskene med å få tilgang til hva personene som bor ved Nordly erfarer i relasjonene til både de ansatte og meg som feltarbeider.

Beboerne blir på mange måter en form for ‘Muted Group’ jf. Edwin Ardeners beskrivelse av hvordan kategoriers innhold er avhengig av hvem man diskuterer kategoriene med (Ardener 1975). Kategorien beboer og personene som bor ved Nordly har jeg i stor grad vært nødt til å diskutere med de ansatte. Dette har dels vært en bevisst hensikt knyttet til temaet for oppgaven, og dels en absolutt nødvendighet siden jeg ikke har funnet det mulig å konferere beboerne i slike spørsmål. Mine forsøk på å etablere mening i relasjoner til personene som bor ved Nordly har jeg likevel gitt vesentlig plass i denne oppgaven for at leseren skal få innblikk i hvordan jeg selv opplever disse utfordringene.

Kapitteloversikt

I kapittel 2 ser jeg tilbake på de siste tiårenes endringer i omsorgsorganiseringen ovenfor mennesker med psykisk utviklingshemming. Her ser jeg nærmere på hvordan en stadig tiltakende kritikk av levekårene i døgninstitusjonene førte til utredninger av forholdene i institusjonene innen HVPU (Helsevern for Psykisk Utviklingshemmede). Omsorgsansvaret overføres etter hvert til kommunene, og arbeidet med å etablere nye tilbud igangsettes der. Kapitlet tar også for seg en del forskningsmessige bidrag fra utviklingen av denne nye omsorgsformen. Jeg ser nærmere på ulike faglige bidrag, og presenterer et utvalg av teoretiske bidragsytere som omhandler temaer jeg selv skal se nærmere på i denne oppgaven. Presentasjonene i dette kapitlet vil for det første gi en innføring i temaer som er sentrale, samtidig som noen teoretiske bidrag som her fremstilles vil benyttes i analytiske tilnærminger senere i oppgaven.

I kapittel 3 følger en redegjørelse av hvordan jeg går frem for å utarbeide en tilnærming via et feltarbeid ved Nordly, et område med samlokaliserte boliger for mennesker med psykisk utviklingshemming i en norsk småkommune. Utforming og strategivalg ved prosjektering og

feltarbeid gis en stor plass for å få frem hvilke utfordringer som ligger til grunn for de valg jeg har gjort i denne studien. Spesielle utfordringer som dukker opp ved forskning og feltarbeid blant personer som ikke selv har mulighet til å gi et konkret samtykke til min tilstedeværelse behandles her. Slike uavklarte situasjoner fører til spesielle forskningsetiske spørsmål, og jeg redegjør for hvordan jeg har forsøkt å finne tilstrekkelige løsninger. Jeg tar også for meg hvordan det oppleves å gjøre feltarbeid på et sted jeg tidligere har vært som arbeidstaker.

Kapittel 4 tar for seg bo- og avlastningsenheten Nordly. Her presenteres organisasjonsformen kommunen har valgt for tilbudet til mennesker med psykisk utviklingshemming. Lokalisering og utforming presenteres for å gi en forestilling om hvordan tjenestestedet er bygd opp. Jeg gir en innledende presentasjon av de fire beboerne som jeg har valgt å følge arbeidet ovenfor. De ansattes arbeidstid, vaktsystem, ulike stillinger og fagutdanninger beskrives. I kapitlet tar jeg også for meg noen særegne begreper de ansatte bruker i omtale av beboere og seg selv ved Nordly.

I kapittel 5 går jeg dypere inn i hvordan arbeidet ved Nordly foregår. Jeg ser på hvordan ansatte opplever utfordringer knyttet til arbeidet med beboerne, og hvordan de utvikler strategier for å håndtere slike arbeidssituasjoner. Mange ansatte har også kritiske innspill til hvordan de selv og kollegene utøver arbeidet. Disse innspillene vil jeg analysere nærmere, knyttet opp mot konkrete situasjonelle eksempler fra feltarbeidet. Jeg vil også se nærmere på hvilke uttrykksformer de ansatte mener beboerne har til rådighet. Hvordan ansatte forsøker å etablere mening i de begrensede uttrykkene fra beboerne vil diskuteres opp mot mine egne erfaringer med å konstruere mening i relasjonene jeg har til beboerne i løpet av feltarbeidet.

Kapittel 6 tar for seg de situasjonene hvor ansatte og beboere beveger seg ut fra området Nordly. Jeg ser nærmere på hvordan slike situasjoner forløper, og analyserer ansattes roller og strategier i arbeidet. De ansatte må i sitt arbeide forholde seg til ideer om normalisering og integrering, og jeg ser nærmere på hvordan tilleggsutfordringer dukker opp når det avgrensede området Nordly forlates. Jeg undersøker også hvilke fritidsaktiviteter beboerne benytter, og hvilke forestillinger ansatte har om aktivitetenes utforming.

I kapittel 7 forsøker jeg å sammenfatte punkter jeg har tatt for meg i tidligere kapitler, og jeg analyserer nærmere hvordan ansattes utfordringer og segregerende aktiviteter fører til begrenset kontakt med nærmiljøet. Tolkingsutfordringer knyttet til omsorgsarbeidet, og

ansattes opplevelser av utilstrekkelighet vurderes opp mot kravet om en pragmatisk løsning på det daglige arbeidet slik det er organisert ved Nordly.

Kapittel 8 diskuterer normaliseringsarbeidet ved Nordly relatert til andre teoretiske bidrag om normaliseringsbegrepets innhold og funksjon. Ved hjelp av en analytisk integrasjonsmodell vurderer jeg integreringsgraden ved Nordly, og jeg peker på spørsmål som dukker opp ved arbeidet ovenfor mennesker i en slik livssituasjon. Avslutningsvis ser jeg nærmere på hvordan dagens organisering av omsorgstilbudet har mange sammenfallende trekk med organisasjonsformen i de tidligere HVPU-institusjonene. Erving Goffmans karakteristikker av 'totale institusjoner' tas i bruk for å peke på at beboerne også i dag tilbys en 'egen verden' med barrierer mot samspill og interaksjon med omverdenen.

KAPITTEL 2

Historisk og teoretisk bakgrunn

Urenhet
eller
skitt
er det som må
holdes utenfor
hvis
et gitt mønster
skal
oppretholdes²

Omsorgssystemer

Dagens omsorgssystem for mennesker med psykisk utviklingshemming er direkte knyttet til HVPU-reformen som ble gjennomført for om lag 10 år siden. I dette kapitlet vil jeg derfor gi en historisk innføring i omsorgsformene som har eksistert for mennesker med psykisk utviklingshemming her i landet. Tidligere forskning på disse omsorgsformene har direkte betydning for temaet i denne hovedoppgaven. Jeg introduserer derfor allerede i dette kapitlet en del teoretiske bidrag slik at leseren på et tidlig stadium får et innblikk i hvilke tema som er sentrale. En del av disse bidragene vil jeg senere i oppgaven anvende analytisk i forhold til mitt eget materiale. Men først litt om psykisk utviklingshemming.

² Mary Douglas i *Rent og urent* (Douglas 1997 (1966): 55). For øvrig starter hvert kapittel i denne oppgaven med noen linjer som representerer materiale som vil behandles i det gjeldene kapittel. Om ikke annen henvisning er gitt, er linjene hentet fra mitt eget materiale i det aktuelle kapitlet.

Psykisk utviklingshemming

Verdens helseorganisasjon (WHO) definerer psykisk utviklingshemming (mental retardasjon) slik:

En tilstand med forhindret eller ufullstendig utvikling av forstand, særlig karakterisert ved nedsatt intelligens av en slik natur eller grad at det er behov for behandling, spesiell service eller trening. (Syse 1992b:47)

Denne definisjonen av psykisk utviklingshemming samsvarer med forestillingene ansatte ved Nordly har av personene de jobber for. De ansatte ser på sitt arbeid som en form for service for mennesker som befinner seg i en tilstand der de ikke kan ivareta mange av sine egne behov i hverdagen.

Synet på mennesker har variert opp gjennom historien. I perioder har psykisk utviklingshemming gjerne blitt definert som en oppnådd score på intelligenstester. Denne testformen hadde sitt utgangspunkt i den engelske vitenskapsmannen Sir Francis Galtons interesse (på midten av 1800-tallet) for utvikling av sterkest mulig menneskelige egenskaper. Han likestilte intelligens med sensorisk dyktighet, og målte derfor intelligensen hovedsakelig på grunnlag av sanseferdigheter. I sine undersøkelser fant Galton store individuelle forskjeller, og argumenterte for viktigheten av å koble mennesker med høy score for å fremme intelligente avkom (se for eksempel Hergenhahn 1997; Bernstein 1997).

Testformen gjennomgikk en del forvandlinger og fikk på begynnelsen av 1900-tallet en form som mer eller mindre ble benyttet gjennom hele dette århundret. Scoren på testene skulle uttrykke forholdet mellom en 'intelligensalder' og biologisk alder, og forholdet ble kalt intelligenskvotient (IQ). Amerikaneren Henry Herbert Goddard gjorde funn som støttet antagelsen om at intelligens var arvelig. I deler av USA og Europa vedtok myndighetene lover som tillot sterilisering av individer med mentale evnemangler (så vel som andre som var sosialt uønsket) (Hergenhahn 1997).

I dag er både steriliseringsprogrammene og IQ-målingene forlatt innen pedagogisk og behandlingmessig arbeid, mens IQ-målinger fremdeles er i bruk innenfor enkelte rettslige og medisinske områder. For eksempel anses grensen for strafferettslig utilregnelighet å gå ved en IQ på ca. 55 i følge Straffeloven § 44 annet ledd (Hennum 2002;). Et konkret eksempel på

rettslig bruk av intelligenstester så man sommeren 2002, da fylkesnemnda i Troms i en barnevernsak vedtok å frata en ung mor de to barna sine. Moren scoret 53 poeng på en IQ test, og ble av psykolog vurdert til ikke å være i stand til å hjelpe barna i fremtidig arbeid med hjemmelekser (se for eksempel Fredriksen 2002). I medisinske offisielle diagnoselister defineres også mennesker med psykisk utviklingshemming ennå i ulike diagnosekategorier. Her tar man også i bruk score på intelligenstester for å avgjøre graden av utviklingshemming (Syse 1992b:48).

Relativisering av begrepet

De siste tiårene har flere og flere miljøer tatt til orde for å gjøre begrepet 'psykisk utviklingshemmet' mer relativt. I "Levekår for psykisk utviklingshemmede" (NOU 1985:34) tar utvalget som utreder levekårene for psykisk utviklingshemmede til orde for at:

Psykisk utviklingshemming skal brukes som en samlet betegnelse for en hel rekke forskjellige tilstander med høyst ulike årsaker og symptomer. Felles er imidlertid at vedkommendes læreevne og mulighet til å klare seg i samfunnet er mer eller mindre hemmet og at tilstanden viser seg tidlig (NOU 1985:34:14).

En slik relativ definisjon av begrepet kan imidlertid føre til problemer. Det kan være vanskelig å avgjøre hvem som faller innenfor, og dermed har rett til tjenester fra det offentlige. Svært mange personer og ulike grupperinger vil kunne passe inn i en slik definisjon.

Andre har pekt på det etisk uforsvarlige ved å benytte 'psykisk utviklingshemming' som sykdomsdiagnose. Sykelige tilstander kan selvsagt påvirke en persons utviklingsforløp, men 'utviklingshemmet' er bare en klassifikasjon på utviklingsnivået, og ikke en diagnose som tar hensyn til årsaksforholdene (Skjerve 1992). En person kan ut fra denne tankegangen være utviklingshemmet på ett tidspunkt, i forhold til aldersbestemte grenser og krav, men ikke være utviklingshemmet på andre alderstrinn.

I NOU 1991:20: "Rettsikkerhet for mennesker med psykisk utviklingshemming", fastslår rettsikkerhetsutvalget at betegnelsen 'psykisk utviklingshemming' kan sies å ha vært en 'administrativ diagnose', og ingen sykdomsbenevnelse (NOU 1991:20:31). Utvalget peker i stedet på at det som kjennetegner en psykisk utviklingshemming er en nedsettelse av de

kognitive funksjonene som tenkning, hukommelse, læring, problemløsningsferdighet, persepsjon og språk (Syse 1992b:49). Dette innebærer en forflytning av fokus fra medisinske diagnoser til mer allmenne psykologiske egenskaper. Alle mennesker har ut fra en psykologisk forklaringsmodell slike kognitive (forstandsmessige) ferdigheter. Det fokuseres på personenes egne ressurser, og hvilket behov den enkelte har for bistand for å kunne utføre ulike oppgaver i dagliglivet. Det som blir sentralt ved personer med psykisk utviklingshemming er ut fra en slik modell å bistå med tilrettelegging til selvstendigjøring og mestring av hverdagslivet, ikke å fastslå en konkret diagnose for evnemessig nivå.

Institusjonsomsorgens historie

Her i landet ble institusjonsomsorgen for mennesker med psykisk utviklingshemming etablert mot slutten av 1800-tallet³. Likevel er det i perioden etter andre verdenskrig og frem til 1990 at institusjonsomsorgen har vært dominerende. Tøssebro (1992:45) deler denne hundre år lange institusjonsperioden inn i tre faser:

- *Utbyggingsfasen: Perioden da institusjonene ble bygd ut*
- *Utbedringsfasen: Perioden da institusjonene ble gjort bedre*
- *Avviklingsfasen: Perioden for nedbygging av institusjonsbasert omsorg*

I tiden før utbyggingsfasen fulgte omsorgen for mennesker med psykisk utviklingshemming i hovedsak samme spor som behandlingen av andre avvikergrupper⁴. I hovedsak var det slekten som hadde ansvaret for 'sine' avvikere. På landsbygden eksisterte det et forsorgssystem (legd), hvor lokalsamfunnet, kirken, og andre tok et visst ansvar for å betale noen for å ta seg av mennesker som ikke var i stand til å besørge seg selv. I byene ble det etablert 'dårekister', tukthus og arbeidshus hvor avvikere som kriminelle, sinnssyke, åndssvake, krøplinger, mfl. ble plassert. Både på landsbygda og i byene var det innen disse forsorgssystemene en forutsetning at avvikerne skulle bidra med arbeidskraft innen husholdet eller annet, i størst mulig grad, produktivt arbeid. Tukthusene som fantes i Norge hadde og sine paralleller til 1600-tallets innesperringsbølge i det kontinentale Europa. Både i Norge og på kontinentet

³ Denne historiske redegjørelsen over institusjonsomsorgen i Norge er i hovedsak basert på kildemateriale fra Sandvin 1995, Syse 1992b, Tøssebro 1992 og Johansen 1996.

⁴ I litteraturen omtales slike avvikergrupper som syke, lamme, krumme, krøplinger, blinde, dumme, døve, vanskjømte, sinnssyke, idioter, fødte fjanter, m.m.

stod behovet for billig arbeidskraft sentralt knyttet til ideene om innesperring (Syse 1992b; Foucault 2000, 2001).

Statlig institusjonsomsorg

Etter privat initiativ startet i 1870-årene de første skolene for ‘aandeligt abnorme Børn’ opp i de største byene. De ‘ikke dannelsedyktige åndssvake’, som i dagens språkbruk vil omtales som mennesker med en moderat til dyp grad av psykisk utviklingshemming, var det ikke plass til i disse spesialskolene. Først i 1898 åpnet institusjonen Emma Hjorts hjem utenfor Oslo for denne gruppen åndssvake. Etter lang tids problemer med privat finansiering og drift overtok staten institusjonen som gave i 1914. I 1917 åpnet Klæbu pleiehjem, og dette var de to eneste institusjoner for mennesker med psykisk utviklingshemming staten drev frem til andre verdenskrig.

Først i 1949 ble institusjonsomsorgen for mennesker med psykisk utviklingshemming etablert for alvor i Norge. Stortinget vedtok en lov som garanterte statlig garanti for driftsutgifter til pleie, vern og opplæring i institusjoner for åndssvake. Det ble anslått å være behov for institusjonsplasser til omtrent 6000 personer mot de ca. 500 som på det tidspunktet allerede var plassert i institusjoner.

Frem til midten av 60-årene var det en jevn vekst i antall mennesker med psykisk utviklingshemming med plass i heldøgns institusjonstilbud. Den årlige veksten i antall plasser lå på ca. 300-350 plasser, slik at i 1965 hadde omtrent 5000 mennesker med psykisk utviklingshemming plass ved heldøgnsinstitusjoner. Utover i 60-årene stagnerte imidlertid veksten, og fra 1977 startet en svak tilbakegang i det totale antall plasser. Denne stagnasjonen sammenfaller med at staten overdrar ansvaret for institusjonene til fylkeskommunene. Fra slutten av 60-årene endres også de politiske signalene om hva som er et godt omsorgstilbud for mennesker med psykisk utviklingshemming, og institusjonsomsorgen går inn i en utbedringsfase.

På dette tidspunkt er det politisk fokus på at selv om utbygging av nye plasser er viktig, så er det av stor betydning å veie dette opp mot utbedring av behandlingen i de allerede eksisterende institusjonene. Det legges vekt på at institusjonene bør desentraliseres og ha færre beboere. Stadig flere peker på at institusjonsomsorg ikke nødvendigvis er den beste livsformen for mennesker med psykisk utviklingshemming. Antallet ansatte ved

institusjonene øker også sterkt fra begynnelsen av 70-tallet, institusjonene blir mindre og det legges stor vekt på en dreining fra store fellesavdelinger mot mindre enheter med størst mulig grad av privatliv for beboerne.

Allerede på midten av 70-tallet blir det igangsatt en gradvis reduksjon av antall barn i døgninstitusjoner. Det blir i stadig større grad etablert kommunale alternativer for denne aldersgruppen, og midt på 80-tallet har over halvparten av førskolebarn med psykisk utviklingshemming plass i ordinære barnehager.

I følge Stortingsmelding nr. 67 (1986-87), regner en med at det er ca. 60000 mennesker med psykisk utviklingshemming i Norge. I 1986 bor ca. 5250 av disse i sentral- og andre institusjoner. Dette tallet utgjør 1,3 promille av landets totale befolkning.

Utover 70- og 80-årene tilspisser altså kritikken av levekårene i døgninstitusjonene seg (se for eksempel Tøssebro 1992, 1995 og 1996; Syse 1992a, 1992b og 1995; Johansen 1996). Pårørendeorganisasjonen Norsk Forbund for Psykisk Utviklingshemmede etableres, og fremmer følgende krav:

“Det må straks nedsettes et offentlig utvalg med det mandat å formulere et forslag til lov som sikrer de psykisk utviklingshemmede individuell omsorg og utvikling. ...Vi er klar over at den nye sykehusloven legger dette ansvaret på fylkene. Ikke desto mindre er vi overbevist om at en spesiell lov til vern om rettigheter for de psykisk utviklingshemmede er nødvendig. En meningsfull utvikling av omsorgen kan ikke tilfredsstilles av en ensidig materiell utbygging, men må hvile på et lovverk som stadfester de psykisk utviklingshemmedes rettigheter og samfunnet plikt til å innfri disse” (Vår Rett 1/1970).

Det første banebrytende dokumentet som kom i denne sammenheng var utredningen ”Omsorg for psykisk utviklingshemmede” (NOU 1973:25). Her kom det såkalte ‘Lossius utvalget’⁵ første gang på banen. Allerede i denne utredningen peker utvalget på at den fremtidige omsorgen må legges på den primære, lokale omsorg:

“Prinsippene for en desentralisert integrert omsorg er at samfunnets vanlige serviceorganer – etatene – beholder det fulle ansvar overfor de funksjonshemmede og hver for seg bygger ut de nødvendige spesialiserte tilbud – omsorgsformer” (NOU 1973: 25: 95).

I 1977 ble det satt ned et offentlig utvalg for å finne ut hvordan et større antall psykisk utviklingshemmede kunne få et arbeidstilbud i organiserte virksomheter. Utvalgets undersøkelser utredes i “Arbeid for psykisk utviklingshemmede” (NOU 1980: 27). Et sentralt punkt i utredningen er utvalgets fremheving av at arbeidstilbud ikke bør særorganiseres for psykisk utviklingshemmede, men også tilpasses andre gruppers behov for arbeidstilbud:

“...arbeidsgruppens hovedsyn går ut på at de foreslåtte tiltak i størst mulig utstrekning bør kunne nyttes av andre yrkeshemmede og særlig svakstilte. Selv om arbeidsgruppens mandat er å bedre tilbudene for psykisk utviklingshemmede, bør en ha et slikt utvidet siktepunkt for øye, slik at en ikke lager for mange særordninger basert på tvilsomme kategoriseringer av mennesker” (NOU 1980: 27: 25).

Levekårene utredes

Sosialdepartementet oppnevner høsten 1982 ‘Lossius 2 utvalget’ for å utrede “Levekår for psykisk utviklingshemmede” (NOU 1985: 34). I utredningen som foreligger høsten 1985 fremgår det at utvalget er sterkt kritisk til forholdene i institusjonene innen HVPU. I rapporten heter det blant annet at “... utvalgets omfattende befaringer viser at livssituasjonen og

⁵ Dette var det første av to viktige dokumenter for framtidens omsorg for mennesker med psykisk utviklingshemming. De to "Lossiusinnstillingene" var store offentlige utredninger ledet av Ole P. Lossius. Den første var "Omsorg for psykisk utviklingshemmede" (NOU 1973:25), med påfølgende Stortingsmelding nr. 88 (1974-75). Her ble det slått fast at institusjonene skulle bygges sterkt ned, kvaliteten skulle heves, og at det primære ansvar for psykisk utviklingshemmede skulle legges til kommunene. I 1982 nedsatte departementet "Lossius 2 utvalget", med mandat å utrede hvordan målene fra 1975 var fulgt opp (Johansen 1998).

levekårene for psykisk utviklingshemmede i institusjonene medmenneskelig, sosialt og kulturelt er uakseptable” (NOU 1985: 34: 12).

Utvalget fremhever i rapporten en del fellestrekk innen HVPU`s døgninstitusjoner. Selv om det også eksisterer ulikheter mellom enkelte institusjoner, skisserer utvalget likevel opp blant annet følgende trekk som gjennomgående (NOU 1985: 34: 54-55):

- *Langt de fleste av langtidsinstitusjonene i HVPU ligger isolert og uveisomt til, og den ytre samfunnmessige kontrollen blir ofte mangelfull.*
- *Store, men også mindre institusjoner er plassert slik at beboere og pårørende/venner har store praktiske vansker med å reise til og fra.*
- *Selv i fylker med små avstander og stor befolkningstetthet er institusjonene ofte plassert og til dels kamuflert på en slik måte at det vanskelig kan bli naturlig kontakt mellom beboerne og nærmiljøet.*
- *For beboerne innebærer den geografiske isoleringen oftest en sterk sosial isolasjon i forhold til nærmiljøet.*
- *Institusjonene kjennetegnes ved deres totale karakter. I det alminnelige liv skjer det en deling mellom aktiviteter som er knyttet til bolig, arbeid og fritid. I institusjonene foregår alle livets gjøremål innen samme fysiske område og under samme administrative ledelse og kontroll. Beboerne behandles gruppevis ved hjelp av en byråkratisk organisasjon, og den enkelte beboer har svært begrensede muligheter for selv å velge aktiviteter og sosiale kontakter.*
- *Institusjonene karakteriseres også ved en klar lagdelingsstruktur. Hovedskillet her går mellom de ansatte og beboergruppa.*
- *De ansatte har en løsere tilknytning til institusjonslivet enn tilfellet er for beboerne. I motsetning til dem opprettholder personalet sin deltakelse i samfunnslivet.*

Utvalget sammenfatter virkningene av døgninstitusjonenes fellestrekk avslutningsvis med at:

Utvalget er av den mening at det innenfor en institusjonskultur ikke vil være mulig for beboerne å utvikle en alminnelig, selvstendig tilværelse. Behandlingsmessig er derfor langtidsinstitusjonsopphold kontraindisert. Opphold over tid fører også til institusjonsskader. Kjennetegnet på institusjonsskader er at beboerne preges av apati,

mangel på initiativ, hjelpeløshet og underdanighet. Grov skade er også at man trekker seg inn i seg selv og henfaller til selvstimulering, rugging, hodedunking osv. Institusjonaliseringen virker over tid så vidt invalidiserende at muligheten til å tilpasse seg en selvstendig livssituasjon utenfor institusjonen ofte blir svært begrenset (Ibid.: 55).

Om bolig og dagligliv påpeker utvalget at:

- *Det gis ingen mulighet for utvikling av egen identitet og livsstil.*
- *Beboerne har ingen innflytelse over hvor og hvordan de vil bo, og det gis ingen alternativ.*
- *Kontinuerlig kontroll og styring, mulighet for privatliv finnes ikke.*
- *Systemet avgjør om en skal bo sammen med andre, og i tilfelle med hvem.*
- *Systemet kan flytte en beboer, ut fra systemets egne interesser.*
- *Bare noen få bestemmer fritt om de vil gå ut, og i tilfelle hvor.*

Etter utvalgets syn er derfor langtidsinstitusjonene en uakseptabel bo- og livsform (Ibid.: 60).

“Totale institusjoner”

‘Lossius 2 utvalget’ skisserer flere trekk ved HVPU-institusjonene som har paralleller til Erving Goffmans klassiske institusjonskritikk “Anstalt og menneske” (1974 (1961)). Goffman tar utgangspunkt i psykiatriske sykehus når han i boken analyserer livet i ‘totale institusjoners’ lukkede verden. I tillegg benytter han eksempler fra fengsler, kaserner, skip, kostskoler, klostre, aldershjem, m.m. når han viser hvordan dagliglivet i totale institusjoner er organisert. Goffman definerer den totale institusjon som:

“... et oppholds- og arbeidssted, hvor et større antall likestilte individer sammen fører en innelukket, formelt administrert tilværelse, avskåret fra samfunnet utenfor i en lengre periode” (Ibid.: 9)⁶.

⁶ Jeg har oversatt alle Goffmans sitater fra dansk til norsk.

“Enhver institusjon avkrever sine medlemmer en del av deres tid og interesser, og forsyner dem isteden for med noe i retning av en særskilt ‘verden’. Enhver institusjon har kort sagt visse favnende eller altomfattende egenskaper. ...disse egenskapene er langt større hos noen av dem enn hos andre. Deres altomfattende eller ‘totale’ karakter symboliseres ved den barriere mot sosialt samspill eller interaksjon med omverden, og mot det å kunne gå, når man vil, som ofte er direkte innebygget i institusjonen, for eksempel låste dører, høye murer, piggråd, klipper, vanngraver, skoger, og lignende. Det er denne type, jeg kaller ‘totale institusjoner’...” (Ibid.: 11-12).

Goffman understreker at ikke alle totale institusjoner nødvendigvis har alle karaktertrekkene som her nevnes, men at det karakteristiske er at enhver total institusjon innehar mange av disse trekkene. Dette er først og fremst grunnlagt i hvordan dagliglivet er organisert i slike institusjoner. Totale institusjoner bryter med noe sosialt grunnleggende i det moderne samfunn: Den enkelte sover, arbeider og har sin fritid på forskjellige steder, sammen med forskjellige personer, under forskjellig myndighet og uten en rasjonell helhetsplan. Det sentrale kjennetegnet på totale institusjoner er at skillet mellom disse livsområdene brytes ned:

- *Alle aspekter ved tilværelsen avvikles på samme sted og under samme myndighet.*
- *De daglige gjøremål utøves i nærvær av en stor gruppe andre mennesker, som alle behandles likt og er satt til å gjøre det samme i fellesskap.*
- *Alle dagens rutiner er nøye skjematlagt, slik at det ene gjøremålet på klokkeslettet avløser det andre, og rekkefølgen håndheves ovenfra gjennom et system av formelle regler og et personale.*
- *De forskjellige påtvungne aktivitetene er innarbeidet i en enkel, rasjonell plan som angivelig har til hensikt å oppfylle institusjonens offisielle mål.*

I følge Goffman peker dette mot nøkkelen til den totale institusjonens karakteristikk: Å ivareta mange menneskelige behov ved hjelp av byråkratisk organisering, uansett om denne organisatoriske metode i det foreliggende tilfelle er nødvendig eller ikke, for ikke å si effektiv (Ibid.:13-14).

Goffman viser også til en vesentlig forskjell mellom klientene og de ansatte i totale institusjoner. Klientene bor i institusjonen og har begrenset kontakt med verden utenfor, mens personalet arbeider et visst antall timer ved institusjonen og er sosialt integrert i omverdenen utenfor institusjonen.

Institusjonskritikken og trekkene som skisseres i “Levekår for psykisk utviklingshemmede” og “Anstalt og menneske” har altså stor grad av sammenfall. HVPU’s døgninstitusjoner oppfyller Goffmans kriterier for totale institusjoner, og ‘Lossius 2 utvalgets’ kritikk av levekårene for psykisk utviklingshemmede svarer til Goffmans kritikk av totale institusjoner. Det er følgelig en rekke likhetstrekk mellom HVPU’s døgninstitusjoner og Goffmans begrep om totale institusjoner.

HVPU-reformen vedtas

På bakgrunn av utredningen “Levekår for psykisk utviklingshemmede” foreslår ‘Lossius 2 utvalget’ å avvikle HVPU innen 1995, og at ansvaret for allmenne tjenester for mennesker med psykisk utviklingshemming overføres til kommunene. Forslaget møter bred støtte når reformen behandles i Stortinget (Tøssebro 1996). Utvalgets beskrivelser og konklusjoner støttes også av den dominerende interesseorganisasjonen NFPU. Mens ‘Lossius 2 utvalget’ kartlegger levekårene for mennesker med psykisk utviklingshemming, arbeider NFPU aktivt med en høringskonferanse for å sikre at en rekke overgrepssaker mot mennesker med psykisk utviklingshemming kommer frem for allmennheten⁷.

På tross av at NFPU gir sin støtte til utvalgets funn og synspunkter, avviser de fleste pårørende en slik tilslutning. I en spørreundersøkelse fra 1990 uttrykker nesten 90 prosent av de pårørende at de er positive til HVPU-ordningen (Tøssebro 1992: 148). Mange melder seg ut av NFPU, og alternative grupperinger dannes. Deriblant interesseorganisasjonen LUPE, Landsforbundet for Utviklingshemmede og Pårørende, som dannes som en motvekt til NFPU’s reformvennlige posisjon.

På tross av mange pårørendes motforestillinger velger myndighetene å legge ‘Lossius 2 utvalgets’ utredning til grunn for videre arbeid på området (Johansen 1996). I to Stortingsmeldinger legges føringene for avvikling av HVPU-institusjonene og overføring av

⁷ Se for eksempel artikkelsamlingen *I voldens verden* (Halvorsen og Steinmoen 1983).

ansvaret til kommunene (St.meld. 67 (1986-87); St.meld. 47 (1989-90)). Fra 1. januar 1991 overtar kommunene ansvaret for tiltak og tjenester for personer innskrevet i helsevernet for psykisk utviklingshemmede. Denne overføringen reguleres av en midlertidig lov om ansvarsoverføring ved avvikling av institusjonene (LOV 1988-06-10 nr 48). Det vedtas også at kommunene skal få kompensasjon for ekstrautgiftene de påføres som følge av reformen i form av egne tilskuddsordninger i tillegg til at de overtar tilskuddene institusjonene tidligere fikk fra folketrygden.

Rundt to år har altså kommunene i utgangspunktet på seg til å planlegge og etablere et grunnleggende nytt tilbud til mennesker med psykisk utviklingshemming. En rekke rundskriv sendes ut fra Sosialdepartementet med føringer for hvordan de nye tilbudene skal utformes. Etter hvert endres kravene til gjennomføring. Det legges opp til at avviklingen kan foregå mer gradvis, men at alle institusjonene likevel er borte innen 31.12.95. Samtidig blusser debatten om reformens konsekvenser opp igjen. I tillegg til foreldrene er nå også fagmiljøene splittet i synet på reformen.

1. januar 1991 tar kommunene over. I første omgang er det de materielle aspektene ved reformen som blir gjennomført. Boligtilbud etableres, bemanning sikres og så starter arbeidet med å gjennomføre selve forflytningen av menneskene med psykisk utviklingshemming. Likevel er det på mange måter nå hovedutfordringene tar til. Med menneskene på plass i kommunene, blir nå oppgaven å gjennomføre reformens målsetting om å bryte med segregerte omsorgstilbud. Intensjonen om lik rett til allmenne tilbud som utdanning, fritidstilbud, arbeid, privatliv og eget hjem, forutsetter at en rekke aktører i lokalsamfunnet engasjerer seg i tillegg til det rent kommunale tilbudet som ytes.

Fra 1992 fjernes gradvis de øremerkede midlene staten gir til kommunene i forbindelse med reformen. Fra nå av er det kommunes egne inntekter, generelle overføringer og politisk vilje som danner grunnlaget for prioriteringene (Johansen 1996). Likeledes fjernes de aller fleste særrettigheter og den enkeltes rettigheter er fra nå av forankret i ordinære lover om sosiale tjenester og kommunehelsetjenesten.

Forskning om HVPU-reformen

I løpet av 90-tallet gjennomføres en rekke forskningsprosjekt knyttet til HVPU-reformen. Ulike fagretninger bidrar med rapporter fra områder som boligorganisering, lokalisering,

maktforhold og rettigheter, sosiale relasjoner, arbeids- og fritidsforhold, selvbestemmelse, m.m.. Sosiologer, spesialpedagoger, medisinerer, psykologer og jurister er faggrupper som har vært sterkt representert innen denne reform-forskningen. Sosialantropologer har i mindre grad deltatt på dette feltet. Det finnes likevel noen bidrag, og særlig Marit Sundet har deltatt i denne forskningen.

Hverdagslivet til mennesker med psykisk utviklingshemming

I sin doktoravhandling følger Marit Sundet hverdagslivet til 5 mennesker med psykisk utviklingshemming (Sundet 1997). Hun er i første rekke opptatt av å gi personer med psykisk utviklingshemming et 'ansikt'. Videre vil hun vise hvordan disse menneskene "... domineres av andres forståelse av seg selv som psykisk utviklingshemmet, og hvordan deres motstand mot denne dominansen verken blir oppfattet, hørt eller sett av andre" (Ibid.: 7). Sundet viser blant annet til at pedagogiske virkemidler og atferdsregulering bidrar til at tradisjonelle klientroller opprettholdes. Denne dominansen utspiller seg på grunnlag av at det er utviklingshemmingen som settes i fokus for forståelsen av mennesker med psykisk utviklingshemming. Samfunnsmessige faktorer som påvirker dem som enkeltpersoner blir i stor grad oversett. Hun peker videre på at motstand fra personer med psykisk utviklingshemming forklares som utslag av funksjonshemmingen, og at de på denne måten blir en gjenspeiling av vår uklare forståelse av hvem de er (Ibid.: 239-40).

Sundet mener den forståelsen ansatte i boligene har av personene med psykisk utviklingshemming, baseres på en kombinasjon av en folkelig og en offentlig diskurs om fenomenet psykisk utviklingshemming. Denne folkelige diskursen innebærer hvordan vi klassifiserer mennesker med psykisk utviklingshemming som grunnleggende forskjellige fra oss selv gjennom språk- og begrepsbruk. I den offentlige diskursen strebes det etter å understreke likhet, likeverd og menneskeverd. Ansattes oppfatning av identiteten til personene med psykisk utviklingshemming skapes og endres i ulike kontekster på bakgrunn av oppfatninger fra slike folkelig og offentlig diskurser.

Selv hos personer med psykisk utviklingshemming som kan lese og skrive, har gode språkegenskaper og har samfunnsnyttig arbeid, mener Sundet disse egenskapene ikke blir tillagt særlig vekt i forhold til hvordan deres situasjon skal forstås. Hun mener det er deres psykiske utviklingshemming som også her legges til grunn, og at opposisjon og motstand også fra disse personene tolkes som bekreftelse på at de ikke kjenner sitt eget beste. Dette

kaller hun ‘asymmetriske språklige relasjoner’, hvor personer med psykisk utviklingshemming tillegges en manglende evne til å persipere og fortolke språk og kontekst, og at de med dette ikke er i stand til å forstå seg selv.

Sundet mener det er den ‘hegemoniske samfunnsforståelsen’ av fenomenet psykisk utviklingshemming som først og fremst legger føringer for deres hverdagsliv. Denne forestillingen danner grunnlaget for hvordan tjenestetilbudet organiseres, deres selvforståelse og deres muligheter til ulike erfaringer.

Marit Sundet følger fem personer fra institusjonslivet og over i egne boliger etter HVPU-reformen. Hennes bidrag er et forsøk på å vise hvordan hverdagslivet forstås og arter seg for disse personene i deres nye tilværelse. Hun bruker både pårørende, personale ved institusjoner og boliger, lokalfolk, og ikke minst personene selv som informanter for å skaffe tilveie informasjon til denne målsettingen. En stor fordel er at en av personene hun forsøker å forstå hverdagslivet til behersker en ganske velutviklet verbalspråklig uttrykksform. Sundet kan slik få muligheten til å teste ut sine egne forestillinger ved å spørre denne informanten om synspunkter. De kan derfor til en viss grad konversere og utvikle innsikt på bakgrunn av verbal kommunikasjon.

Organisering av boligtilbud

Bofellesskap eller samlokaliserte boliger (gruppeboliger) er i dag den vanligste boformen for mennesker med psykisk utviklingshemming her i landet (se for eksempel Tøssebro 1996; Sandvin mfl. 1998). Med bofellesskap menes boliger med minst ett fellesrom. Samlokaliserte boliger eller gruppeboliger er boliger som likner bofellesskap, men som er uten fellesarealet.

Hele 77% av mennesker med psykisk utviklingshemming som før reformen bodde ved institusjoner, bor i dag i en av disse boformene (Tøssebro 1996). Når det gjelder personer som ikke tidligere har bodd ved institusjoner, er bildet annerledes. I denne gruppen bor om lag like mange i egne boliger uten forbindelser til andre utviklingshemmede: 44% i egen bolig versus 48% i samlokalisert bolig eller bofellesskap. Dette viser i hvert fall to ting. De som flyttet fra institusjon har i større grad blitt etablert i kommunale fellesskapsløsninger. Tidligere institusjonsboere har også et lavere funksjonsnivå enn dem som ikke tidligere bodde ved institusjoner, og man kan dermed si at utviklingshemmede bor mer kollektivt desto lavere funksjonsnivå de har (Ibid.)

En studie av boformer for mennesker med psykisk utviklingshemming fra 1998 viser også at de aller fleste som flyttet fra institusjoner i dag bor i en eller annen form for bofellesskap eller gruppebolig (Sandvin mfl. 1998). Selv om boligstandarden er hevet, så har behovet for rasjonell boligbygging, effektiv organisering av tjenester og tilsyn, og frykt for sosial isolering, lagt grunnlaget for en standardisert og ganske kollektiv boligbygging. En slik boligform "... domineres av lavhusbebyggelse med 3-5 leiligheter per bolig, samt rom for visse fellesfunksjoner" (Ibid:30).

Normaliseringsarbeid i boligene

I studien ser Sandvin mfl. også nærmere på slike boliger med utgangspunkt i dimensjonene tid og rom (Ibid.). Studien viser at boligenes romstruktur har en utforming som samsvarer med de sosiale funksjoner en tenker seg skal finne sted. Kontorer, fellesrom og leiligheter er organisert på en måte som sammen med turnusplaner, dags- og ukesplaner og andre faste rutiner skaper strukturelle rammer for det sosiale livet i boligene. Det sentrale med arbeidet i boligene er forsøket på å etablere 'normale' mønstre, som mest mulig 'stemmer' med forestillingen om et 'normalt' liv i det norske samfunnet.

På den ene siden er det omgivelsene som skal 'normaliseres', ikke de utviklingshemmede. På den andre siden er det antakelsen om at utviklingshemmede ikke har en tilstrekkelig grad av forutsetninger for å fungere 'normalt' i samfunnet som er arbeidets kjerne for personalet. For å håndtere disse utfordringene må personalet i det daglige arbeidet i boligene ta i bruk sine oppfatninger om hva de selv anser som 'normalt'. Forfatterne mener personalet i stor grad må sette sin lit til en form for ikke-reflektert kunnskap om hverdagslivet i tillegg til de mer konkrete prinsippene for normaliseringsarbeid som ble nedfelt i forbindelse med reformen:

Normaliseringsarbeidet skjer altså delvis som en rasjonell og reflektert virksomhet som har til hensikt å etablere 'normalitet' i beboernes liv. Samtidig er normaliseringsarbeidet i mange situasjoner henvist til å basere seg på hovedsakelig ureflekterte forestillinger om denne normaliteten – forestillinger som blir 'tatt for gitt'. Kanskje er det i denne spenningen at arbeidet hele tiden befinner seg, og må befinne seg; i en ufravikelig balanse mellom det rasjonelle og det vi tar for gitt (Ibid:113).

Sosiale relasjoner i boligene

I en artikkel om sosiale relasjoner i denne type boliger viser Marit Sundet på liknende måte hvordan de ansatte ikke bare opptrer som profesjonelle, men også på grunnlag av sin egen personlighet (Sundet 1995). Hun viser til sosialantropologen Marianne Gullestad (1992) som mener at i mange sammenhenger må personer være like for å føle seg likeverdige. Sundet peker på at relasjonene de ansatte har til forskjellige beboere kan knyttes til opplevelsen de ansatte har av likhet mellom beboerne og dem selv. I relasjonen mellom de ansatte og en beboer med utfordrende atferd, fremstår partene som ulike. Personalet blir derved bundet i en tradisjonell pleier-/klientrelasjon det er vanskelig å bryte ut av. I relasjonen mellom de ansatte og en annen beboer med en atferd som ligger nærmere de ansattes, er relasjonene mer basert på likhet og gjensidighet. I sistnevnte relasjon fremheves likhet, mens det i førstnevnte er vanskelig å komme utenom den ulike atferdsformen og en tradisjonell pleier-/klientrelasjon.

Hvordan de ansatte er organisert i forhold til hverandre har også innvirkning på i hvilken grad de behandler beboerne ut fra en gruppeforståelse. I boliger som har en liknende organisasjonsform som den ved institusjonene før reformen er det en større grad av fellesskap i møter hvor de ansatte diskuterer beboerne på et generelt nivå. Dette fører til at gruppeforståelsen av de som bor i boligene vedlikeholdes, og Sundet mener det etableres en vi-de-relasjon mellom beboere og arbeidstakere. Denne gruppeforståelsen fører til at det er gruppen beboere, og ikke den enkelte beboer, tiltakene som utarbeides tilpasses. I andre boliger hvor det er en mindre organisasjonsform, uten avdelingsledere og med et større selvstendig ansvar hos den enkelte arbeidstaker, blir rutiner og eventuelle tiltak oftere bestemt gjennom dialog med utgangspunkt i den enkelte beboers personlige behov. Vi-de-relasjonen vil ikke opptre på samme måte i slike relasjoner fordi de ansatte i stor grad vil inkludere den enkelte beboer ved utarbeiding av rutiner og tiltak.

Normalisering og Integrering

‘Integrering’ og ‘normalisering’ er begreper som brukes svært mye i dokumenter og omtaler av reformen for mennesker med psykisk utviklingshemming. Allerede i levekårsundersøkelsen for psykisk utviklingshemmede fra 1985 meisles integrering og normalisering ut som bærebjelker i reformarbeidet. Utvalget som forestår undersøkelsen peker på at for å realisere forandringene som påkreves, må omfattende endringer i psykisk utviklingshemmedes livssituasjon gjennomføres.

I utredningen omtales normalisering som: "... at mennesker med psykisk utviklingshemming har en livssituasjon som andre innenfor samme livsområde" (NOU 1985: 34: 14). Videre understrekes at "... normalisering innebærer vanlig dagsrytme, ukerytme, og et liv som naturlig følger de forandringer som skjer gjennom et årsløp", samt "...reelle muligheter til å velge å leve sammen med andre, alene eller i parforhold" (Ibid.).

Utover at samfunnets vanlige serviceapparat, herunder helse-, skole- og sosialvesen, attførings- og arbeidsformidling, skal ha det fulle ansvar for alle funksjonshemmede, legger også utvalget vekt på to andre former for integrering. Fysisk integrering innebærer at psykisk utviklingshemmede skal bo i vanlige boligmiljøer, gå på skole på bostedet og delta i det alminnelige samfunnslivet. Sosial integrering innebærer et prinsipp om at man hører til og trengs i sosiale sammenhenger, og at man skal kunne delta og bli godtatt ut fra egne forutsetninger.

Normalisering og integrering som politiske prinsipper

Johans Tveit Sandvin viser til at i den internasjonale debatten de siste tiårene, har normalisering sammen med prinsippet om integrering, vært det viktigste normative prinsippet i utformingen av en ny sosialpolitikk for funksjonshemmede (Sandvin 1992). Mårten Söder viser på liknende måte at helt fra prinsippene om integrering og normalisering ble tatt i bruk i siste del av 1960-tallet, har de vært klart reformorientert (Söder 1992). Prinsippene var kritisk fundert, og pekte på behovet for endringer først og fremst innenfor segregerte omsorgsformer som anstalter, spesialskoler, spesialsykehus, o.a.. Disse begrepene som opprinnelig oppstod som pekepinner på uverdige egenskaper ved datidens omsorgsformer utviklet seg så til planleggingsprinsipper som skulle presisere hvilke forhold nye omsorgsformer skulle innebære. Det viste seg etter hvert vanskelig å skissere hvordan 'normale' livsmønstre, eller hvordan et sosialt fellesskap hvor alle er integrert, ser ut.

Reformdokumentene inneholdt altså en målsetting og noen generelle prinsipper for reformarbeidet. Det som manglet var imidlertid en klarlegging av innholdet i prinsippene. Hvordan skulle kommunene og deres ansatte gjennomføre prinsippene i praksis? I denne forbindelse peker Sandvin (1992) på et interessant paradoks. Nettopp ved å være et uavklart begrep kunne 'normalisering' fungere som et ideologisk fundament det ble mulig å samle politisk oppslutning om. Man unngikk med dette vanskelige konflikter som ville dukket opp dersom mer presise formuleringer hadde vært tatt i bruk. Normalisering ble slik et politisk

prinsipp som tjenestegjorde som et ønskelig alternativ til de kritiserte omsorgsformene ved datidens institusjoner.

Som Sandvin viser til kan en viss uklarhet gjerne være en styrke ved et politisk begrep. I det praktisk arbeidet med å gjennomføre reformens premisser ute i kommunene, kan imidlertid slike uavklarte vilkår skape vansker. Sandvin mener dagens bruk av begrepet i offentlig debatt og i det praktiske arbeidet ute i kommunene i stor grad ser ut til å preges av en 'common sense forståelse' av normalisering som 'å gjøre noe normalt'. Undersøkelser har også vist at arbeidstakere i stor grad bare har en vag fornemmelse om konkrete definisjoner av begrepet normalisering (Sandvin 1992:173). Dette bidrar selvsagt til utfordringer for dem som skal utføre tjenester eller utforme tiltak basert på et normaliseringsideal som ikke er presist formulert. Hvilke utslag dette gir i praksis er forhold jeg undersøker nærmere i denne oppgaven.

Hvor ble det av endringene?

I boken "En bedre hverdag?" om personer med psykisk utviklingshemmings hverdag etter HVPU-reformen, trekker sosiologen Jan Tøssebro frem noen hovedtrender etter reformen. For det første er det liten tvil om at bostandarden er høyere enn den var i institusjonene. Mange har nå fått egne leiligheter, og større grad av private arealer. De fleste pårørende og personale mener også at for dem som flyttet ut fra institusjonene er boforholdene i all hovedsak blitt bedre. Tøssebro utroper også boforholdene som " ... reformens utvilsomme «vinner»" (Tøssebro 1996:197).

Når det gjelder forventningene til reformen med hensyn til forbedringer i dagaktiviteter, fritid og sosiale nettverk, mener Tøssebro det ikke er de store endringene og spore. Han omtaler også reformen, med henvisning til de store ambisjonene mange hadde i forkant, som " ... revolusjonen som ble borte" (Ibid.:197).

Integrering som analytisk begrep

I en gjennomgang av integreringsgrad av mennesker med psykisk utviklingshemming etter reformen, tar Tøssebro i bruk fire analytiske integreringsbegreper han har hentet fra Mårten Söder. Tøssebro tilføyer også et femte begrep relatert til den norske reformen:

1. *Fysisk integrering* anses som når den funksjonshemmede fysisk sett er på samme sted som andre, for eksempel i samme skole eller boligområde.
2. *Funksjonell integrering* går på om funksjonshemmede nytter de samme fasilitetene, slik som fritidstilbud og transportmidler, som resten av befolkningen.
3. *Sosial integrering* dreier seg om spontane og regelmessige sosiale kontakter med andre.
4. *Samfunnsintegrering* handler om man deltar i sentrale institusjoner i samfunnet, slik som skoler, arbeidsplasser, organisasjonsliv, etc.
5. *Administrativ integrering* viser til at tjenester ovenfor funksjonshemmede skal ytes av det ordinære kommunale apparatet, og ikke som en særomsorg.

Tøssebro viser at administrativ og fysisk integrering opplagt har funnet sted etter HVPU-reformen. Blant annet har ansvaret for tjenester vis-à-vis utviklingshemmede blitt overført fra en fylkeskommunal særomsorg til kommunene. Det varierer imidlertid i hvilken grad kommunene har innlemmet tjenestene i kommunenes ordinære funksjoner, eller opprettet nye, mer eller mindre særorganiserte tjenester. Det varierer også sterkt i hvilken grad utviklingshemmede er fysisk integrert i vanlige nabolag eller områder som domineres av 'hjelpetrequende', for eksempel eldre eller andre med psykisk utviklingshemming. Tøssebro finner graden av funksjonell integrering begrenset. Få utviklingshemmede benytter fritidstilbud som også brukes av andre grupper, og få arbeider på arbeidsplasser hvor de har ikke-funksjonshemmede kolleger.

For det store flertallet utviklingshemmede er vennskap og sosialt samvær med personer uten utviklingshemming svært begrenset. Graden av sosial integrering kan derfor sies å være meget lav også etter reformen. Det samme mener Tøssebro gjelder for den samfunnsmessige integreringen. Få utviklingshemmede deltar i arbeids- og organisasjonslivet på samme måte som folk uten utviklingshemming.

Tøssebro konkluderer med at selv om utviklingshemmede i større grad er tilstede i lokalsamfunnet i dag enn før reformen, er det fremdeles i stor grad snakk om "... en tilværelse på siden av det øvrige samfunn" (Ibid.:198).

Kontrollbehov og fremmedgjøring

Marit Sundet (1997) bruker teoretiske bidrag fra Mary Douglas (1997 (1966)) i en forklaring på hvorfor integreringen i lokalsamfunnene har vist seg å gå trådt etter reformen. Douglas argumenterer i sin etter hvert klassiske bok "Rent og urent" for at dersom samfunnsstrukturer skal opprettholdes må folk håndtere avvik. Disse må sorteres og plasseres i håndterbare klassifiseringer. Som Douglas sier det: "... hvis urenheter er noe som ikke er på sin rette plass, må vi nærme oss fenomenet via orden. Urenhet eller skitt er det som må holdes utenfor hvis et gitt mønster skal opprettholdes" (Ibid.: 55).

I følge Sundet kan lokalbefolkningens toleranse og imøtekommenhet ovenfor mennesker med psykisk utviklingshemming forklares med at i institusjonstiden før reformen, utgjorde de utviklingshemmede et midlertidig innslag i lokalsamfunnet. De var et innslag av spesielle personer som etter korte gjøremål i bygdelivet, trakk seg tilbake til sine avgrensede områder på institusjonene. Det ble lett for lokalbefolkningen å være overbærende, og dersom problemer oppstod visste de at institusjonene kunne kontaktes og skjermende tiltak kunne iverksettes derfra.

De hadde sin plass, og deres interaksjon med folk i bygda skjedde i organiserte former som på en praktisk måte avspeilet klassifiseringen 'de psykisk utviklingshemmede' og 'oss andre' (Sundet 1997: 174).

Etter reformen har ikke betegnelsen 'de integrerte' endret forståelsen av hvem mennesker med psykisk utviklingshemming er, eller hva som er deres plass i lokalsamfunnet. Forskjellen ligger i at 'de integrerte' nå bor for seg selv i bygda, og at de i større grad søker mot det øvrige sosiale livet i lokalsamfunnet. Det eksisterer heller ikke lenger en institusjon som begrenser adgangen til de vanlige samfunnsborgeres privatliv. Sundet mener at når den segregerende funksjonen til institusjonene ikke lenger er til stede, utvikles sosiale prosesser i lokalbefolkningen med den samme effekten: "Mennesker med psykisk utviklingshemming unngås, avvises og isoleres" (Ibid.).

Sundet hevder at det paradoksale resultatet av integreringsforsøkene er at mennesker med psykisk utviklingshemming føler seg enda mer fremmed i bygda på grunn av de segregerende sosiale prosessene som oppstår. Dette fører i neste runde til at det er relasjonene mennesker med psykisk utviklingshemming har til ansatte i boligene som i stor grad er avgjørende for deres identitet og selvforståelse. Det er de ansatte beboerne i hovedsak er henvist til å samhandle med, og det blir derved i disse relasjonene beboernes opplevelser og opptreden formes.

Kommunikasjon

Begrepet er avledet fra det latinske ordet 'communicare' som betyr 'å gjøre felles' eller 'å dele' (Wadel 1999:11). Kommunikasjon som begrep i dagens informasjonssamfunn kan nyttes om flerfoldige fenomener. I denne oppgaven vil jeg likevel konsentrere meg om kommunikasjon (i den grad den foregår), 'ansikt til ansikt' mellom ansatte og beboere ved Nordly. Selv om det verbale språket ofte er en vesentlig del av en slik ansikt til ansikt kommunikasjon, vil ofte mye av innholdet i kommunikasjonen formidles via budskap som ikke har ordform (Ibid.:25). Kroppsspråk, tonefall, nærhet og orientering i rom er eksempler på ikke-verbale aspekter ved ansikt til ansikt kommunikasjon. Senere i oppgaven vil jeg ved hjelp av en prosessmodell for kommunikasjon vise hvordan en slik modell kan bidra til å forklare utfordringene ved kommunikasjon mellom ansatte og beboere ved Nordly.

Oppsummering

I dette kapittelet har jeg gitt en historisk presentasjon av hvordan omsorgsarbeidet ovenfor mennesker med psykisk utviklingshemming har utviklet seg de siste drøyt hundre årene. Vi har sett hvordan både psykisk utviklingshemming, integrering og normalisering er begreper som har ulikt meningsinnhold i ulike miljøer. Videre har en gjennomgang av tidligere forskning på omsorgsarbeid og reformen for mennesker med psykisk utviklingshemming gitt en innføring i hvordan dette arbeidet organiseres i kommunene. Utfordringer som har gjort seg gjeldene i det praktiske arbeidet etter HVPU-reformen, kan i stor grad knyttes til det uavklarte meningsinnholdet som har ligget i begrepene siden reformen ble vedtatt. I kapittel 7 og 8 vil jeg diskutere hovedtrekk ved omsorgsstedet Nordly opp mot noen av de teoretiske bidrag som her er nevnt.

KAPITTEL 3

Feltarbeid ved Nordly

Hvilke
kommunikasjonsmuligheter finnes
i
de relasjoner
mennesker
med sterk psykisk utviklingshemming har
med andre
når man ikke har
en verbal språkmulighet
eller
utviklet tegnspråk

og hvordan forstår man
hva
den andre forstår?

Første møte

Første gang jeg besøker Nordly i forbindelse med feltarbeidet er sensommeren 2001. Jeg har på forhånd avtalt med biveilederne å møtes for å presentere prosjektet mitt. Jeg ankommer i bil og parkerer på den store parkeringsplassen. Siden jeg var her og jobbet som ferievikar for 8 år siden, har et nytt stort Senter For Omsorg blitt bygd på nabotomten. Ellers fremstår de fleste omgivelsene slik jeg husker dem fra sist. Et huskestativ og en basketballkurv er plassert ved veggen mot parkeringsplassen, ellers er det grønt gress og busker som preger utearealene.

Jeg rusler inn den asfalterte og steinbelagte innkjørselen og ringer på fellesinngangen til avlastningsenheten og kontoret. Boveilederne møter meg i døra, og vi takker for sist. De inviterer kom inn, og jeg følger etter.

Vi setter oss i sofagruppen i stua på avlastningsenheten. Rart å være her igjen. Kjenner umiddelbart igjen interiøret, og møblenes oppstilling er den samme. Noe av det første som slår meg er lukten av noe kjent. Lukten av avlastningsstuen på Nordly. Plutselig dukker gamle minner frem fra glemselen. Jeg husker sommeren vi satt rundt kaffebordet sent på lyse kvelder. Fellessamlinger før utflukter og ferieaktiviteter. Til og med kaffekannen, kopper, asjetter og bestikkets utforming husker jeg. Alle disse situasjonene og detaljene har jeg ikke tenkt på før nå. Og så husker jeg dem så godt bare ved å komme inn i rommet og gjenkjenne lukten!

Boveilederne er meget interessert i prosjektet mitt. De spør og kommenterer. Jeg blir informert om organisasjons- og arbeidsforhold. Tydelig at det har skjedd en del endringer siden jeg var her for 8 år siden. Boveilederstillingene er redusert med 1/3. De andre stillingene er også redusert samtidig med at det har kommet 2 nye beboere i egen leilighet. Organisasjonsmessig er Nordly underlagt Senter For Omsorg, mens det tidligere var direkte underlagt Helse og sosialetaten.

Den ene boveilederen er nyutdannet vernepleier. Hun er engasjert i ett år som vikar i en fødselspermisjon. Før og under studietiden jobbet hun som hjelpepleier ved Nordly i en deltidstilling. Nå er hun tilbake i full jobb med lederansvar for de tidligere hjelpepleierkollegaene. Den andre boveilederen er hjelpepleier med 'allverdens' kursing i tillegg. Hun har blant annet grunnfag i sosialantropologi, og det blir selvsagt en del snakk om faget. Hun mener selv hun bruker kunnskap fra antropologien daglig i sitt arbeide ved Nordly.

Mens jeg snakker med boveilederne, kommer en av de ansatte innom avlastningen sammen med Jens, en av dem som bor ved Nordly. Jeg kjenner dem umiddelbart igjen. Det samme gjør både den ansatte og Jens når de nærmer seg. På min hilsning om takk for sist, svarer han: "Å, ja, ja vel ja!." Også dette virker plutselig så nært og kjent. Akkurat slik husker jeg han pleide å svare.

Jeg tenker at det kanskje kan bli for vanskelig for meg å 'gli inn' her likevel. Kommer stadig til å treffe 'gamle kjente', og hvordan vil det gå om de går rundt å tenker at "her er sommervikaren tilbake for å forske på jobben vår?" Vil de fortsette å se på meg som assistentvikaren, eller hva?

Boveilederne forteller at den siste tiden har alle de fast ansatte assistentene bortsett fra en tatt fagbrev som omsorgsarbeidere etter paragraf 20 modellen⁸. Siste assistent vil nå også i gang. De mener alle har tatt fagbrev på eget initiativ, uten press ovenfra. Lønnsmessig har det en funksjon, og vikarer med fagbrev prioriteres. For å bli engasjert ved interne utlysninger og økninger i stillingsbrøk, kreves som regel fagbrev.

Tenker at det kan ikke være lett å være ufaglært assistent i disse dager. Før var de fleste vikarer assistenter. Selv ville jeg dermed sannsynligvis ikke fått jobbe her i dag på den bakgrunnen jeg fikk jobbe her for 8 år siden. Det må jo bety at det er få i dag som får muligheten jeg fikk til å jobbe på et slikt sted. Selv hadde jeg aldri tenkt på jobb innen dette arbeidsfeltet før jeg mer eller mindre tilfeldig fikk muligheten som assistent.

Tidligere arbeidserfaringer

Etter endt videregående skole på begynnelsen av 90-tallet var jeg både skoletrett og rådvill i forhold til videre utdanning. Ganske tilfeldig førte en henvendelse via arbeidsformidlingen meg til et verksted som drev med tilrettelegging av arbeidet for mennesker med spesielle behov i arbeidssituasjoner. Jeg ante ikke hva dette dreide seg om, men via en bekjent ble jeg overtalt til å komme og forsøke meg på en praksisplass som tilrettelegger ved verkstedet.

Spent og uerfaren møtte jeg opp første dag, og ble plassert midt ute i lampeproduksjonen som foregikk ved verkstedet. Der satt jeg og monterte ledninger med en spesialståltråd hele den første arbeidsdagen. Rundt meg satt 'all verdens rare mennesker' og jobbet med det samme. Jeg gikk fra arbeidet første dagen, om mulig, med enda mindre oversikt over hva i all verden jeg var dumpet ut i. Min forståelseshorisont var tydeligvis såpass snever at jeg på forhånd ikke hadde anelse om hva som foregikk ved en slik arbeidsplass. Resten av uken gikk med til

⁸ Voksne som ikke allerede har et fagbrev eller ikke har fullført videregående opplæring på annen måte, har fått rett til gratis opplæring til fag- eller svennebrev.

å forsøke å finne ut hvem som jobbet med hvem. Var det ikke slik at noen var ansatt som arbeidsledere, mens de fleste var arbeidstakere med spesielle behov for tilrettelegging? Jeg funderte flere ganger på om arbeidskontoret hadde plassert meg her fordi jeg selv hadde behov for slik tilrettelegging.

Jeg ble ved verkstedet noen måneder. Det trådte etter hvert klarere frem at noen hadde mer behov enn andre for tilrettelegging. Likevel følte jeg hele denne perioden at det var få klare skiller og lite fokus på hvem som var der på hvilke premisser, og jeg har i ettertid sett at dette kanskje heller ikke var det sentrale. Min kamp i starten for å sortere og skaffe oversikt ved å plassere folkene i håndterbare kategorier, endret seg underveis på en eller annen måte. Jeg fant at denne skjematisk inndelingen aldri var absolutt, kategoriene var på en måte åpne og ble kontinuerlig videreutviklet.

I starten syntes jeg mange av dem som jobbet der så svært rare ut, oppførte seg rart, snakket rart, om de i det hele tatt kunne snakke. Noen satt i rullestol, en rugget ustanselig fra side til side, mens andre hadde store briller og satt med lampene de monterte helt inntil brilleglassene. Men litt etter litt fikk jeg en merkelig følelse av at disse førsteinntrykkene endret seg. Etter hvert som jeg tilbrakte mer tid sammen med dem som jobbet ved verkstedet ble oppmerksomheten min mer rettet mot det konkrete samværet mellom dem og meg.

Ansikt til ansikt med for eksempel David, som verken snakket eller hørte noe, fikk jeg mer enn nok med å forsøke å forstå hva han ønsket å formidle, og hvordan jeg skulle få formidlet hva jeg selv mente. Min oppmerksomhet ble rettet mot mine egne problemer med å håndtere en annerledes kommunikasjonsform. Dette var en ny erfaring for meg. Jeg hadde vært vant til at det verbale språket var helt selvfølgelig i samtaler med andre, men plutselig opplevde jeg hvor store utfordringer jeg fikk om ikke denne språkmuligheten var like selvfølgelig til stede. Da jeg forlot verkstedet slo det meg at sannelig så visste jeg litt mer om meg selv enn da jeg kom, samtidig som det var vanskelig å peke på hva som egentlig utgjorde denne forskjellen.

Etter en tenkepause fant jeg ut at å gå i gang med en lengre utdanning var uaktuelt på dette tidspunktet. Jeg hadde lyst til å jobbe, tjene penger og gjøre ting jeg ikke hadde hatt mulighet til som skoleelev på heltid de siste årene. Jeg tok mot til meg og trådte opp på helse- og sosialkontoret i nabokommunen. Der la jeg frem mine ønsker om å jobbe med tilsvarende oppgaver som jeg hadde hatt ved verkstedet, og om det var noen muligheter for det her? Jeg

fikk til svar at slike oppgaver var det behov for, og snøballen begynte å rulle. De neste årene hadde jeg i denne og andre kommuner en arbeidsperiode som gav meg allsidige erfaringer i kommunenes omsorgsapparat. Jeg jobbet som støttekontakt, assistent i boliger, arbeidstilrettelegger og som utvikler av fritidstilbud for mennesker med ulike funksjonshemninger.

I denne perioden ble jeg kjent med mange. Både arbeidstakere som jobbet i ulike deler av det kommunale tjenesteapparatet og brukere av denne type tjenester. Mange av disse brukerne ble definert som psykisk utviklingshemmede, og fikk store deler av hverdagen forandret som følge av HVPU-reformen som trådte i kraft utover 90-tallet.

Selv opplevde jeg utfordringen med å tilrettelegge hverdagen for andre mennesker som både spennende og vanskelig på samme tid. På hvilket grunnlag kunne jeg være sikker på at mine fortolkninger av menneskene jeg jobbet for var dekkende? Dessuten var vi mange kollegaer som ikke nødvendigvis var enige i hverandres tolkninger.

Utforming av et hovedfagsprosjekt

Det er disse utfordringene som dukker opp igjen når jeg nesten ti år senere skal fullføre utdanningen med et hovedfag i sosialantropologi. Det var så mange løse tråder i arbeidet med menneskene med psykisk utviklingshemming. Likevel var en som personale tvunget til å foreta funksjonelle løsninger på hverdagslivets utfordringer. Jeg hadde en masse magesfølelser på hvordan jobben kunne gjøres, men var aldri helt sikker på at det jeg gjorde var det som var mest rett. Etter hvert blir det klart for meg at et slikt prosjekt vil være ypperlig som en forening av mine nåværende faglige interesser og tidligere arbeidserfaringer⁹.

Jeg går i gang med utformingen av en skisse til hovedfagsprosjektet. Leter etter litteratur, men finner forsvinnende få antropologiske studier fra dette feltet. Marit Sundets doktorgradsavhandling (Sundet 1997), er imidlertid et funn. Her ser jeg at tankene jeg har rundt disse utfordringene ved det offentlige omsorgsarbeidet også er antropologisk faglig relevant. Sundet følger, som tidligere nevnt, hverdagslivet til 5 mennesker med psykisk utviklingshemming. Flere av Sundets informanter med psykisk utviklingshemming har

⁹ På dette tidspunktet har jeg i tillegg nylig giftet meg og vi venter vårt første barn. Et lengre utenlandsopphold på feltarbeid er derfor uaktuelt.

muligheter til å uttrykke egne meninger ved hjelp av språk. Spesielt informanten Arne gir gode muligheter for et innblikk i hans forståelse av tilværelsen. Han kan fortelle om hvordan han opplever situasjoner og ser på seg selv. Men hva med mennesker som både har en sterkt psykisk utviklingshemming, store fysiske funksjonshemninger og samtidig ikke behersker verbale språkmuligheter i særlig grad?

Hvilke kommunikasjonsmuligheter finnes i de relasjoner mennesker med sterk psykisk utviklingshemming har med andre når man ikke har en verbal språkmulighet eller utviklet tegnspråk, og hvordan forstår man hva den andre forstår? Dette er utfordringer jeg ønsker mer kunnskaper om. Jeg bestemmer meg for å satse på et hovedfagsprosjekt som utforsker disse problemstillingene.

Hvordan skal jeg få tilgang til slike samhandlingssituasjoner? Jeg tenker tilbake på erfaringene jeg har fra tidligere arbeidssituasjoner. For det første bor mennesker i en slik livssituasjon sannsynligvis et sted hvor de kan få praktisk hjelp av andre i hverdagen. Jeg antar at de fleste har en egen leilighet, eller bor hjemme hos foreldre eller andre. I tillegg har de nok et arbeids- eller skoletilbud på dagtid. Kanskje har de støttekontakt og venner de deler fritiden med. De fleste har antakelig familierelasjoner, men kontakten varierer nok en del.

Jeg tenker i utgangspunktet at å følge relasjonene 5-6 personer med denne typen funksjonshemninger har til personene de møter i dagliglivet vil være en god idé for å kartlegge og utforske slike samhandlingssituasjoner. Det blir imidlertid raskt klart at en slik tilnærming vil bli for omfattende. Et enkelt regnestykke på 6 personer ganget med relasjonene til et stort antall personer vil være å favne for vidt for et drøyt halvårs feltarbeide og påfølgende hovedfagsanalyse. Jeg føler jeg må avgrense arenaen for heller å fokusere på kommunikasjon og meningsproduksjon i et mer avgrenset utvalg av relasjoner.

Ulike relasjoner som kan utforskes

Jeg tar for meg de forestilte relasjonsalternativene etter tur. Et feltarbeid med utgangspunkt i relasjoner ved et arbeids- eller skoletilbud vil kunne gi erfaringer fra et begrenset reservoar av relasjoner. Der kan jeg følge personene i deres relasjoner til for eksempel tilretteleggere/lærere, arbeidskolleger/medelever, etc. Det vil også være behagelig å kunne dra på feltarbeid i 'vanlig arbeidstid', og tilbringe kvelder og helger sammen med familie og venner. En slik avgrensning vil kunne passe både med faglige og mer private ambisjoner.

En forbindelse via familiemedlemmer eller andre som har mye kontakt med mennesker i en slik livssituasjon kan være en annen tilnærming. Fra tidligere erfaringer med å jobbe med mennesker med psykisk utviklingshemming, vet jeg at mange har mye samvær med sine familiemedlemmer. Ofte er foreldre sterkt involvert som omsorgspersoner selv etter at barna deres er blitt voksne. Om jeg kunne få innpass i en del familier som har nær kontakt med et familiemedlem som har en psykisk utviklingshemming, ville dette være en arena som kunne gi meg et innblikk i samhandlingen som foregår. Ser for meg at det ville være spennende å nærme meg utfordringene jeg ønsker å utforske i slike situasjoner hvor familiemedlemmer møtes. Imidlertid antar jeg at det vil bli vanskelig å få innpass i slike intime relasjoner, og at jeg vil bruke veldig mye tid på å finne frem til familier som har en slik kontakt, og personer som har en slik form for psykisk utviklingshemming, som jeg ønsker å utforske.

Et annet alternativ er en tilnærming via for eksempel støttekontakter. Om støttekontaktordningen er utbredt, vil jeg kanskje få tilgang til en del samhandlingssituasjoner gjennom en slik innfallsvinkel. Det er imidlertid vanskelig å vite om slike ordninger er såpass bredt anlagte at det blir praktisk mulig å få erfaringer av et tilstrekkelig omfang ad denne adkomsten. Dessuten antar jeg at støttekontakter kun engasjeres for et lite antall timer i måneden, og slik vil jeg måtte holde på veldig lenge for å få tilstrekkelig med erfaringer.

Jeg bestemmer meg etter hvert for at alternativet med å følge dem som bor i egen bolig nok vil være best egnet i forhold til mine faglige og private ambisjoner. Ved en slik tilnærming vil jeg kunne følge personer med nevnte funksjonshemminger både hjemme hos seg selv og i forbindelse med ulike fritidsaktiviteter på kveldstid, i helger og i ferier¹⁰. En slik tilnærming vil også gi meg best mulighet til å se på hvordan ansatte går frem når de bistår mennesker i en slik livssituasjon.

Hvor skal jeg dra på feltarbeid?

Så begynner arbeidet med å finne et egnet sted hvor jeg kan få innpass som feltarbeider. Skal jeg forsøke å få innpass ett av stedene jeg tidligere har arbeidet, eller bør jeg velge et helt nytt, ukjent sted? Vi bor for øvrig nå langt unna der hvor jeg tidligere har arbeidet. Skal vi flytte dit

¹⁰ Jeg vil også få mye tid til familieliv på formiddagene i uka, og min kone sier seg villig til å være alene med barnet vårt de kveldene og helgene jeg er på feltarbeid.

for en periode i forbindelse med feltarbeidet? Eller skal jeg finne et sted i nærheten? Jeg grubler mye på dette. Velger jeg et helt nytt sted vil jeg nok få mye ekstraarbeid i oppstartperioden. Velger jeg et sted jeg kjenner litt til fra før, har jeg jo allerede noen erfaringer herfra, og vil kunne komme raskere i gang og kanskje bruke mer tid knyttet til hovedproblemstillingene.

Men hvordan vil det være å komme tilbake som hovedfagsstudent, bli gjenkjent, og kanskje måtte bygge videre på rollen som vikarassistent fremfor å forme feltarbeiderrollen fra bunnen på et ukjent sted? Samtidig er jo prosjektet rettet mot nettopp det at jeg ønsker å få vite mer om det jeg synes var en stor utfordring i tidligere arbeidssituasjoner. Vil det ikke da være naturlig å 'fortsette der jeg slapp?' Blikket rettes mot ett av stedene jeg har jobbet litt som vikar. Min kone og jeg har også lyst til å flytte til en større by i nærheten, og den endelige avgjørelsen blir tatt etter en telefonsamtale med biveilederen på stedet, som synes det er en glimrende idé om jeg vil komme dit på feltarbeid. Boveilederen og jeg finner i fellesskap frem til 4-5 personer som kan være aktuelle i forhold til det jeg ønsker å se nærmere på.

Så er feltarbeidsstedet valgt. Det neste blir tilgang. Hvordan skal jeg få tilgang til samhandlingssituasjonene jeg ønsker å se nærmere på? Hvilken innfallsport, eller perspektiv, skal jeg benytte? Nå føler jeg at ting snører seg til. Jeg ønsker bla. samhandlingsdata om kommunikasjon hvor den ene parten ikke behersker en verbal språkmulighet. For å komme i slike situasjoner må jeg få innpass på en eller annen måte. Jeg ser for meg at det vil bli vanskelig å 'ringe på' hos en av personene for å spørre om det er greit at jeg kommer innom når de får besøk av personalet. Dette kunne kanskje fungert om personene hadde hatt en verbal språkmulighet slik at jeg kunne fortalt hva jeg ønsket og fått aksept på at det eventuelt var greit. Flere av de personene jeg ønsker å besøke mener jeg ikke har en slik mulighet. Det vil også være et problem at jeg ikke kan ta opp og diskutere samhandlingssituasjonene med dem i etterkant.

Det som står igjen er en innfallsport via dem som jobber der. De må uansett inn for å yte bistand, og jeg antar at det er dem som i hovedsak er samhandlingspartnerne til de som bor der. Likeledes kan jeg diskutere situasjonene med dem i ettertid og forhåpentligvis få frem noen av de utfordringene de har i arbeidet. Likevel er det et problem knyttet til det å få aksept for at det er greit at jeg er tilstede i hjemmene til beboerne.

Jeg tar dette opp med en av boveilederne på stedet, og legger frem mitt forslag. Det går ut på at jeg utarbeider en samtykkeerklæring til kommunen som ansvarshavende for tilbudet og en annen erklæring til hjelpevergene for beboerne¹¹. Både boveilederne og hjelpevergene gir sin tilslutning til dette, og vi kommer frem til at dette er den beste måten vi kan ivareta beboernes interesser. I tillegg skal både jeg og de ansatte vurdere underveis om det kommer noen negative responser fra beboerne på at jeg er tilstede (jf. Forskningsetiske retningslinjer, punkt 22. Hensynet til svakstilte grupper. (NESH 1999)).

Min rolle ovenfor ansatte og beboere

Hvilken rolle skal jeg innta og hvilken rolle vil jeg få ved et slikt feltarbeid? Som nevnt er jeg bekymret for at ansatte vil komme til å plassere meg i en slags assistentrolle. Vil de forvente at jeg deltar i arbeidet, og ønsker jeg selv eventuelt dette? Jeg bestemmer meg for å uttrykke klart at jeg ikke skal delta i arbeidet. I stedet vil jeg ‘henge med på lasset’ når de ansatte er på jobb og se på og bli forklart hvordan de arbeider. Jeg utformer et informasjonsskriv til ansatte hvor jeg skriver litt om hva jeg ønsker å gjøre på feltarbeidet¹².

Den første tiden ved Nordly forsøker jeg å komme i kontakt med flest mulig av dem som jobber og bor der. Jeg kartlegger nærmiljøet og utformingen av stedet, leser informasjonsspermer, beskjedbøker og vaktturnuser. Mye av tiden tilbringes på kontor og avlastningsstuen hvor jeg snakker med arbeidstakerne. Når de skal inn til beboerne, henger jeg meg på for å få et inntrykk av hvordan de forskjellige arbeidstakerne jobber¹³.

Etter hvert får jeg en slik ‘med på lasset’ rolle blant de fleste ansatte. Jeg dukker ofte opp ved Nordly i den tiden de starter vaktene, og blir med rundt til beboerne, alt etter hvem jeg selv ønsker å besøke. Selvsagt kommer jeg bedre overens med noen ansatte enn andre, men alt i alt føler jeg at min tilstedeværelse er velkommen hos de fleste. Bare en gang under feltarbeidet ytrer en ansatt at i dag er hun så stresset, at hun har nok med seg selv og beboerne.

¹¹ Se vedlegg 2 og 3 bak i oppgaven.

¹² Se vedlegg 1 bak i oppgaven.

¹³ Beboere er et uttrykk som de ansatte stadig bruker om dem som bor ved Nordly. I oppgaven velger også jeg å benytte dette begrepet når jeg viser til de som bor på dette stedet.

Ellers ser jeg an dagene, og prøver å ikke trenge meg på dersom jeg føler at det kanskje kan være vanskelig for de ansatte å si nei til å ha meg med rundt i boligene. Ofte blir jeg ‘invitert’ av ansatte til å være med akkurat dem. “– Jeg skal en tur til Sofie, vil du være med bort Trond?”, er et eksempel på utsagn jeg ofte opplever. Dette samsvarer med opplevelsen av at mange av de ansatte ønsker min tilstedeværelse for å dokumentere hvordan de opplever arbeidshverdagen. Mange har kritiske innspill både til andres, egen og ledelsens roller i arbeidet ved Nordly.

Mine tidligere bekymringer om å vende tilbake til et sted jeg tidligere har jobbet som ferievikar virker ikke å være helt representative for hvordan de ansatte ser på meg nå. Inntrykket jeg får er snarere det at visstnok husker de som jobbet der for 8 år siden hvem jeg var, men bruk av ferievikarer har hatt et såpass stort omfang siden da, at jeg snarere er å betrakte som en i mengden.

I situasjoner hvor de ansatte tilkjenner at jeg jo har jobbet der selv, går det mer på utsagn som for eksempel: “... det var jo annerledes i starten her ved Nordly, men det husker kanskje du og ...” Jeg sitter uansett ikke igjen med noe inntrykk av at det at jeg tidligere har vært ‘innom’ som ferievikar har noen stor betydning for hvordan de ser på meg som student under feltarbeidet.

Når det gjelder forholdet til dem som bor ved Nordly er det litt mer komplisert. Det er ikke mulig å få noen konkret samtykke fra dem om at det er greit at jeg er tilstede i form av en verbal uttalelse. Som nevnt avtalte jeg med ledelsen at jeg i samarbeid med ansatte skulle vurdere om noen av beboerne reagerte negativt på min tilstedeværelse. De ansatte gir aldri uttrykk for at de opplever at beboerne uttrykker misnøye med at jeg er på besøk. Og når jeg spør de ansatte direkte om dette, svarer de ofte at de tvert i mot mener beboerne gir inntrykk av at de setter pris på at jeg er der. Selv har jeg vanskelig for å vurdere om beboerne gir uttrykk for at de ikke ønsker min tilstedeværelse. Jeg opplever ikke noen klare tegn på dette, og har derfor valgt å anta at de ansattes vurderinger av dette spørsmålet øker sannsynligheten for at tilstedeværelsen ikke oppleves særlig negativt for beboerne.

På samme måte kan jeg ikke få noen klar tilbakemelding på hvordan beboerne forstår min rolle ved Nordly. Om de oppfatter meg som en av de andre som jobber der er vanskelig å vite. Samtidig er det vanskelig å vite hvordan de opplever dem som jobber der også. Av andre som

bor ved Nordly, og som har større mulighet til å kommunisere, får jeg ofte kommentarer som tilsier at de ser på meg som en som jobber der. Jeg blir ofte spurt for eksempel om hvor lenge jeg skal være på vakt, om jeg skal jobbe her i morgen, etc. I slike situasjoner forsøker jeg å forklare at jeg ikke er på jobb, men at jeg er en student som skal lære om hvordan de har det ved Nordly.

Min rolle i forhold til arbeidet de ansatte utfører i boligene, bærer ofte mer preg av å være tilstedeværende observatør enn å være deltaker. Det er imidlertid viktig å presisere at dette gjelder mer i forhold til det praktiske arbeidet enn det sosiale. På besøk i leilighetene deltar jeg i samværet med beboerne og ansatte. Gjennom feltarbeidet forsøker jeg å kommunisere med og tolke beboernes uttrykksformer etter hvert som jeg lærer dem å kjenne. Likevel oppleves dette som vanskelig. Det er ofte veldig vanskelig å tolke signalene jeg får, og når jeg tror jeg aner hva som er intensjonen, opplever jeg at det er svært få muligheter til å bli forsikret om at mine forestillinger er riktige.

Hovedtrekk ved min tilnærming

Cato Wadel (Wadel 1991: 186) har satt opp tre dimensjoner for innsamling av forskningsdata innen kvalitativt orientert samfunnsforskning:

1. *Hvem som har kontroll over observasjonene*
2. *Hvordan observasjonene er oppnådd*
3. *Hvilket nivå observasjonene er foretatt på*

Om jeg skal skissere min tilnærming etter et slik oppsett, vil den se slik ut:

1. *Ansattes opptreden (ovenfor beboerne) og synspunkter danner grunnlaget for observasjonene. Likevel vil mine valg av fokus, tilstedeværelse og spørsmål til dem bidra til at kontrollen over observasjonene i ytterste konsekvens blir min.*
2. *Observasjonene oppnås ved hjelp av deltaking fra min side sosialt sett, observasjon av ansattes praktiske utføring av arbeidet og samtaler med dem under og etter situasjoner hvor jeg har deltatt, eller ikke deltatt i, har funnet sted.*
3. *Observasjonene foretas både direkte på det daglige livet ved Nordly og via samtaler med de ansatte om tidligere hendelser.*

Gjennom feltarbeidet forsøker jeg å observere ansattes arbeid med ulike beboere på ulike arenaer. Et viktig tilskudd til min tilstedeværende observasjon er samtalene jeg har med de ansatte, fortrinnsvis i pauser på avlastningsstuen, kontoret og røykebenkene utenfor. Dette er fra før naturlige arenaer hvor de ansatte drøfter utfordringer de møter i arbeidssituasjonen, og jeg blir raskt inkludert i disse diskusjonene. Det blir også en praktisk arena for meg å ta opp ting jeg ønsker mer informasjon om, samt et sted hvor vi kan drøfte de erfaringene vi nettopp har hatt inne i boligene.

Under feltarbeidet bruker jeg i hovedsak to fremgangsmåter for feltnotater:

- 1. Etter hvert besøk ved Nordly leser jeg inn dagens erfaringer på en MiniDisc-spiller.*
- 2. Når anledningene tilsier det noterer jeg erfaringer, samtaler og hendelsesforløp i en liten notisbok jeg alltid har i lommen.*

Lyddopptakene og notatene skriver jeg deretter over i en elektronisk database med tekstfiler fra hver feltarbeidsdag. Notatene fremtrer derved som kronologiske filer med elektroniske søkemuligheter.

I starten av feltarbeidet kommenterer ansatte ofte min notatskriving når de 'kommer over meg' mens jeg sitter på kontoret, avlastningsstua eller røykebenken og skriver. De lurer som regel på om jeg 'finner ut noe', og jeg svarer da at jeg først og fremst sitter og skriver ned hva jeg opplever for å huske dette bedre når jeg skal arbeide videre med materialet. Jeg benytter hovedsakelig avbrekkene mellom besøkene inn til beboerne til å notere, og forsøker å ikke skjule for de ansatte at jeg tar notater. På denne måten prøver jeg å 'minne' ansatte på at jeg først og fremst er der for å studere arbeidet, og å bidra til at de i praksis er klar over at jeg skal bruke materialet fra Nordly i en fagoppgave.

Forskningsetiske utfordringer

Anne Karen Bjelland har pekt på at hun finner det vanskelig å anonymisere og ivareta personvernet uten å omdefinere seg fra sosialantropolog til romanforfatter (Bjelland 1990). Ved å omskrive tekster for å ivareta hensynet til personene som er involvert i en studie, står enhver utforsker i fare for å fjerne seg fra feltet som utforskes. Samtidig stilles utforskeren

ovenfor ansvaret med å avveie i hvilken grad informasjonen som presenteres kan skade personene som utforskes. I denne oppgaven har jeg bevisst valgt å anonymisere alle navn på gjenkjennbare personer, steder og institusjoner for at lesere uten direkte kjennskap til feltarbeidsstedet ikke skal kunne koble innholdet opp mot konkrete personer som bor og arbeider der. Med hensyn til de allerede omtalte utfordringene knyttet til den manglende mulighet til å få tilbakemeldinger fra beboerne, har jeg også forsøkt å unngå å presentere sider ved deres livsutfoldelse som kan bidra til å svekke deres rettigheter og bidra til urimelige generaliseringer (jf. Forskningsetiske retningslinjer, punkt 17. Hensynet til andres verdier og 22. Hensynet til svakstilte grupper. (NESH 1999)).

Mange av de ansatte ved Nordly har ved flere anledninger uttrykt at de er glade for at jeg har valgt å skrive en oppgave om arbeidet deres. De mener det er viktig at utfordringene de møter i jobben 'kommer frem i lyset'. Mange opplever at de har problemer med å yte riktig bistand, og at det er negative trekk med måten de opptrer på vis-à-vis beboerne. Gjennom feltarbeidet har jeg i situasjoner hvor dette temaet har vært diskutert, understreket at fremstillingen uansett vil bære preg av min fortolkning av hvordan ansatte utøver arbeidet. Jeg har fremhevet at arbeidet mitt vil ha en todeling. For det første innebærer dette at jeg er tilstede på feltarbeid og følger deres arbeid og noterer meg deres synspunkter, mens for det andre vil erfaringene fra feltarbeidet inngå i en analyse av livet ved Nordly, hvor ansattes opptreden i større grad vil bli behandlet på et mer analytisk nivå, først og fremst basert på mine avveininger og valg om hvilket materiale som skal inngå. Selv om jeg ikke aktivt har understreket for personalet ved Nordly at ansatte i offentlig virksomhet bør stille seg til disposisjon for forskning om sin virksomhet (jf. Forskningsetiske retningslinjer, punkt 21. Hensynet til offentlig forvaltning. (NESH 1999)), har jeg i oppgaven forsøkt å ta hensyn til at det er en legitim interesse å få frem hvordan offentlige samfunnsinstitusjoner fungerer.

Jeg innrømmer likevel at utfordringene knyttet til fremstilling, anonymisering og personvern er vanskelig. For å si det med Halvard Vike: "For mange av oss, kanskje særlig i forbindelse med arbeidet med hovedfagsoppgaven, har spørsmålet om hvorvidt vi skal anonymisere deler av, eller hele datamaterialet, vært en kilde til bekymret omtanke (Vike 2001:76)." I arbeidet med denne oppgaven har jeg måttet avveie hensynet til involverte personer og hvordan jeg opplevde livet ved Nordly. Det er derfor viktig å understreke at materialet er grunnlagt på min oppfatning om hvor grenser bør settes mellom på den ene siden hensynet til de impliserte

personer, og på den andre siden muligheten til å fremstille et materiale som kan si noe om det sosiale livet ved Nordly. Ansvar for fremstillingsformen er med andre ord mitt alene.

Oppsummering

I dette kapitlet har jeg gitt en utfyllende redegjørelse for hvorfor og hvordan jeg valgte å fokusere på spesifikke tema og relasjoner i denne oppgaven. Min presentasjon av livet ved Nordly vil i stor grad være preget av både hvilke aspekter ved arbeidet jeg har erfart, og hvilke jeg har valgt å fokusere på. Jeg har også vist hvordan fremstilling, anonymisering og forskningsetiske retningslinjer dreier seg om vanskelige avveininger når tekster skal utformes og presenteres offentlig. Hensikten med dette kapitlet er at leseren skal ha fått et innblikk i mine fremgangsmåter, utforming og min bakgrunn i den videre lesning av teksten. Jeg ønsker med andre ord å formidle et innblikk i prosesser som ligger til grunn for min fortolkende antropologi. Innen fortolkende antropologi rettes fokus mot to samtidig opererende plan: beskrive det sosiale livet fra innsiden og refleksjon omkring grunnlaget for slike beskrivelser (Marcus & Fischer 1986). I de neste kapitlene vil jeg også redegjøre for hvordan jeg selv opplever noen av situasjonene jeg deltar i sammen med beboere og personale ved Nordly. Jeg vil blant annet vise hvordan mine egne erfaringer både kan sammenfalle og være ulike erfaringer ansatte har.

KAPITTEL 4

Oversikt over Nordly

Ytterdørene er alltid
låst
mens inngangsdørene til
de enkelte leilighetene innenfor
ofte er det

Tre av beboerne kan ikke
låse opp døren selv
mens en fjerde meget sjelden
gjør det

Nordly bo- og avlastning opprettes

Nordly ble opprettet som følge av HVPU-reformen på begynnelsen av 1990-tallet. Småkommunen Nordly ligger i hadde på dette tidspunkt en sterk kommuneøkonomi. Dette kombinert med overføringer fra staten i reformperioden la et godt økonomisk grunnlag for utbyggingen av dette nye kommunale tjenestetilbudet for mennesker med psykisk utviklingshemming. I første omgang ble det oppført et kombinert bygg med avlastning og to leiligheter. Deretter fulgte et bygg med tre leiligheter, samt en liten enebolig på samme tomt. Ledelse og miljøpersonale ble ansatt, og endel ble rekruttert fra en tidligere HVPU-institusjon som lå i nabokommunen¹⁴.

¹⁴ Informasjon om opprettelsen av Nordly er basert på dokumenter fra denne tiden, egne erfaringer fra tiden som ferievikar, samt ansattes redegjørelser om forholdene på dette tidspunkt.

Personene med psykisk utviklingshemming som før reformen var tilknyttet institusjonen i nabokommunen skulle nå flyttes tilbake til kommunen de opprinnelig var hjemmehørende i. Selv om reformen la opp til en slik 'hjemvending' er det interessant å se at mange norske kommuner valgte å droppe denne forflytningen. Nesten halvparten av de 5300 menneskene med psykisk utviklingshemming som hadde heldøgns opphold ved institusjoner da reformen ble vedtatt, flyttet ikke fra institusjonskommunen. Noen av disse var selvsagt opprinnelig fra kommunen institusjonen lå i. Men mange som opprinnelig kom fra andre kommuner ble værende i vertskommunen, og bidro derved til at den praktiske forflytningen av mennesker med psykisk utviklingshemming over kommunegrensene ble mindre radikal en reformen i utgangspunktet la opp til (Romøren 1995).

I kommunen Nordly ligger i, valgte man imidlertid å flytte personene 'hjem' til kommunen hvor de opprinnelig hørte til. I 1991 flyttet de første beboerne inn og i løpet av kort tid bodde 6 mennesker med psykisk utviklingshemming i tilknytning til Nordly. I tillegg tilbød Nordly avlastningsopphold til en del mennesker med psykisk utviklingshemming som fremdeles bodde hjemme hos foreldrene. Noen av beboerne som ikke hadde hatt heldøgnsstilbud ved institusjonen i nabokommunen, hadde likevel hatt en tilknytning til institusjonen gjennom ulike tilbud på dagtid.

Lokalisering

Nordly er lokalisert i et tettsted som også er kommunesentrum. De fleste kommunale tilbud er organisert i umiddelbar nærhet til sentrum. Her fins også et utvalg butikker, samt bank, postkontor, skoler, kirke og industrivirksomhet. Nordly ligger ikke i tilknytning til boligområdene hvor de fleste av tettstedets innbyggere bor. I stedet har man valgt å legge bo- og avlastningstilbudet til et område hvor det for øvrig ligger aldersboliger, Senter For Omsorg¹⁵, bensinstasjon, butikker og kort avstand til kommunens rådhus. Kommunen planlegger også videre utbygginger av tilbud til mennesker med psykisk utviklingshemming i samme området. Fremover vil det bli behov for flere boliger, og disse ønsker man å legge i tilknytning til Nordly. Det jobbes med å få inn slike fremtidige utbygginger i reguleringsplanen for området, slik at alt er klart til bygging når flyttingen forestår.

¹⁵ Senter For Omsorg inneholder bla. leiligheter for eldre, en skjermet avdeling og deler av omsorgsadministrasjonen i kommunen.

Nordly ligger altså i tilknytning til aldersboliger og Senter For Omsorg. Disse stedene har også felles innkjørsel og parkerer biler på samme parkeringsplass. Nordly er i hovedsak omkranset av hekker, gjerder og en lav mur. Avlastningsdelen og alle leilighetene ligger innenfor denne kransen. Alle leilighetene har også en terrasse og en hageflekk hver, noen med små frukttrær eller busker. Noen av terrassene ligger tett mot trafikkert vei, og mange av dem som jobber ved Nordly mener dette legger begrensninger på bruken. Inne på området går det en asfaltert vei frem til alle inngangspartier. Hele bygningsmassen ligger på bakkenivå, og de fleste leiligheter har vindusflater mot hverandre. Sitter man i stuen i en leilighet, ser man som oftest om noen går forbi på asfaltveien og inn i en av naboleilighetene¹⁶.

Utforming av leilighetene

Den arkitektoniske utformingen er svært lik for alle leilighetene og avlastningsenheten. Den utvendige utformingen samsvarer for øvrig med rekken av eldreboliger på nabotomta. Leilighetenes innvendige utforming er også ganske lik hverandre. Alle har ett soverom, bad, bod og stue med åpen kjøkkenløsning. Den ene leiligheten er ombygd fra et tidligere fellesareal, og er litt større, har peis og skillevegg mellom stue og kjøkken. Ellers er det linoleum på gulvene og furupanel eller tapet fra begynnelsen av 90-tallet som går igjen i leilighetene.

5 av de til nå 8 leilighetene har felles hovedinngang. Inne i vindfanget/gangen i fellesbyggene er det en ny inngangsdør som leder inn til hver leilighet. Ytterdørene er alltid låst, mens inngangsdørene til de enkelte leilighetene innenfor ofte er det. Tre av beboerne kan ikke låse opp døren selv, mens en fjerde meget sjelden gjør det. Femtemann styrer selv inn- og utlåsing.

Leilighetene har livsløpstandard og alle gulv har varmekabler. I gangen har de fleste en sittebank, knagger, hyller og et skap. På badet er det hyller, skap, vask, do, dusj og vaskemaskin / tørketrommel. Soverommet har et større skap og enkeltseng. I stuen er det en sofakrok, reoler, tv og stereoanlegg. De fleste har en 'hybelkjøkkenmodul' med kjøleskap,

¹⁶ Se vedlegg 4 for skisse over området Nordly.

kokeplate og vask i den åpne kjøkkenløsningen¹⁷. For øvrig er det hvit kjøkkeninnredning, microbølgeovn og et kjøkkenbord som spiseplass.

Det er altså stor grad av samsvar mellom leilighetene, men personlige effekter som familiebilder og pyntegjenstander gir likevel et individuelt preg.

To av leilighetene ligger som nevnt i samme bygg som avlastningsenheten. Opprinnelig ble leilighetene brukt til bo-trening, men døren mellom leilighetenes fellesgang og avlastningen er i dag avlåst, og dørhåndtaket er fjernet. Det finnes en annen dør mellom enhetene. Denne går via et arkivrom og et terapirom, og benyttes av personalet. Som hovedregel skal beboerne ikke benytte denne passasjen.

Hvem som bor ved Nordly

Det bor 8 personer ved Nordly. I denne hovedfagsoppgaven har jeg valgt å følge ansatte i arbeid med 4 av disse. Siden mitt fokus er å se nærmere på arbeidet som utøves vis-à-vis personer med psykisk utviklingshemming uten verbalt språk, har jeg valgt å se nærmere på de 3 beboerne som ikke har verbal språkmulighet, samt en beboer som har en meget begrenset verbal språkmulighet. Ingen av de fire benytter velutviklet tegnspråk¹⁸. Som en introduksjon av personene jeg skriver om i teksten følger her en kort beskrivelse¹⁹.

Eilert

Eilert er 41 år gammel. Han har bodd i leiligheten sin i 10 år. Før dette bodde han lenge på en institusjon i nabokommunen. Eilert flyttet tilbake til hjemkommunen, og foreldrene bor like i nærheten. Eilert har ikke verbalt språk. Noen fakter og føringer gjør imidlertid at han til en viss grad kan formidle mening/respons til folk som kjenner ham.

¹⁷ Flere av de opprinnelige kjøleskapene i leilighetene er ødelagte, men siden det ikke går an å skifte ut kjøleskapet i ”hybelkjøkkenmodulen”, har man som oftest valgt å kjøpe et nytt separat kjøleskap, mens det gamle ødelagte står igjen.

¹⁸ Med tegnspråk mener jeg her fingerspråk som kan nyttes ved kommunikasjon.

¹⁹ Beskrivelsene av personene er basert på informasjon fra de ansatte, tekstlige kilder tilgjengelige for de som jobber ved Nordly og erfaringer jeg selv har med personene fra feltarbeidet.

Eilert har gode bevegelsesmuligheter som gjør at han til en viss grad kan lede de ansatte i situasjoner hvor han ønsker noe. Om han er tørst, tar han gjerne personalet i armen og fører dem med bort til vasken. Er han sulten, kan han enten lede personalet til matskapet, eller selv hente en pakke med ett eller annet å spise, og gi denne til den som jobber hos ham. På turer ut hender det at han trekker personalet i armen i retning det han har lyst til å se nærmere på.

Eilert trenger hjelp til det meste av hverdagslige gjøremål. Han trenger bistand ved måltider, ved toalettbesøk, påkledning og lignende. Han går heller ikke ut av leiligheten uten personale. Inntil nylig var Eilert i relativt god fysisk form. Han likte å gå lange turer, men den senere tiden har hverdagen mer og mer forløpt på sofaen i leiligheten. Eilert bor i den ene leiligheten som ligger i forlengelsen av avlastningsenheten. Vegg i vegg bor naboen Frode.

Frode

Frode flyttet inn i egen leilighet ved Nordly mens jeg var der på feltarbeid. Han er 23 år, og har vokst opp hjemme hos foreldrene som bor omtrent en kilometer fra Frodes nye bosted. Foreldrene og søsknene hans har hjulpet med å innrede det nye hjemmet, og er ofte på besøk. Frode drar også til foreldrene 3. hver helg på overnatting. I innflyttingsperioden bodde han vekselvis hjemme hos foreldrene og i den nye leiligheten i et par måneder. Frode har betydelige fysiske funksjonshemminger i tillegg til den psykiske utviklingshemmingen. Han sitter i rullestol og har meget begrensede muligheter til å bevege kroppen, og trenger hjelp til alle praktiske gjøremål. Frode har heller ikke verbalt språk, kun noen fakter, lyder og ansiktsuttrykk. Blant annet mener de ansatte at han kan signalisere at han er fornøyd eller enig ved å smile, og eventuelt strekke høyre armen i været samtidig som han uttrykker en 'iiiah-lyd'.

Sofie

Sofie er 41 år gammel og har bodd ved Nordly i 10 år. Før dette bodde hun ved samme institusjon som Eilert. Hun trenger hjelp til det meste i hverdagen. Ute bruker hun som oftest rullestol, selv om hun kan gå ved hjelp av rullator. Sofie har ikke noe verbalt språk bortsett fra en 'jaaa-lyd'. Dette sier hun imidlertid så ofte at de ansatte er veldig usikre på når, og eventuelt hva hun mener med det. Hun kan for eksempel ofte sitte å si "Jaa, jaa, jaa" store deler av tiden de er inne i leiligheten hos henne. Sofie bor i nabo-leilighet til Pia i det ene fellesbygget.

Pia

Pia er 35 år gammel. Hun flyttet for seg selv for nesten 10 år siden. Pia gjør mye selv i det daglige, men får som oftest rettleiding av personalet. Hun har et begrenset ordforråd, men bruker dette mye i samvær med andre. Pia reiser hjem til foreldrene 2. hver helg på overnatting, og i tillegg tilbringer hun store deler av sommer-, jule- og påskeferien hos foreldrene. Onsdager drar Pia på turntrening sammen med en annen nabovenninne.

Pia er den eneste av de fire som har noe verbalt språk. Hun kan uttrykke seg med enkelte ord som betegner personer, steder, mat, drikke, aktiviteter, ja, nei, etc. Hun peker også gjerne på tingene hun beskriver med ord. For eksempel kan hun si “iiing”, og så peke på ringen på fingeren til den som har den på. Det er ofte de samme ordene som går igjen og igjen. Blant annet er Pia etter personalets oppfatning meget glad i pølser. Hun sier gjerne pølse mange ganger om dagen, nesten hver eneste dag. Likevel er det ganske sjelden at hun får kjøpe seg en. Ved Nordly har de en rutine som går på at etter turntreningen på onsdagene, får Pia gå innom bensinstasjonen over veien og kjøpe seg en pølse og et ukeblad. Ofte er det imidlertid personalet som stikker innom stasjonen og kjøper pølser, under påskudd at dette er enklere²⁰.

Både Eilert, Frode, Sofie og Pia jobber ved samme arbeidsplass. De drar sammen til jobben om morgenen og kommer hjem samtidig om ettermiddagen. Leilighetene ligger som nevnt i umiddelbar nærhet til hverandre, og i helgene blir det ofte til at beboerne ved Nordly gjør ting sammen. For eksempel samles noen beboere ofte i en av leilighetene til vafler og kaffe sammen med personalet. Andre ganger arrangeres det fellessamlinger på avlastningsstua med beboere og ansatte til stede.

Avlastningen og kontoret

Avlastningsdelen består av en stor fellesstue med stor åpen kjøkkenløsning. Det er tre store soverom med enkeltseng, skap og vask, samt et større badrom. I tillegg er det et terapirom hvor det er en sofa, en behandlingsbenk for fysioterapi, masse leker, spill, bøker, etc. Kontoret ligger også like innenfor inngangsdøren til avlastningen. Her er et skrivebord med PC, bokhyller med permer og pappbokser, et større skap, medisinskap og en sofabenk / seng for

²⁰ Jeg skjønner ikke helt dette med at Pia ikke får kjøpe pølser oftere. Jeg har selv lyst på pølser tid om annen, og kjøper meg en når jeg har lyst til det. Forskjellen er imidlertid at jeg kjøper en pølse når jeg selv vil det, mens Pia er avhengig av at personalet som er hos henne er enig i at hun skal få kjøpe en.

nattevakten. Kontoret har en glassdør mot vindfanget og et vindu ut mot den asfalterte veien inn på området hvor leilighetene ligger. Fra skrivebordet har man oversikt over hvem som kommer inn på avlastningen og hvem som går inn på boligområdet utenfor.

Personalet starter og avslutter alle vakter fra kontoret. Her ligger en beskjedbok og turnuslogg med vaktlister og oversikt over ansatte og beboeres gjøremål. Posthyllen sjekkes og personalet som skal på vakt samtidig møtes. Som regel går turen inn i stuen på avlastningen for en kaffekopp og prat mellom dem som går av og dem som skal på vakt. Avlastningsstuen brukes også som pauserom for personalet, og som regel forsøker man å samles til en lengre matpause i løpet av vekten.

Ansattes arbeidstid og vaktsystem

På dagtid i ukedagene er beboerne selv på arbeid, så da er det lite behov for personale i boligene deres. Helligdager og jule- og sommerferier har beboerne fri fra arbeidet og dette skaper et stort behov for personale i boligene. Spesielt om sommeren, når miljøpersonalet selv skal avvikle ferie, er det et stort behov for arbeidskraft, og i denne perioden tas endel studenter inn som ferievikarer. Største delen av året for øvrig jobbes imidlertid de fleste vakter ved Nordly på kveldstid og i helger.

Vaktsystemet ved Nordly har tre hovedinndelinger. Første vaktperiode går fra morgen til ettermiddag. Midt i uken er det vanligvis en biveileder eller nærkontakt som går denne tidligvakten. Siden de fleste beboerne er på arbeid midt på dagen, er en stor del av arbeidstiden til tidligvakten frigjort til administrative oppgaver. Perioden mellom klokken 7 og 9 på morgenen er imidlertid ofte hektisk, da mange beboere trenger hjelp til morgenstell og transport til arbeidsplassen. Nordly har i tillegg tilsynsoppgaver ovenfor en person som bor et annet sted i bygda, og disse oppgavene legger noe beslag på arbeidstiden til tidligvakten.

Klokken 14 kommer den første av kveldsvaktene på jobb, og i løpet av en drøy time kommer ytterligere 2-3 arbeidstakere som skal gå denne vekten tilknyttet boligene. Første oppgave er å hente beboerne på jobb. Dette tar om lag en times tid. Deretter bistås beboerne som har behov for det i middagen. Perioden mellom klokken 17 og 20 går med til oppgaver sammen med beboerne i leilighetene eller om de er ute på aktiviteter. Rundt klokken 21 har de fleste beboerne fått kveldsmat, og er på vei i seng. De fleste har lagt seg innen klokken 22, når nattevakten kommer på jobb.

Nordly har hvilende nattevakt på stedet, som 'rykker ut ved behov.' Vanligvis blir det en nattesøvn på 5-6 timer, før de første beboerne skal vekkes og sees av sted på arbeid. Når tidligvakten kommer i 7-tiden, går begge i gang med morgenstellet hos beboerne.

Helgenes vaktsystem skiller seg en del fra dagene ellers i uken. I helgene er det gjerne 2-3 arbeidstakere på jobb både på tidligvaktene og kveldsvaktene²¹. I tillegg er ofte noen av beboerne 'hjemme' hos foreldrene på helgebekesøk. Morgenstellet forskyves gjerne til i 9-tiden, og dagene er generelt roligere enn ellers i uka. Beboerne er likevel som oftest i seng innen nattevakten kommer klokken 22. Nattevakten har ofte litt striere tærn i helgene, siden det da ofte er brukere på avlastningen i tillegg til i boligene²². Avlastningen har to ungdommer med multi-funksjonshemminger som ofte er på besøk i helgene. Disse to er ofte syke, og dette krever at nattevakten sjelden får mulighet til en sammenhengende søvnperiode slik som ellers i uka.

Det er en turnus for personalet som jobber i leilighetene og en annen for dem som jobber ved avlastningen. Likevel jobber en del av de ansatte begge steder, og mange av vikarene tar vakter både i leilighetene og ved avlastningen. Med unntak av nattevakten, jobber imidlertid ansatte på en konkret vakt enten ved avlastningen eller inne i leilighetene.

De ansatte ved Nordly

Nordly bo og avlastning har 21 ansatte. Disse er i hovedsak hjelpepleiere og omsorgsarbeidere²³. Noen få assistenter arbeider i små helgestillinger og som vikarer. Det er i all hovedsak kvinner som jobber ved Nordly. Av totalt ca. 11 årsverk, arbeider det tre menn i til sammen 0,35 årsverk.

²¹ Om det er avlastningsbrukere tilstede er det i tillegg en til to ansatte på jobb ved avlastningen.

²² Brukere er et begrep de ansatte nytter når de omtaler personer som mottar omsorgstjenester enten ved boligene eller avlastningen ved Nordly. I denne oppgaven anvender også jeg dette begrepet for å omtale tjenestemottakere.

²³ Under feltarbeidet jobber en vernepleier som boveileder i et svangerskapsvikariat. Ellers er det ingen vernepleiere ansatt ved Nordly.

To boveiledere har 100% stillingsstørrelse, de andre ansatte har fra 10% – 96%. Om lag halvparten av de ansatte jobber i stillingsstørrelser under 40%. Ansatte utdannet som hjelpepleiere har større stillingsprosent enn ansatte utdannet som omsorgsarbeidere. Hovedvekten av ansatte er i aldersgruppen ca. 40 – 60 år, og de fleste med stillingsstørrelse over 40% befinner seg i denne gruppen. Alle ansatte jobber minst 3. hver helg fast. Noen jobber 2. hver helg fast.

Stillinger

Ved Nordly fins det tre former for stillinger (tabell 1): Boveiledere, miljøarbeidere og assistenter. Boveilederne har det øverste ansvaret ved Nordly. I tillegg til ordinært miljøarbeid²⁴ i boligene, har de mange administrative oppgaver og lederfunksjon ovenfor de andre arbeidstakerne. En del av ansvaret er imidlertid delegert til nærkontakter. Nærkontaktene er miljøarbeidere som i tillegg til ordinært miljøarbeid har ansvaret for en eller to beboere hver, og ivaretar økonomiske og andre organisatoriske funksjoner i forhold til denne beboeren. De øvrige miljøarbeiderne har i hovedsak miljøarbeid ovenfor beboerne som oppgave. De fleste nærkontakter er utdannede hjelpepleiere med store stillingsprosent. Noen av nærkontaktene har i tillegg fått delegert ansvar for turnusplanlegging, loggføring, vikarkoordinering, etc.. Assistentene er ufaglærte og vikarer, som enten går i små stillinger eller bare når det er behov for ekstravakter.

Stilling	Utdanning	Oppgaver	Stillingsstørrelse
Boveileder	Hjelpepleier med tilleggsutdanning ²⁵	Ansvarlig for drift. Administrasjon og miljøarbeid	Fulle stillinger
Miljøarbeider	Hjelpepleier eller omsorgsarbeider	Miljøarbeid, eventuelt nærkontakt og/eller noe administrasjon	Stillingsprosent fra 10 – 96 %, samt vikararbeid
Assistent	Ufaglært eller ikke godkjent utdanning	Miljøarbeid	Mindre stillingsprosent, samt vikararbeid

Tabell 1: Hovedtrekk ved stillingene ved Nordly.

²⁴ Miljøarbeid omtales i eget avsnitt senere.

²⁵ Den andre boveilederen i feltarbeidsperioden arbeider i et svangerskapsvikariat og er som nevnt utdannet vernepleier. Hun som egentlig har denne stillingen er utdannet førskolelærer.

Det har vært liten utskifting av arbeidsstokken siden Nordly ble startet opp for litt over 10 år siden. Stillingsfordelingen har dermed vært ganske stabil. De som startet i større stillinger, har disse fremdeles, mens de som startet i mindre stillingsstørrelser, ikke har økt sin stillingsprosent i særlig stor grad. Mange ansatte i småstillinger har et ønske om å øke stillingsprosenten sin.

Vikarer

Vikarer rekrutteres som regel internt ved Nordly. Som nevnt er det ansatte som ikke har så store stillingsprosenter som de skulle ønske. Mange av dem tar som regel mer enn gjerne ekstravakter for å øke arbeids- og lønnsnivået. Dagvakter midt i uka byttes ofte innbyrdes mellom dem som har slike dagvakter, og det er sjelden at vikarer blir tilbudt disse. Som regel er det på kveldstid midt i uka og i helgene det trengs vikarer, og det er ikke uvanlig at noen jobber flere helger på rad. En ansatt fortalte for eksempel at hun skulle jobbe hver kveld pluss helgene de neste 14 dagene. En annen fortalte at hun nå hadde jobbet 7 helger på rad, men så hadde hun jo "... fri en hel uke til gjengjeld, da."

At mange ansatte går i små stillingsprosenter, mens de egentlig ønsker seg mer arbeid, er en åpenbar fordel for kommunen som arbeidsgiver. Ved Nordly er det ofte behov for vikarer, og arbeidsgiver har mange arbeidstakere som ønsker å jobbe. Selv om det allerede i dag kan være vanskelig å fylle alle vikarvaktene, ville nok disse problemene vært enda større dersom arbeidsstokken i større grad bestod av arbeidstakere i store stillingsprosenter.

Arbeidet

Miljøarbeid brukes som benevnelse på alle former for bistand personalet utøver ovenfor personene som bor i leilighetene ved Nordly. I det daglige går mye av tiden med til bistand knyttet til grunnleggende behov som måltider, toalettbesøk og hygiene. De ansatte har også oppgaver som vasking av tøy og rengjøring, innkjøp og andre praktiske oppgaver knyttet til beboerens liv i egen leilighet. I tillegg deltar miljøpersonalet i aktiviteter beboerne trenger bistand til utenfor leiligheten, som for eksempel fritidsklubb, handleturer, frisørbesøk, m.m.. En sjelden gang reiser beboerne på turer eller ferier med miljøpersonalet som ledsagere.

I løpet av vaktene 'pendler' arbeidstakerne mellom ulike leiligheter og kontoret/avlastningsstuen. Pausene foregår på avlastningsstuen eller på røykebenkene utenfor. Intensiteten av arbeidsoppgaven varierer. Noen dager har jeg inntrykk av at det 'går i hundre',

andre dager synes vaktene ganske ‘bedagelige’. En årsak til dette er nok at aktivitetene til beboerne varierer en del i intensitet, samtidig som det trengs et visst ‘overskudd’ på arbeidskraft slik at personalet kan frigjøres til å delta i aktiviteter sammen med den enkelte beboer.

I denne oppgaven vil jeg fokusere på arbeidstakerne som jobber hos de fire ovennevnte beboerne, og bare i liten grad komme innom arbeidet vis-à-vis avlastningsbrukerne og de 4 andre som bor ved Nordly.

Informasjonskilder

De fleste ansatte har i utgangspunktet ikke tilgang til medisinske journaler og tidligere rapporter om beboerne. Det er kun boveilederne og i et visst omfang nærkontaktene som har innsyn i denne typen dokumenter. Opplysninger om beboernes tidligere liv som står nedskrevet i slike dokumenter har derfor bare i mindre grad direkte relevans for hvordan ansatte forstår beboerne ved Nordly. At personene skulle løsrives fra sine journaler var også en viktig intensjon ved overgangen fra HVPU-institusjonsomsorgen til dagens omsorgsform. Det finnes imidlertid andre skriftlige kilder om den enkelte beboer som bidrar med informasjon om karakteristika ved personene.

Alle beboerne har en *informasjonsperm* inne i leiligheten sin. Her gis en presentasjon av personen som bor i leiligheten i form av alder, familierelasjoner, sosialt nettverk, arbeidsforhold, fritidsaktiviteter, matpreferanser, etc. De fleste permene har også et eget oppslag hvor ansatte noterer ned hva som har skjedd i løpet av vaktene. Disse opplysningene omhandler ofte primærbehov som hva personen har spist og hvor mye, om vedkommende har stått opp og lagt seg sent eller tidlig, om han eller hun har vært mye urolig eller glad og fornøyd. Det nevnes som regel også noen ord om aktiviteter. Beskrivelser som går igjen er slike som:

- *Eilert har vært ute på en liten gåtur i kveld*
- *Vi tok en kjøretur i det dårlige været*
- *I kveld har Frode stort sett kost seg inne hos seg selv*
- *Vært mye trett, stort sett ligget på sofaen*
- *Hatt besøk av naboen, serverte vafler og saft*

- *Var på Klubben i Grandal, ingen gevinst på bingoen*
- *Sofie har mensen*

Alle ansatte skal lese i permene når de starter vaktene i leilighetene. Det er nærkontaktene som har ansvaret for innhold og oppdatering av permene. Miljøregler, eller beskrivelser av hvordan aktiviteter skal foregå, omtales i permene, og personalet forventes å følge disse anvisningene.

I tillegg til informasjonspermene i de enkelte leilighetene, finnes en *beskjedbok* på kontoret. Her utveksles også informasjon om beboere, samt praktiske opplysninger knyttet til driften av Nordly for øvrig. Omtalen av beboerne er imidlertid knappere i beskjedboka enn i informasjonspermene i leilighetene. Ofte er det beskjeder og forslag til og fra nærkontakter og det øvrige personalet som noteres her.

Vaktloggen, som er en A-4 side for hver arbeidsdag i en perm på kontoret, formidler også opplysninger om beboerne. Her står det for eksempel gjerne at kveldsvakten må huske at Pia skal til frisøren, at Frode skal i bassenget, at Sofie skal handle i dag, at foreldrene henter Eilert i halv-femtiden for å ta ham med på en kjøretur, osv.

Beboerne har også en *kontaktbok* i arbeidssekken²⁶, hvor personalet ved arbeidsstedet og personalet ved boligene utveksler informasjon de mener er relevant for hverandre. Hva beboeren har gjort på jobb den gjeldende dag, om hun har vært urolig eller fornøyd, om det trengs flere bleier, eller om det var for lite niste i matboksen er opplysninger som omtales i kontaktboken.

En del begreper går igjen mellom de ansatte, både verbalt og skriftlig formulert i for eksempel vaktloggen og beskjedboka:

Jentene i sekseren

En ansatt som har vært på kveldsvakt kan for eksempel si til nattevakten: “*Jentene* er kommet i seng”, eller en ansatt kan spørre en kollega: “- Skal du eller jeg gå til jentene i dag?”. Med

²⁶ Alle beboerne har en ryggsekk eller veske hvor kontaktboken, matboks, drikke, ekstra tøy-skift og andre objekter som sirkulerer mellom beboernes arbeidssted og bolig.

‘jentene’ menes Pia, Sofie og Nina som bor i hver sin leilighet i samme bygg. ‘Hos jentene’ brukes ofte som parallell til begrepet ‘i sekseren’. Om en ansatt sier: “– Nei, hun er borte i sekseren”, vil det si at hun er borte hos ‘jentene’. Pia, Sofie og Nina har postadressen Nordly 6. Når det i eksempelet ovenfor sies at “jentene er kommet i seng”, betyr det samtidig at alt arbeid i bygg nr. 6 er ferdigstilt for i dag, og at Pia, Sofie og Nina har gått til sengs for natten.

Det siste året har imidlertid en ung mann flyttet inn i en leilighet som er ombygd fra et tidligere fellesareal i bygg nr. 6. Leif trenger ikke hjelp ved måltider og kveldsstell slik som både Pia, Sofie og Nina gjør det. Personalet sier for eksempel heller ikke: “Nei, hun er borte i sekseren” dersom vedkommende er hos Leif. Da brukes kort og godt: “Nei, hun er hos Leif.”

Pia, Sofie og Nina har oftere besøk av de ansatte enn Leif. Det er gjerne den samme ansatte som er innom ‘jentene’ i løpet av vekten, og kollegene vet derfor ofte ikke hvem vedkommende er hos i øyeblikket. Dette er noe av grunnen til at hjelpebegrepet ‘jentene’ brukes som kategori for hvor den ansatte befinner seg. Er man imidlertid sikker på at vedkommende er hos Sofie, så sier man ‘hos Sofie’. Leif er Leif uansett, mens Pia, Sofie og Nina altså noen ganger omtales som ‘Pia’, ‘Sofie’ eller ‘Nina’, mens de andre ganger er ‘jentene’ eller ‘de i sekseren’. Dette leder over til andre begrep som brukes ved Nordly.

Beboerne, brukerne, de

Folk som bor ved Nordly omtales ofte av de ansatte som ‘beboerne’. Første dag på feltarbeid fikk jeg høre at “Vi skal få en ny beboer ved Nordly”, mens det en dag i beskjedboka står: “Alle beboerne fikk en fin kurv med frukt og godteri fra Solvang krets syforening”. Begrepet ‘brukere’ nyttes parallelt med ‘beboere’ (i tillegg omtales også dem som mottar avlastningstilbud ved Nordly som ‘brukere’). Ansatte anvender disse begrepene om hverandre både ved omtale av dem som bor der som kategori, og for eksempel ved omtale av en enkelt person. I en diskusjon om taushetsplikt i forhold til et konkret tilfelle som gjelder Frode, sier en ansatt: “... vi må jo huske at det er hva som er best for brukerne det dreier seg om. Vi er jo bare her for å hjelpe beboerne til det de ikke klarer selv.” Den ansatte argumenterer her for et strategivalg som miljøarbeider ovenfor Frode, samtidig som det er tilbudet som ytes til ‘brukere’ og ‘beboere’ som nyttes som referansepunkt i argumentasjonen. Eksemplet viser også hvordan ansatte bruker begrepet ‘de’ om personene som bor ved Nordly på lik linje med ‘brukerne’ og ‘beboerne’. Ansatte omtaler videre seg selv og kollegaene som ‘vi’ eller ‘oss’ i slike situasjoner.

Hjemme hos...

En ansatt spør: “– Skal Frode hjem i helga?” Kollegaen svarer: “– Nei, han skal være her.” Frode skal altså være hjemme. Denne noe forvirrende begrepsbruken skjønner imidlertid de fleste ansatte ved Nordly hva betyr. Frode skal ikke hjem til foreldrene sine i helga, han skal være hjemme hos seg selv. Dette har sammenheng både med at spørsmålet ovenfor stilles ved Nordly en kveld midt i uka, og at Frode på dette tidspunktet selv er ved Nordly. Med andre ord betyr ‘hjem’ omtalt i denne konteksten ‘hjem til foreldrene’, og siden Frode skal være der han er, skal han være ‘her’, dvs. ‘hjemme hos seg selv’. En del ansatte er klar over denne noe paradoksale måten å omtale ‘hjem’ på, og tilføyer ofte ‘- til foreldrene’ eller ‘- hos seg selv’ når de uttrykker seg om dette.

Hvis noen i helgene spør om for eksempel: “Pia, er hun hjemme eller?” når de kommer på vakt, blir det hele noe vanskeligere. Noen ansatte vil gjerne svare ja, om hun er hos foreldrene, mens andre vil svare ja om hun er hos seg selv... Atter andre vil problematisere spørsmålet ved for eksempel å si “ja, hun er hjemme” hvis Pia er hos seg selv, og den som blir forespurt tror den som spør mener om Pia er hos foreldrene. Når vedkommende som spurte etter hvert blir rådvill når hun skjønner at Pia likevel er hos seg selv, svarer den andre igjen: “Ja, det var det jeg sa. Hun er hjemme!”

Her, på huset

Noen ansatte bruker begrepet ‘på huset’. De refererer da til Nordly som helhet, dvs. alle 8 leilighetene i de tre byggene, samt avlastningsdelen. ‘Her’ er også et slikt begrep som viser til Nordly som helhet. Om noen er ‘på huset’ eller ‘her’ er de enten på jobb, de bor, eller de er på avlastningsbesøk ved Nordly.

Hvis en ansatt kommer på vakt lørdags morgen og sier: “Så stille det var her, er det ingen brukere på huset? Er alle beboerne hjemme i helga?” Så betyr gjerne dette at hun mener det er få personer tilstede ved Nordly, sannsynligvis er det ingen på besøk på avlastningen, det er få ansatte på vakt, og de av personene som reiser på helgebeseøkt til foreldre, er sannsynligvis der i dag...

Oppsummering

I dette kapitlet har jeg sett nærmere på hvordan boligene og arbeidsplassene ved Nordly er organisert, og hvordan kommunen har valgt å utforme tilbudet til innbyggere med psykisk utviklingshemming. Jeg har gitt en introduksjon om hvem som bor og arbeider ved Nordly, og analysert noen sentrale begreper de ansatte benytter i arbeidet.

KAPITTEL 5

Arbeidet ved Nordly

Jeg er så usikker
på Sofie
Hun hylér så veldig
men
jeg skjønner ikke
hva som er galt
jeg tror ikke det er skoene

Det må være noe som er vondt
hun har ikke lyst til å ut

Kan det likevel være skoene?
Vi får prøve
en liten gåtur

Utfordringer

Hvordan arbeidet ovenfor beboerne er organisert har vært berørt i forrige kapittel. Her skal jeg ta for meg konkrete situasjoner som beskriver hvordan arbeidet ved Nordly forløper. Fremstillingen har en hovedvekt på hvordan utfordringer i arbeidet oppleves, diskuteres og håndteres blant de ansatte. Samtidig tar jeg for meg mine egne praktiske erfaringer fra feltarbeidsperioden i slike utfordrende situasjoner sammen med ansatte og beboere.

Forunderlig hyppige pauser

Noe av det første som slår meg på feltarbeidet ved Nordly er at det ser ut til å være mye pauser og ineffektivitet blant mange av de ansatte. En av de første dagene skriver jeg i feltnotatene:

I dag har jeg i all hovedsak oppholdt meg på pauserommet (avlastningsstua). Ansatte har kommet og gått, men det har hele tiden vært en eller flere av dem tilstede sammen med meg. Er det min tilstedeværelse som gjør at de sitter så lenge, eller har de alltid så bedagelige vakter? (Feltnotat dag 4)

Jeg funderer en del på dette, og noen dager senere noterer jeg følgende i dagboken:

Har i all hovedsak vært på pauserommet. Personalet har vært representert mer eller mindre hele tiden. ... merker meg at det er en betydelig andel arbeidstid som nyttes til pauser. Vanskelig å si hvor mye som skyldes min tilstedeværelse, hvor mye skyldes måten arbeidet er organisert, hvor mye ytes, hvilke premisser. Merker meg at overraskende mye tid går med til pauser. I dag har jeg kanskje vært mye frampå og bedt om info. samt diskutert, men i snitt er det 1–2 ansatte sammen med meg på pauserommet til enhver tid. ... Hvordan skal jeg kunne skrive om dette uten at det blir lysjестemning blant de ansatte når de leser hovedfagsoppgaven?(Feltnotat dag 7)

Utover i feltarbeidet avtar lengden på pausene noe. I starten var det tydelig at de ansatte var interessert i hva jeg skulle drive med ved Nordly, og mye av årsaken til de lange pausene da var nok dette, samt at jeg spurte og grov såpass mye at de valgte å bruke mye tid på å gi meg svar på det jeg lurte på. Men samtidig merker jeg meg at innholdet i det jeg først antok var pauser, i realiteten i stor grad dreier seg om miljøarbeid. Det er nettopp i periodene de ansatte tilbringer utenfor leilighetene at planene legges for arbeidet inne hos beboerne. Da jeg kom til Nordly, hadde jeg antagelig en ganske naiv oppfatning om at de som jobber der stort sett vet hva de til en hver tid skal gjøre. Etter en tid skjønner jeg imidlertid at det ikke er så enkelt som at man 'kan' miljøarbeid.

Det jeg i starten anså som pauser viser seg etter hvert å likne mer på små 'work-shops', hvor de ansatte kommer sammen for å diskutere seg frem til en strategi for miljøarbeid i konkrete

situasjoner. Disse samlingene kan til tider føre til heftige diskusjoner om hva som er en riktig måte å arbeide på.

Hvor mye inne / ute av leilighetene?

Et tema som er knyttet til pausediskusjonene ovenfor er de ulike idealene ansatte har når det gjelder hvor mye de skal være sammen med beboerne inne i leilighetene. Flere av de ansatte argumenterer for at det er viktig å ikke være unødige mye sammen med beboerne. Det vises for eksempel til at:

“– Nå har Eilert vært på jobb hele dagen, og trenger å være litt for seg selv for å slappe av”

“– Frode følger med på Friends, og da trenger ikke jeg å være der inne og forstyrre ham”

“– Når Pia setter på TV-en når vi er inne hos henne, betyr det at hun vil være alene. Da føler jeg det er riktig å trekke meg ut”

I disse situasjonene sier de ansatte at en viktig side av normaliseringstanken er å la beboerne få oppleve hvordan det er å ha sin egen leilighet, uten å ha personale rundt seg hele tiden. Flere av de ansatte mener at en ikke trenger, eller bør, være med beboerne uten at en har noe spesielt å gjøre der. Med andre ord vil dette svare til at en er tilstede i situasjonene beboerne trenger praktisk bistand i, så som måltider, toalettbesøk, klesvask, turer ut, etc..

På den annen side er det ansatte som tilbringer veldig mye tid inne hos beboerne. De vasker, stryker, bretter og rydder i tøyet. Vasker ut av matskap, skriver handleliste, lufter, vasker vinduer, rydder i boden. m.m.²⁷ Dette fremholder de er ting som er viktig å gjøre for beboerne i tillegg til måltider, etc. Mens vi sitter på pauserommet kan gjerne en ansatt plutselig si: “Nei nå har jeg vært her så lenge, jeg tror jeg tar en tur inn til Eilert og ser om det er noe som må gjøres.”

Interessant her er at noen ansatte anser det som aktverdig å la beboerne ha mye tid for seg selv siden de store deler av dagen har både arbeidskolleger og personalet rundt seg på jobben.

²⁷ En interessant parallell til denne måten å opptre på finnes hos Goffman (1992 (1959) : 35), hvor det refereres til sykepleiere som ”kaster bort tiden” dersom de ikke utfører et arbeide alle kan se.

Disse ansatte vil se etter muligheter for å 'stikke ut' av leilighetene når anledningene byr seg. De er komfortable med at en ikke trenger å være sammen med beboerne for å gjøre en god jobb som ansatt ved Nordly.

Andre ansatte vil ha problemer med å frigjøre seg fra leilighetene til beboerne. De ser, i motsetning til kollegaene som 'stikker ut' av leilighetene, det som nødvendig å være mye sammen med beboerne, og 'stikker' derfor heller 'inn' enn 'ut'. Om de ikke er i aktivitet og gjør noe, vil dette for dem være et tegn på at de ikke gjør en god nok jobb.

Røykepausenes innfallsport

Selv om jeg ikke røyker selv, skjønner jeg etter hvert at det ofte er i røykepausene 'det skjer'. Ansatte som røyker komme gjerne sammen på benkene utenfor avlastningen før og etter de er inne i leilighetene. En dag sitter jeg i avlastningsstua og skal til å spise bursdagskake sammen med de som er på avlastningen:

Marte kommer og spør: "– Trond, jeg tror jeg må ha to trekk først, blir du med?" Jeg skjønner at det er noe hun er litt stressa med, og har lyst til å drøfte det med meg... Vi går utenfor, og Marte begynner å fortelle om Frode som må opp i vekt. Mor til Frode har sagt at han har tatt av 4 kilo siden han flyttet for seg selv ved Nordly. Marte tror ikke det er så mye, kanskje det halve. Frode veier bare 18 kilo, og Marte mener han umulig kan ha tatt av seg så mye som moren sier.

Marte sammenligner Frodes vekttap med hennes egne erfaringer med egen vekt. Hun ønsker å gi Frode en 'kur' for å få ham opp i vekt. Hun relaterer til egne erfaringer når hun snakker om smak, kvalme, fett, etc. Marte ber hele tiden om synspunkter fra meg. Er jeg enig? Kan det stemme? Hva bør gjøres? Hun har satt opp en fet meny for 14 dager til Frode, mener han bør på en kur, for så å fortsette med et kosthold som er sunt og tilstrekkelig for å holde vekta.

Etter å ha diskutert situasjonen og hva som bør gjøres, drar vi inn på avlastningen og spiser marsipankake og drikker kaffe med de andre...

Dette er et typisk eksempel på hvordan ansatte tar opp utfordringer de støter på hos beboerne. I dette tilfellet er det riktignok bare Marte og meg som diskuterer, men i situasjonen som

forelå, var jeg den eneste som var tilgjengelig for ett avbrekk i aktivitetene på avlastningen, og dermed bar det ut på benken. Marte føler altså at hun er oppe i en vanskelig situasjon som nærkontakt til Frode. Hun settes under press fra hans pårørende, samtidig som hun er usikker på om de faktiske forhold er så dramatiske som moren fremstiller det. Uansett må noe gjøres, og hun trenger innspill på sine synspunkter. Hun legger frem strategien sin om å sette Frode på en fetende kur, og inviterer meg til å si hva jeg synes. I løpet av samtalen viser hun til personlige erfaringer med kosthold for å oppnå ønsket vekt. Etter at vi har snakket om utfordringen en stund, avrunder vi med at det foreløpig ser ut til å være en farbar vei for å bringe Frode tilbake til en akseptabel vekt, men at Marte bør kontakte en ernæringsfysiolog og en av boveilederne for å få tilslutning til planen før den fremlegges for Frodes foreldre.

Når jeg kommer på feltarbeid noen dager senere, trekker boveilederen meg til siden og sier at hun har snakket med Marte om Frodes situasjon. Under de nåværende omstendighetene har hun besluttet at inntil videre bør personalet være alene med Frode under måltidene, slik at han får mest mulig ro til å få i seg mest mulig mat. Det vil med andre ord si at jeg i tiden fremover ikke skal være med inn til han når han spiser. Jeg blir litt engstelig for at det kanskje er meg som har bidratt til at han ikke har fått i seg nok mat, men beroliges av de ansatte som sier de ikke tror det er derfor Frode har tatt av seg. De mener at måltidssituasjonen med Frode er ny for de fleste, og at de er usikre på hvordan de skal få i ham nok mat. Dette stemmer med hva jeg selv har erfart når jeg har vært med dem inn til ham under måltider. Jeg opplevde en veldig variasjon i hvor mye mat som lå igjen på tallerkenen etter at Frode hadde spist med ulike ansatte. Mange virker usikre på hvor sulten Frode er, når er han mett og hvordan skal de tolke signaler som kan tyde på dette. Uansett avstår jeg fra å være med inn til ham i forbindelse med måltider en stund fremover.

Frodes vekttap drøftes i flere sammenhenger blant de ansatte, og de kommer frem til en strategi som forsøkes. Under måltidene er det de som kjenner Frode best som bistår ham. Disse er blitt spesielt oppmerksomme på at han må få i seg mye energi- og fettholdig mat, de slipper å bekymre seg for at jeg er tilstede og observerer, og Frode blir ikke ukonsentrert om maten fordi jeg sitter ved bordet.

Uansett årsak til vekttapet, er Frode tilbake til sin normalvekt i løpet av kort tid med denne strategien. Selv om det er usikkert hva som førte til at han gikk ned i vekt, skiller denne situasjonen seg fra mange av de andre utfordringene ansatte opplever ved Nordly. I dette

tilfellet førte strategien frem til en konkret størrelse, nemlig Frodes normalvekt. Ved oppnådd nivå, kunne strategien erklæres egnet. Ofte har imidlertid de ansatte ikke slike konkrete størrelser å forholde seg til. Jeg vil se nærmere på slike situasjoner litt senere i kapitlet, men først skal jeg ta for meg noen strukturerte føringer de ansatte må forholde seg til.

Dagsplaner

Alle som bor ved Nordly har mer eller mindre strukturerte planer for ettermiddagene og kveldene midt i uka, samt helger og andre fridager. Dagsplanene står i hver enkelts informasjonsperm, og det forventes at personale ser til at beboerne følger planene. I grove trekk er ettermiddagene og kveldene for Pia, Sofie, Eilert og Frode lagt opp slik:

1. hjem fra jobb
2. på toalettet
3. slappe av
4. spise middag
5. slappe av
6. tur ut
7. slappe av
8. kveldsmat
9. slappe av
10. kveldsstell
11. i seng

De fire blir hentet av miljøpersonalet klokken 14.45 på verkstedet de jobber ved på dagtid. I godt vær, og når personalet har tid til det spaserer alle (eller trilles i rullestol) den drøye kilometeren hjem til Nordly. Personalet ser til at hver og en kommer seg inn i leilighetene, får en tur på toalettet, og deretter en liten pause for seg selv. Fra i halv fire – fire tiden spises den mikro-ovn-varmede middagen etter tur. Den ansatte som er hos Eilert og Frode hjelper først Eilert i leiligheten hans med måltidet, så Frode i hans leilighet. Den som er hos Pia og Sofie hjelper på samme måte til etter tur.

Etter middagen er det en lengre periode hvor beboerne ‘slapper av’. Dette vil si at det ikke er noe fast program for hva som skal skje. Mest typisk setter miljøpersonalet på en CD, eller TV og beboerne ligger på sofaen, eller sitter i en stol for å hvile. Pia styrer dette i stor grad selv.

Eilert velger også selv om han vil hvile, mens Sofie og Frode er avhengig av at personalet legger dem på sofaen eller setter dem i stolen. Noen ganger strekker denne perioden seg helt til det blir på tide å tenke på kveldsmaten. Det hender turen ut sløyfes, og lite foregår inne i leilighetene utover måltidene og toalettbesøkene.

Kontakt med folk fra nærmiljøet foregår praktisk talt ikke hjemme i leilighetene utover kontakten med ansatte og beboere, og de som får besøk av familiemedlemmer. Når de fire går hjem fra jobben sammen med personalet, går de gjennom sentrum av tettstedet. Som regel går turen direkte fra jobb til Nordly, men noen ganger treffer personalet kjente som de stopper og prater med. Sofie skal i følge dagsplanen ha en tur ut i løpet av kvelden. Da går hun selv i en spesialkonstruert gåstol de kaller 'prekestolen'. Denne turen kan mest betraktes som et innslag av fysioterapi kombinert med et avbrekk fra leiligheten for å få litt frisk luft. På turene går hun sammen med en ansatt halvveis opp i en bakke like ved Nordly for å trene/holde ved like gåferdighetene.

Eilert skal også ut på tur i løpet av kvelden. Han går da vanligvis en kortere eller lengre runde på kryss og tvers på tettstedet. Det varierer veldig hvor langt han går. Noen ganger er det lengre turer, andre kortere, mens ofte blir det nesten bare 'ut og snu i døra' eller ingen tur i det hele tatt. Mange ansatte mener Eilert er blitt gammel den siste tiden. Tidligere, forteller de, spratt han opp fra stolen når de ansatte spurte om han ville ut på tur, og kunne gå og gå i timevis rundt i bygda på tur sammen med miljøpersonalet²⁸.

Eilert er blitt gammel

Allerede første dagen på feltarbeid blir jeg fortalt at Eilert ligger veldig mye på sofaen, og ofte gir han ikke tegn til å ville ut på tur når personalet spør ham. Utover i feltarbeidet merker jeg meg at Eilert stadig ligger på sofaen når vi kommer inn til ham. Mange ganger er personalet bare innom og snur igjen når de ser han ligger der. Noen spør om han vil ut på tur, ofte blir han bare liggende. En dag er jeg med Else inn til Eilert. Han ligger på sofaen. Else tar ham i hånda, hjelper ham opp og leder ham med ut til benken i gangen. Her spør hun om han vil ut på tur. Eilert reiser seg og henter en sko. Else hjelper ham på med skoene. Eilert reiser seg

²⁸ Eilert har i følge de ansatte også fått redusert dosen med beroligende medisiner. Dette mener de er gjort fordi han viser tegn til å ha "funnet roen" i egen leilighet i mye større grad de siste årene en tidligere.

igjen og henter jakken. Else hjelper ham på med denne. Vi går ut, og går en lang tur i den mørke, regnvåte høstkvelde.

Else sier etterpå at hun mistenker mange av de ansatte for å være 'daffe'²⁹ i dårlig vær, etc. Hun har ofte opplevd at Eilert ikke har vært ute av leiligheten hele dagen, for eksempel i helgene. Else forklarer dette med at hun har inntrykk av at mange spør Eilert om turen mens han ligger på sofaen, og om han ikke reiser seg, tolker de det som om han ikke vil ut. Resultatet er at Eilert blir liggende, og personalet kan loggføre at det var han som ikke ville ut i dag (Jeg opplever selv også at ansatte spør Eilert om turen ut mens han ligger på sofaen).

På samme måte forteller Marte at når hun er inne hos Eilert, pleier hun å si " – Kom igjen Eilert, nå skal vi ut på tur!" Om han ikke reiser seg, tar hun ham i armen og hjelper ham opp av sofaen, leder ham ut i gangen, og spør " – Sånn, nå kan du finne skoene dine!". Om Eilert henter en sko i hylla, tolker hun det som at han vil ut en tur, om han snur på hælen og går inn i stua igjen, tolker hun det som om han ikke har lyst, og oppgir så turen:

" – Det er ikke snakk om å tvinge ham ut på tur, men mer om hvordan man spør. Om Eilert ligger på sofaen, er jeg ikke sikker på om han helt skjønner at det er tur det er snakk om, så for å være sikker tar jeg ham med ut slik at han ser skoene, jakken og at han er i gangen, og dermed får bedre mulighet til å gjøre et valg"

Svaret blir slik man spør

Marte mener man 'får svar som man spør'. Om en kommer inn til Eilert uten selv å være innstilt på å skulle ut, blir det lett fristende å spørre ham mens han ligger på sofaen. Om en ikke får noen respons, kan man med rette si at Eilert ikke ville. Marte mener også at dersom personalet har mye annet på programmet, er det lett å nedprioritere turen til Eilert. I og med at han bor vegg i vegg med kontoret og avlastningen/pauserommet, kan man da sitte der og jobbe med administrative oppgaver eller ha pause, og bare kikke innom ham innimellom. Om han fremdeles ligger på sofaen, kan en rettferdiggjøre det med at det er dette han vil.

Eilert har også en 'kommunikasjonstavle' hvor det henger fotografier av forskjellige objekter og aktiviteter. Funksjonen er slik at personalet skal ta Eilert med til tavlen, vise bilde av hva

²⁹ Å være "daff" omtales som om personene det gjelder er litt late og tiltaksløse.

som skal skje, og si dette høyt samtidig. Bruken av tavlen varierer veldig. For meg virker det som om det nærmest er tilfeldig om den blir brukt eller ikke. Noen ansatte kan bruke tavlen i en situasjon, for så å la være i neste. De ansatte er også usikre på om bruken i det hele tatt er nødvendig. Mange mener at Eilert uansett forstår hva som skal skje, og at det derfor ikke har noen hensikt å benytte bildene. Andre mener tavlen bør brukes konsekvent, men det er de færreste som likevel gjennomfører dette i praksis.

Selv erfarer jeg flere ganger at det virker som om Eilert har lyst til å ut. Den ene dagen skal jeg bare være litt hos ham mens den som er på vakt hos Eilert er i nabobygget hos en annen beboer. Jeg skriver i feltdagboka:

Eilert og jeg er alene i leiligheten hans. Han henter meg, jeg sitter ved kjøkkenbordet. Fører meg ut i gangen og henter en sko. Gir skoen til meg. Setter seg på benken. Jeg sier: “ – Du har nettopp vært ute, vi kan ikke gå ut igjen ennå.” Eilert tar skoen og sitter og knipser på den med venstrehånden. Reiser seg igjen og tar meg med bort til skohylla. Jeg setter skoen på plass. Eilert åpner indre utgangsdør og snur ryggen til meg. Går så mot stua, snur og setter seg på benken, knipser mye. Jeg setter meg ved kjøkkenbordet igjen. Eilert reiser seg fra benken. Stopper i åpningen. Knipser på karmen, på skapdøra, reolen. Setter seg i sofaen. Knipser.

Jeg setter meg i ørelappstolen ved siden av sofaen. Jeg skrur på lampettene over sofaen. Står en skål med eplebiter på bordet. Jeg spør Eilert (som ikke ville ha middag eller brødkiver) om han vil ha. Han tar en bit og knipser. Begynner å gyng i sofaen. Eilert ser meg mye i øynene. Han går ned på kne foran sofaen, venstre hånda på salongbordet. Jeg holder skåla frem og spør om han vil ha mer eple, han skyver den unna. Eilert knipser med venstrehånda på armlene på stolen jeg sitter i. Han tar tak i venstrehånda mi, og fører meg opp. Går foran meg ut i ganga mot skohylla. Tar opp en sko og gir den til meg. Setter seg på benken. Jeg sier: “ – Du har nettopp vært ute.” Jeg setter skoen på plass og sier vi kan høre med Kristine når hun kommer tilbake om vi skal ta en tur ut. Jeg føler meg dum.

Eilert går ut i fellesgangen. Jeg går etter, tar ham med inn i leiligheten og låser døra. Personalet har sagt at han skal være i leiligheten sin, og ikke vandre omkring i fellesgangen. Det er i tillegg et møte på avlastningen som bare har en tynn innerdør

inn til fellesgangen. Eilert setter seg i en stol. Reiser seg. Vandrer. Henter en stor smekke (brukes ved måltider) som han slår/fikler med trådene på. Han prøver å åpne den låste døra en gang, deretter ikke. Jeg blir rådvill og føler meg enda dummere.

I slike situasjoner føler jeg meg virkelig tåpelig. Her sitter jeg, i hjemmet til en person, som åpenbart har lyst til noe jeg forhindrer ham i å utføre. Og jeg sitter fast, mellom barken og veden, mellom beboer og personale. Eilert vil ut, men på grunn av blant annet personalressurser kan han ikke gjøre dette når han selv ønsker. Han får ikke gå ut på egenhånd, og store deler av tiden har han ikke tilgang på personale eksklusivt for seg selv. Når ansatte for eksempel hjelper Frode med middagen eller som i eksempelet ovenfor er hos andre beboere på området Nordly, er Eilert henvist til å være for seg selv i sin egen leilighet. Alle dører ut er låste, og all trafikk ut styres i ytterste konsekvens av personalet. Denne kvelden hos Eilert har jeg fått beskjed om at han nettopp har vært ute en tur, jeg har selv knapp tid fordi jeg snart skal hjem for kvelden. Jeg føler meg fanget i en situasjon, hvor mine forsøk på å avlede Eilert til å sitte i sofaen og spise eplebiter i stedet for å dra ut, gjør at jeg føler meg som en overgriper og enerådig maktperson.

Strukturelle føringer

Hva Eilert ønsker er egentlig ikke så relevant om ikke det passer med det jeg i ovennevnte situasjon er villig til å bistå ham med. Og det er ikke nødvendigvis viljen det står på, men i en slik livssituasjon som Eilert befinner seg i, er han omsluttet av så mange strukturelle føringer for omsorgsarbeidet at hans muligheter for å påvirke sitt eget liv i stor grad blir redusert. Som nevnt er han avhengig av personalressursenes strukturelle organisering. Når Eilert deler en ansatt med andre beboere, er det klart at han ikke kan få bistand til sine gjøremål når som helst. Eilert anses heller ikke som i stand til å gå ut på egenhånd. De få gangene han har vært ute på egenhånd, har han 'stukket av' fra fellesarrangementer eller fra sin egen leilighet om personalet har glemt å låse døren.

Eilert har også dagsplanen som legger sterke føringer på hva som til enhver tid er aktuelle aktiviteter å foreta seg. I følge planen skal han ut en tur mellom middag og kveldsmat. Det er i dette tidsrommet at ansatte er tilgjengelige. De svinger vanligvis innom ham mellom 17 og 19 en gang, og tar avgjørelsen på om det blir tur ut eller ei. Om Eilert vil ut før middag eller etter kvelds, er dette ikke gjennomførbare alternativer. Det passer verken med personalressursenes disponering eller dagsplanens utforming.

Dette er et betydelig paradoks i forhold til tankene om normalisering og integrering som ble nedfelt i dokumentene for HVPU-reformen. Måten Nordly som omsorgstilbud er organisert på, gjør det ikke mulig for Eilert å bestemme noe selv i særlig grad.

Ansattes ulike tolkninger

Det er altså forskjell på hvordan ansatte forholder seg til situasjonene når Eilert ligger på sofaen. I tillegg til at det kan være situasjoner hvor ansatte ikke selv ønsker å gå ut om for eksempel været er dårlig, og situasjoner hvor de har andre administrative gjøremål, sier mange at turen ble droppet rett og slett fordi Eilert ikke ville.

Her kommer det frem et viktig prinsipp for omsorgsarbeidet ved Nordly. I hvilken grad kan en si at det er ansattes egne preferanser som styrer avgjørelsene og tolkningene som påvirker livet til beboerne? Hva om ansatte dropper turen fordi de mener Eilert skal ha rett til bli liggende på sofaen når de kommer inn til ham og sier at nå er det tid for en tur ut?

I hvilken grad kan en si at det å trekke ham opp av sofaen og lede ham ut i gangen er en form for omsorgsarbeid som i større grad gir Eilert en bistand løsrevet fra hva de ansatte personlig foretrekker? Dette er også en paradoksal situasjon ved arbeidet.

Overfor Eilert som ikke kan gi klare uttrykk for hva han ønsker, vil det alltid være et stort rom for potensielle tolkninger. De ansatte tolker, på ulike måter, Eilerts signaler. Det kan være svært vanskelig å tolke signalene hans, og hvordan kan en så vite i hvilken grad denne tolkningen er riktig? De ansatte er ofte uenige seg i mellom, men hvem har mest rett? Hva er det Eilert egentlig ønsker å formidle? Paradokset er altså at personalet er ansatt for å bistå personene som bor ved Nordly med det disse personene foretrekker å foreta seg, uten at personalet har mulighet til å bringe klarhet i hva personene som bor der virkelig foretrekker.

Sofie hyler, ... og er tørst?

Med beboere som i svært liten grad kan formidle konkret hva som plager dem, blir de ansatte ofte stilt i vanskelige situasjoner. De opplever gjerne at beboerne uttrykker 'ett eller annet', men klarer ikke å forstå hva det gjelder. En kveld sitter jeg på kontoret og noterer. Kristine kommer innom meg og sier:

“ – Jeg er så usikker på Sofie. Hun hylar så veldig, men jeg skjønner ikke hva som er galt, jeg tror ikke det er skoene. Det må være noe som er vondt, hun har ikke lyst til å ut. Kan det likevel være skoene? Vi får prøve en liten gåtur.”

Litt senere kommer Kristine tilbake og sier at Sofie fortsatt hylar. Hun skjønner ikke hva det kan være, og sier at “ – det får vi vel heller aldri vite...”

Kristine virker oppgitt og frustrert over at hun ikke finner ut av hva som plager Sofie. Sofie ser ikke ut til å ha noen synlige problemer med føttene eller skoene, og hylar like mye etter turen ut. Den kunnskapen Kristine har om Sofie gir ikke svar på hvorfor hun hylar, og av alt det som potensielt kan plage Sofie er Kristine her temmelig maktesløs i å finne årsaken. Slike situasjoner oppleves spesielt vanskelig for de ansatte. De ser at personene de jobber hos plages med ett eller annet de som ansatte ikke klarer å forstå. I forhold til Sofie er dette spesielt vanskelig siden hun ganske ofte hylar på denne måten, og de ansatte gjentatte ganger må gi opp å forstå henne.

Det er heller ikke alltid Sofie gir signaler, for eksempel ved å hyle, om det er noe hun ønsker. En ettermiddag jeg er med Ester bort til Sofie, sitter jeg i sofaen og venter mens Sofie spiser middag:

Ester hjelper med å kutte opp middagsmaten, varmer den i mikroen og serverer den til Sofie som sitter ved bordenden med smekke rundt halsen og skjeen i hånda. Ester sitter ved Sofies høyre side under måltidet. Sofie drikker ganske raskt et kvart glass saft til maten. Når Sofie synes ferdig med maten spør Ester henne “– Er du forsynt?”. Sofie svarer ”– Jaaa”. Ester rydder av, vasker opp, og Sofie legges på sofaen for å hvile middag. Vi går ut.

En annen ettermiddag er jeg med Marte til Sofie. Jeg sitter i sofaen mens Sofie spiser middagen:

Marte kutter opp maten, varmer den og serverer den til Sofie på samme måte som Ester gjorde det. Hun sitter også ved Sofies høyre side under måltidet. Men, gjennom hele måltidet spør hun Sofie om hun vil ha mer å drikke? Sofie svarer “– Jaaa”. Ester fortsetter å fylle i glasset. I løpet av måltidet drikker Sofie minst 8 hele glass med saft.

Marte fyller i helt til Sofie i tillegg til å svare "Jaaa" skyver glasset fra seg. Sofie legges på sofaen for å hvile, og vi går ut.

Jeg merker meg at Sofie drakk veldig mye saft til maten, og jeg tar dette opp med Marte i pausen etterpå. Sofie svarer som regel 'Jaaa' uansett hva man spør henne om. Under middagsmåltidet spør Marte riktignok Sofie om hun vil ha mer drikke, men hun vet at 'Jaaa' ikke nødvendigvis betyr om hun er tørst eller ikke. For å være på den sikre siden fyller hun på, helt til det kommer et tegn som hun mener å forstå, nemlig at Sofie skyver bort glasset. Selv om Marte tror Sofie er tørst helt til hun skyver fra seg glasset, er hun ikke sikker. Det kan være noe annet, men uansett så drikker Sofie det som blir helt i, og som Marte sier: "... så synes jeg det er bedre at Sofie får litt for mye enn litt for lite å drikke!"

Under dette siste måltidet sitter jeg i sofaen og tenker på hvor forferdelig det må være å ikke kunne si fra om jeg er tørst. Den første ettermiddagen jeg var med Ester, fikk Sofie et kvart glass drikke, ettermiddagen jeg var med Marte, drakk hun 8 glass. Selvsagt kan det være at Sofie er spesielt tørst den siste ettermiddagen, men det sentrale er likevel: 'Det er nettopp det man ikke kan vite sikkert.' Ester fyller rollen som ansatt på tilsvarende måte som Marte med unntak av en, kanskje meget viktig ting, å passe på at Sofie får nok drikke.

Kommunikasjon med Frode

Frode sitter som nevnt i rullestol. Han har svært liten mulighet til å bevege kroppen. De signalene som er mulig for personalet å oppfatte er i all hovedsak ansiktsuttrykk, noen få lyder og heving av høyre arm. De ansatte mener at Frode smiler når han er glad og viser et misfornøyd ansiktsuttrykk når han er utilfreds. I tillegg gir han noen ganger en 'iiiah-lyd' og hever høyre arm om han er enig i det de spør ham om eller om han er i godt humør, og de mener også at han kan gi dette signalet dersom det foregår noe som han synes er gøy. Når Frode er utilfreds eller uenig lager han ofte en 'mmm-lyd'. Han skyver da haken inn mot brystet og krymper pannen. Er han svært misfornøyd med situasjonen, begynner han gjerne å 'skumme/sikle' rundt munnen i tillegg³⁰.

³⁰ At Frode "skummer" vil si at han lager bobler av spyttet og slipper dette ut av munnen. Noen ganger kan han sitte med en masse slikt "skum" rundt munnen. De ansatte mener da at det er noe han misliker sterkt.

På besøk hjemme hos Frode, og i andre sammenhenger utenfor Nordly, merker jeg meg ofte disse uttrykksformene. De ansatte omtaler også stadig uttrykksformene i forbindelse med samtaler om situasjoner de har vært i sammen med ham:

“ – I helga var Kari alene med Espen, så da slo Frode og jeg oss sammen med dem og var inne på avlastningen. Frode syntes det var fint en times tid, så skummet han og fikk det derre misfornøyde uttrykket i ansiktet. Jeg gikk inn med ham i leiligheten hans. Han hvilte en stund, sannsynligvis sov han. Så ble han med inn igjen på avlastningen på kvelden for å spise. Samme da. Fint en times tid, så ble han misfornøyd og ville hjem.” (Mari)

“ – På nyttårsaften var vi samlet på avlastningen alle sammen. Da skummet Frode sånn rundt munnen. Jeg skjønnte ikke hva det var med en gang. Men litt senere, når vi satt og spiste, så var han i kjempehumør. Da spurte jeg ham “ – Du Frode, nå var du glad, var du sulten i sted, var det derfor du ikke var så fornøyd?”. Da lagde han ‘jalyden’ og strakk hånda i været.” (Ester)

I begge disse situasjonene tolker Mari og Ester det som om Frode er misfornøyd med noe. Mari prøver å trille ham inn i leiligheten hans for å se om det hjelper. Der får han være for seg selv en stund før hun tar ham med inn igjen til de andre på avlastningen. Frode begynner etter en stund å skumme igjen, og Mari slutter seg til at det Frode vil er å dra hjem til seg selv igjen. Ester merker også at Frode skummer på avlastningen. Hun skjønner ikke hva det er han uttrykker, men når de spiser middag kommer hun på at han kanskje var sulten da han skummet. Hun spør om det var dette, og får en positiv respons fra ham.

Felles for både Mari og Ester er at de prøver å finne ut hvorfor Frode skummer. De har ingen mulighet til å få en klar melding på dette fra ham, og prøver i stedet å finne mening ut fra de mulighetene de har til disposisjon. For Mari var det å fjerne Frode fra situasjonen han var i. Hun erfarte at Frode sluttet å skumme da han kom inn til seg selv, og når en liknende situasjon oppstår senere på kvelden, antar hun umiddelbart at Frode vil det som fikk ham til å slutte å skumme tidligere på dagen: Han vil hjem til seg selv. Ester skjønner ikke med en gang hva Frode signaliserer. Det er først når de sitter og spiser at hun kommer på at han kanskje var

sulten. Han svarer etter hennes mening bekreftende på det, og hun slår seg til ro med at det var det det var.

Situasjonene ovenfor viser hvordan de ansatte forsøker å finne mening i de begrensede uttryksformene som er tilgjengelige. De løser på en måte utfordringen i det de finner en bekreftelse på at strategien de har valgt førte frem. Noe må de gjøre, og de velger å prøve seg frem til de finner en farbar vei. Det som er det vanskeligste er imidlertid å være sikker på at den strategien som er valgt er den som i størst mulig grad samsvarer med det Frode uttrykte. Samtidig er det et paradoks at dersom de støtter seg til en strategi som de tror på, men som ikke stemmer overens med det Frode uttrykker, så vil denne strategien de tror på kunne fortsette å tilsløre Frodes uttrykk i senere liknende situasjoner.

De ansatte må på den ene siden foreta noen valg og tolkinger for å løse utfordringene som foreligger der og da. Samtidig står de i fare for å feiltolke uttrykkene dersom tolkingene ikke samsvarer med beboerens mening i den foreliggende eller fremtidige liknende situasjon. Ansatte står med andre ord i fare for å 'kuppe' meningen i deres forsøk på å 'fange' den. Om de velger en strategi, og holder seg til denne, vil de ha lagt sterke føringer for hvordan de i fremtidige situasjoner vil tolke liknende signaler.

Frode gjør husarbeid og får besøk av Eilert

En dag jeg er med Marte inn til Frode, sier hun: “ – Nå skal du se når vi skal henge opp tøy, hvordan han reagerer på det”. Hun triller ham inn i rullestolen på soverommet, og sier til ham at nå skal de henge opp tøy. Marte går i gang med å henge opp, og Frode begynner å skumme rundt munnen, hun tolker dette som et tydelig tegn på at han misliker å være med på dette. Samme gjør hun når han har spist middag. Hun triller han bort ved siden av oppvaskkummen og Frode deltar også her på en måte sosialt mens hun vasker opp. Også nå skummer han. Marte mener at også dette er et tegn på at han misliker situasjonen ved å være med på disse tingene.

Etter at Frode og Marte er ferdig med husarbeidet er vi ute i fellesgangen mellom Frode og Eilerts leiligheter. Marte glemmer å lukke, og døren inn til Frode blir stående oppe. Frode spiller musikk, og Eilert ser sitt snitt til å gå inn i naboens leilighet og sette seg. Eilert er ganske urolig i dag, så det blir litt mye fakter og bevegelser, men Marte lar ham sitte. Som

hun sier i ettertid: “ – Eilert dro på en måte på besøk til naboen som hadde døren på vidt gap og ønsket velkommen, så jeg følte at jeg ikke bare kunne sende ham ut igjen”.

Men, det er også tydelig at Frode er utilfreds med situasjonen. Han skummer og ser bekymret ut. Det går litt tid, og så sier Marte til Eilert at dersom han er så urolig, så kan han ikke være på besøk hos Frode. Og så følger hun Eilert ut igjen.

I situasjonene ovenfor har Marte en oppfatning om at Frode skal ‘delta’ i å henge opp tøy og vaske opp. Hun sier i ettertid til meg at hun mener det er riktig at Frode lærer seg hva som må gjøres når en bor for seg selv. En ung mann som bor i en ‘ungkarsleilighet’, må vanligvis gjøre disse tingene, ergo skal Frode også gjennom det samme. Her presser hun altså igjennom en opplæring i husarbeid. Frodes skumming, som hun tolker som at han ikke liker situasjonen, tar hun som en bekreftelse på at den pedagogiske strategien hun fører er på sin plass. På en liknende måte forholder hun seg til situasjonen når Eilert kommer inn i leiligheten til Frode. Frode skummer og ser bekymret ut. Marte registrerer dette, men venter til Eilert har vært ‘litt på besøk’ før hun sier at han må gå. Å kaste ham på dør umiddelbart vil i følge Marte være å handle feil ovenfor Eilert, som hun sier ‘kom på besøk’ siden Frode hadde døren på vidt gap. Samtidig skal Frode lære seg at det er normalt at Eilert stikker innom.

Marte sier i ettertid om det å henge opp tøyen, at hvis foreldrene kom på besøk ville hun heller at de skulle se at Frode var misfornøyd med dette enn at han var misfornøyd med at Eilert var der. Hun mente til og med at faren ville synes dette var litt festlig, og at han gjerne ville ha mobbet Frode litt kameratslig fordi han drev med husarbeid. Om foreldrene hadde kommentert at Frode ikke så ut til å like at Eilert var inne hos ham, ville Marte sagt at: “Døra stod på vidt gap og Eilert kom på besøk”. Hun ville aldri ha kastet ut Eilert selv om foreldrene til Frode også hadde kommet på besøk.

Hvordan forstår jeg Frode?

Å vite hva Frode reagerer på føler jeg er vanskelig å finne ut av. Når jeg er sammen med ham kommer det ofte det de ansatte anser å være positive og negative signaler, men å forstå konkret hva han uttrykker finner jeg veldig vanskelig. Det blir gjerne til at jeg tyr til innslag i situasjonen for å prøve å slutte meg til hva det gjelder. En dag jeg er inne hos Frode oppstår denne situasjonen:

I dag sitter Frode og ser på TV når vi kommer inn. Eli går i gang med å lage havregrøt til kvelds. Jeg setter meg i sofaen, men blir da sittende bak Frode som sitter i rullestolen foran TV-en. Føler dette er litt dumt, men det er ikke andre steder å sette seg. Når Hotell Cæsar er ferdig, ser jeg at Frode har masse skum rundt munnen. Jeg spør Eli om hun tror det er fordi han synes det er dumt at jeg 'sitter bak ryggen' hans når jeg er på besøk, eller hva? Eli mener det like gjerne kan være noe på TV-en han reagerer på.

Med en gang jeg setter meg i sofaen til Frode har jeg en følelse av at det er dumt å sitte bak ham slik at han ikke kan se meg. Når jeg så etter hvert ser at han skummer, tolker jeg det med en gang som om hans uttrykk samsvarer med min antakelse om dårlig plassering i sofaen. Likevel spør jeg Eli om hennes mening. Hennes svar om at det like gjerne kunne være noe på TV-en, gir meg ikke tilstrekkelig betryggelse på at skummingen ikke hadde noe med meg å gjøre, og hvorfor Frode egentlig skummer blir for meg uavklart. Likevel tar jeg meg selv i å passe på at jeg ikke setter meg på denne måten når jeg neste gang er på besøk hos Frode...

En annen dag jeg er alene med Frode får jeg enda større problemer med å finne mening i uttrykkene hans:

Jeg sitter på avlastningen og noterer. Magnhild kommer og spør om Frode kan komme og sitte litt hos meg mens hun er ute og går tur med Eilert. Sier det er greit for meg, og Frode trilles inn på avlastningen. For å finne på noe tar jeg frem lokalavisen og leser høyt i den sammen med Frode. Ser ut til at han synes dette er ok. Jeg finner så frem et fotoalbum med bilder fra en sommerferie noen år tilbake da Frode var på avlastningen. Han begynner nå skumme og virker misfornøyd.

Jeg spør om han vil ha kaffe. Virker ikke som om han sier nei. Får kaffe med melk i, men virker ikke noe videre fornøyd. Spør om vi skal gå inn til ham. Får ikke noe klart svar, men triller ham uansett inn til seg. Han fortsetter å se misfornøyd ut.

Jeg spør om han vil se på tv, får ikke noe svar jeg skjønner noe av. Viser noen CD-plater, spør om han ville høre på musikk. Ikke noen respons jeg forstår. Viser noen videofilmer, ikke noen respons på det heller. Spør om han vil se i fotoalbum, men

klarer ikke å tyde noe nå heller. Finner et glass, spør om han vil han noe å drikke, ikke noen respons.

Etter hvert oppdager jeg at han ser ut til å skule bort på mikrobølgeovnen, men jeg har ikke noe middag han kan få her og nå. Middagen er ikke kommet fra kjøkkenet på Senter for Omsorg. Vet ikke helt hva jeg skal gjøre, men så hører jeg at Magnhild kommer tilbake med Eilert, og sier til Frode at jeg skal gå ut og høre med henne om det er noe middag på gang snart.

Magnhild henter middagen, og går inn med den til Frode. Hun sier etterpå at det virket som om Frode var 'sånn ganske sulten i hvert fall'. Det kan jo hende det var det, at han var sulten hele tiden...

Dette er tolkningsmessig interessant. Jeg prøver ut meg selv, men jeg føler ikke at jeg får noen klare svar, bortsett fra at Frode virker misfornøyd. Når han kommer inn til meg på avlastningen, setter jeg i gang å lese avisen høyt for ham. Dette er nok først og fremst fordi jeg føler jeg må 'finne på noe'. Stillheten ved å sitte å se på hverandre blir for ubehagelig for meg, og jeg prøver å bryte den. Siden han ser ut til å synes dette er greit, tenker jeg at da kan jeg jo forsette med at vi ser på bilder. Men Frode begynner å skumme. Hva er det han vil si? Jeg tenker at kanskje var det ikke noe stas å se på gamle bilder fra tiden han var på avlastningen?

For å prøve å bryte denne negative dreiningen i samværet, byr jeg ham på kaffe (jeg vet ikke om han liker kaffe). Han virker ikke noe videre fornøyd med dette heller. Jeg tenker så at kanskje han ikke vil være på avlastningen? Grunnen til at jeg kom på denne tanken har nok sammenheng med at ansatte har sagt til meg at Frode tidligere har gitt slik beskjed når han vil hjem til seg selv. Jeg triller ham derfor inn til seg. Han ser like misfornøyd ut. Jeg tar for meg de alternativene jeg føler er tilgjengelige der og da. TV-en, CD-spilleren, videoen, fotoalbum og vannglass blir prøvd etter tur. Ingenting ser ut til å være det han er ute etter. Når jeg ser han kikker mot mikrobølgeovnen, har jeg ikke noe middag jeg kan gi ham. Heldigvis hører jeg at Magnhild og Eilert er tilbake, og hun kan overta. Men etter at Frode har fått middag kan heller ikke hun gi noe entydig svar på hva det var han ville.

Som eksempelet viser, tar jeg i denne situasjonen, etter fattig evne, i bruk de alternative strategiene jeg kan komme på. Frustrasjonen er stor. Jeg ser at Frode skummer, og da har jeg av de ansatte blitt fortalt at det er noe han reagerer negativt på. Men jeg kan ikke finne ut hva det er. Jeg forsøker de alternativene jeg har sett de ansatte har tatt i bruk i liknende situasjoner, men får ikke noe bekreftelse på at noen av disse fungerer. Tilslutt sitter jeg igjen med en oppfatning om at å forstå Frode tilstrekkelig i denne situasjonen blir umulig.

Kommunikasjon med Pia

Pia er den av de fire beboerne jeg konsentrerer meg om i denne studien som har noe verbalt språk. Hun kan uttrykke seg med enkle ord som ja, nei, pølse, ost, m.m. Pias verbale kommunikasjonsmuligheter er likevel meget begrensede. Ofte er det vanskelig for personalet å forstå hva Pia mener når hun uttrykker seg. Andre ganger mener de å ha en ganske god formening om hva hun ønsker å formidle. Om Pia, for eksempel sier “uuut” og peker på utgangsdøra når personalet er inne hos henne, tror de fleste hun ønsker å være alene, og at personalet som er hos henne skal forlate leiligheten, altså ‘gå ut’. Likevel peker en del av dem som jobber hos Pia på at når hun sier “uuut” kan det være vanskelig å vite om hun vil at personalet skal gå ut, eller om hun selv ønsker å gå ut.

At Pia har noen ord hun kan uttrykke, gjør også at det oppleves lettere for ansatte å være inne i leiligheten hennes. De har muligheten til å spørre henne om konkrete ting, og få svar tilbake. Om Pia skal spise kveldsmat, kan de ansatte spørre hva hun vil ha, eller gi henne alternativer hun kan svare ja eller nei til. Når de smører nisten hennes til neste arbeidsdag, velger hun ofte pålegg selv ved å svare “oost” eller “ølse” på de ansattes spørsmål.

Pia har og en spesiell historie hun ofte forteller når hun er sammen med andre. Etter det personalet forstår handler den om når Pia kommer hjem til foreldrene. Pia sier gjerne (med en kortere eller lengre pause mellom de oppsatte linjene):

“ Mø, mø, mø ”

“ Harald ”

“ Ei fu ”

“Maamma, Hanna”

“Åsså pappa, Stein”

“ Riiing-riiing ”

“Hei Pia”

“ Heei”

“Midda”

“Fisk”

“Nam”

De fleste som jobber hos Pia kjenner historien og har en samsvarende oppfatning av hva den handler om. Turid forteller:

“ – Historien handler om når Pia kommer hjem på besøk til foreldrene. Faren var tidligere bonde. I dag er det imidlertid Harald, bror til Pia som har overtatt gården. For en tid tilbake solgte Harald melkekvoten, og har derfor bare ei ku igjen på låven.”

“ – Pia reiser hjem til mammaen som heter Hanna og pappaen som heter Stein annen hver helg. Før Pia kommer inn ringer hun på ringeklokka hos foreldrene, og mammaen roper: “ – Hei Pia, kom inn!” Pia sier: “ – Hei!”. Som regel spiser de middag like etter at Pia kommer. Hun er veldig glad i fisk, og dette står ofte på menyen når Pia kommer hjem.”

Første gang jeg hørte denne tolkingen av historien var jeg ganske overrasket over at det var så stor sammenheng mellom ordene i det jeg til da hadde antatt var mer tilfeldige utsagn. I følge personalet ligger det altså en omfattende erfaring til grunn for den systematiske gjenfortellingen Pia formidler. Om tolkingen samsvarer med det Pia ønsker å formidle der og da, er de ansatte imidlertid litt usikre på. Selv om de mener Pia ofte forteller historien fordi hun tenker på dem der hjemme på gården, kan hun ofte ‘ramse opp’ historien i situasjoner som de ikke tror har konkret sammenheng med denne ‘hovedtolkingen’. De mener Pia gjerne kan si “mø, mø, mø, Harald, ei fu” om hun for eksempel bare vil ha de ansattes oppmerksomhet mot noe hun holder på med. De peker også på at hun bare har denne ene historien som er såpass omfattende, og at hun gjerne kan sitte å repetere den om igjen og om igjen uten å se ut til å tenke over hva hun sier.

Godt å ha noe å snakke om

Pia forteller gjerne denne historien mange ganger til dagen. Selv om flere ansatte sier de ‘går litt lei’, gir de også uttrykk for at det er kjekt å ha noe de kan snakke med henne om. Innimellom husarbeid og måltider kan de sette seg ned i sofaen og ‘prate litt’:

Inne hos Pia begynner Turid å snakke med henne om hva som skjer når Pia skal hjem til foreldrene om to dager. Turid lager en banklyd i bordet. “Riing-riing” sier Pia og lager en ‘ring-på-ringeklokka-bevegelse’. Så veksler Pia og Turid på å fortelle om når Pia skal hjem til mamma og pappa, om kuene, og om broren Harald.

Ofte er det Pia selv som begynner å fortelle historien, mens her er det altså Turid som setter i gang samtalen med å lage en ‘bank-på-døra’ lyd. Turid mener Pia kobler dette til når hun kommer hjem til foreldrene og ringer på døra. Deretter sitter de en lengre stund og forteller på historien.

Selv setter jeg også pris på denne muligheten til å kunne snakke litt med Pia. Hos Frode, Eilert og Sofie har jeg ikke en slik mulighet til kommunikasjon. Mens jeg er på feltarbeid ved Nordly finner jeg det veldig unaturlig sitte å snakke til beboerne, uten å få noen svar. Jeg føler meg også lett dum når jeg bare ‘sitter der’, uten mulighet til å få verbale responser. Med Pia er det litt annerledes. Henne kan jeg spørre, og selv om jeg ofte ikke får noe svar, så hender det. Og det er en god følelse, som gjør at jeg føler meg litt mindre ukomfortabel. En dag jeg har vært hos Pia, skiver jeg i feltdagboken:

Var med Linda inn til Pia. Pia møter oss i døra, og vi går inn i stua.

Pia: “ – Ååån!” (Trond)

Jeg: “ – Hei Pia!”

Pia: “ – Mø, mø, mø”

Jeg: “ – Harald”

Pia: “ – Ei fu”

Vi har en samtale...!

Litt senere:

Pia: “ – Mø, mø, mø ”

Jeg: “ – Harald ”

Pia kommer og gir meg en klem

Pia pynter til jul

En kveld i desember skal det settes frem julepynt hos Pia. Vikaren Eva, som jobber hos Pia denne kvelden, har via de ansatte fått høre at Pia kan bli lei seg når hun ser julepynten. De ansatte tror det er fordi hun forbinner det med julefeiring hos foreldrene, og at Pia blir trist fordi hun tenker på at hun ikke bor hjemme hos mamma og pappa lengre. For å forsøke å unngå at Pia reagerer, setter Eva frem pynten litt gradvis utover kvelden:

Eva sniker seg til å pynte til jul mens Pia ser på ‘Jul i Blåfjell’ på tv. Når Ærke viser seg på skjermen, peker Pia på ham, og sier: “Aaaann” og “nannen”. Hun smiler og ler, før hun med ett reiser seg, og setter seg igjen i en stol som står inntil vinduet.

Pia skriker: “Neei!”, og prøver å skyve bort julepynten Eva holder i hendene. Pia peker på lysestaken som står i vinduskarmen. Hun ser trist ut og får tårer i øynene, sier “nei, nei, nei”, og peker igjen på lysestaken. “Mamma” sier Pia. Hun sitter og stirrer frem for seg før hun fortsetter: “Mø, mø, mø”.

Eva setter seg ved siden av Pia og holder henne i hånden. Hun snakker om de fine nye brillene Pia har fått. Pia sier: “Nann”, og Eva snakker med henne om optikeren som har ordnet de nye brillene. Pia reiser seg brått, og prøver å dra ut kontakten på lysestaken. Eva sier hun ikke må røre, og at lysestaken skal stå.

Når vi etter en pause senere på kvelden kommer inn igjen til Pia, er lysestaken borte. Eva finner den i boden.

Alt tyder på at det er noe knyttet til julepynten som gjør Pia lei seg. Hvorfor det insisteres på at hun likevel skal pynte til jul er usikkert, men det er nærliggende å tro at det ligger et pedagogisk motiv til grunn. Når det nærmer seg jul, pynter man i hjemmet. Pia bor i eget hjem, og må derfor lære seg å pynte til jul. Selv om hun viser tegn på at hun ikke liker dette, presser personalet på for likevel å gjennomføre pyntingen. I og med at Pia har bodd for seg

selv i 10 år, og personalet fremdeles står fast på at hun skal pynte til jul, ser det ut som om det er et ufravikelig prinsipp at hun skal lære seg at slik gjør man til jul, om hun vil det selv eller ikke.

Pia blir lei seg, og Eva er ikke i tvil om dette. Samtidig er Eva under krysspress fordi hun har fått beskjed fra nærkontakten til Pia at hun skal pynte. Eva forsøker derfor å finne en farbar vei i situasjonen som foreligger. Hun forsøker å pynte uten at Pia legger merke til det, men når Pia oppdager hva som er i ferd med å skje, stopper Eva opp og trøster henne og forsøker å avlede med å snakke om de nye brillene.

Pia sier “nei, nei, nei”, sitter i stolen og ser trist ut, og når Eva og jeg har forlatt leiligheten gjemmer hun lysestaken i boden. Hun uttrykker seg altså både verbalt, med kroppspråket og med konkrete handlinger at hun ikke vil ha julepynten fremme. Eva overprøver altså her Pias egne ønsker på en måte som illustrerer hvor mye makt de ansatte har over situasjonene i boligene.

Julepyntingen hos Pia kan også belyse hvordan arbeidet hos Frode, Sofie og Eilert foregår. Disse tre har betydelig mindre mulighet til å formidle sine preferanser enn hva Pia har. Når så personalet i så stor grad undergraver Pias egne meninger, hva kan da ikke undergraves av meninger fra beboere som de har enda mindre tilgang til synspunkter fra?

Bruk av CD-spiller og TV-apparat

Hos Sofie og Frode brukes CD-spillere ofte. På ettermiddagene, kveldene og i helgene tilbringes gjerne en lengre stund på sofaen eller i stolen mens musikken spiller. Typisk er at personalet setter på en CD-plate etter at de har vært inne i leilighetene og bistått ved middagen. Noen ganger spør de beboerne om hvilken CD som skal settes på. For å bli mest mulig sikre på hvilken som ønskes, holder de gjerne frem en plate av gangen, og vurderer om beboeren ser ut til å gi noen respons på CD-en som holdes frem. Andre ganger setter personalet bare på en CD før de går ut av leiligheten, som denne kvelden jeg er med til Sofie:

Sofie går med rullatoren til sofaen for å hvile middag. Mari vasker opp. Sier til Sofie at hun skal sette på musikken når hun har vasket opp, så varer CD-en lengre. Sofie ligger på sofaen med hendene bak hodet og smiler. Hyler og stønner, virker veldig

glad. Blir 'ekstatisk' når Mari nærmer seg CD-spilleren. Mari spør: " – Vil du ha den plata som står i?" Sofie sier " – Jaaa!". Mari starter spilleren.

Sofie hylter plutselig når jeg reiser meg. Mari spør Sofie om hun ikke liker CD-en, og skifter plate. Jeg er sikker på at Sofie begynte å hyle på grunn av at jeg reiste meg, og ikke på grunn av musikken. Mari sier til meg " Tror du det var fordi at det ikke var vokalist på den første CD-en?" Jeg svarer at jeg tror hun hylte på grunn av at jeg reiste meg. Var opprinnelig Jørn Hoel som ble spilt, ble Steinar Albrigtsen i stedet for (begge med vokalist).

Mari og jeg går innom Nina. Mari gir rapport til miljøarbeideren der om status hos Pia og Sofie: " – Begge på hver sin sofa." Vi tar pause på avlastningen.

TV-apparatene hos Eilert, Sofie og Frode brukes på liknende måte³¹. Om ikke personalet setter på en CD-plate etter middagen, slår de gjerne på TV-en. I tillegg står gjerne TV-apparatet på mens ansatte er til stede i leilighetene. Flere ansatte mener det er lettere å jobbe med TV-en på:

" – TV brukes som støtte når vi er i boligene. Det er så vanskelig å kommunisere med Sofie, Eilert og Frode. Mye greiere å dille rundt i leilighetene mens TV-en står på. Tror vi setter på TV-en for å få god samvittighet, både når vi er der inne, men også når vi går ut."

Sofie skal få høre CD-en når Mari er ferdig med oppvasken. – Så varer den lengre. Mari legger her opp til at Sofie skal ligge på sofaen alene i leiligheten en lengre periode, og at det er lurt å vente med å sette på musikken for å få maksimalt utbytte av den.

Slik bruk av CD-plater og TV-apparater som hjelpemidler er vanlig både når personalet er inne i leilighetene og når de ikke er der. Mens de er tilstede hos beboerne tar de i bruk disse hjelpemidlene for å 'bryte tausheten' og som selskap for seg selv og beboerne. Det oppleves lettere å være tilstede når det er litt aktivitet og lyder i rommet.

³¹ Pia styrer selv når TV-en skal være på. Mange ansatte mener at om Pia skrur på TV-en og setter seg med ryggen til de ansatte, vil hun at de skal forlate leiligheten.

Ansatte kan oppleve dårlig samvittighet både når de er, og når de ikke er sammen med beboerne i leilighetene deres. For å bøte på dette brukes de samme hjelpemidlene for å skape situasjoner med konkret innhold. Å se på TV eller lytte til musikk er aktiviteter som er normale i private hjem. Ved å ta i bruk hjelpemidlene konstruerer de en situasjon for beboerne som de kan rettferdiggjøre som forenelig med tanken om en normalisert hverdag i private hjem.

Hos Sofie forsøker Mari å innlemme henne ved valg av CD-plate. Sofie virker svært glad når Mari nærmer seg musikkanlegget. Hun spør om Sofie vil høre på den platen som står i. Sofie svarer "jaaa!". Sofie kan imidlertid ikke si 'nei', og svarer for øvrig i de aller fleste situasjoner "jaaa!" dersom personalet spør henne om noe. Mari har derfor allerede bestemt hva som skal skje når hun spør Sofie. Mari vet svaret på forhånd, og Sofies utsagn har ikke innvirkning på hva som skal skje.

Dette illustrerer et paradoks i de ansattes måte å jobbe på. De stiller spørsmål til beboerne, fordi de har en oppfatning av at beboerne skal inkluderes i avgjørelser. Men når det som hos Sofie bare er ett mulig svar på spørsmålet, blir ikke nødvendigvis Sofie inkludert på noen annen måte enn i den ansattes ønske om å inkludere henne.

På bakgrunn av tidligere erfaringer i liknende situasjoner tolker jeg Sofies hyling som et resultat av at jeg reiser meg, og derfor setter jeg meg igjen. Mari er uenig, og anser hylingen å være grunnet i at Sofie ikke er fornøyd med CD-platen. Hun sier det kanskje var fordi det ikke var en vokalist på platen, og setter i en ny plate med en annen vokalist! Uansett om min eller hennes tolking av Sofies hyling var riktig eller gal, er det et viktig poeng at vi aldri kan bli sikre på hvilken tolking som er riktig, om noen av dem er det. Det kan gjerne være at Sofie hylte av helt andre årsaker, som vi ikke er i stand til å avdekke siden hun ikke kan kommunisere årsaken på en måte vi kan tolke entydig. Situasjonen hvor Sofie hylter koker ned til at Mari velger en tolking, som etter min mening er feil (både fordi jeg tror årsaken var at jeg reiste meg, og at hun erstattet en vokalist med en annen), og bruker denne som et tegn på at Sofie har kommet med et ønske som samsvarer med Maris tolking. Maris opptreden blir dermed samsvarende med det hun anser å være riktig som miljøarbeid. Vi kan så forlate Sofie hvilende på sofaen etter at hun 'har vært med å bestemme' hvilken CD hun vil lytte til under middagshvilen.

Om hvor vanskelig det er å tolke

Nettopp det å tolke hva beboerne uttrykker er veldig vanskelig for personalet ved Nordly. I tillegg er mange usikre på om, og eventuelt når beboerne er i stand til å ha egne formeninger om de ulike aktivitetene som foregår. Likevel gjennomfører de ofte forsøk på å inkludere beboerne i valgsituasjoner, men i hvilken grad forsøkene fører til riktig tolkede svar, er usikkert:

Siren foreslår at jeg kan spørre Frode om han vil høre CD eller se på TV mens han hviler på sofaen etter middag. Jeg prøver med å holde frem en CD, ingen positiv tilbakemelding. Så holder jeg frem fjernkontrollen til TV-en, ingen positiv tilbakemelding. Så spør Siren Frode om han ville høre på Pink Floyd, (som regel det hun foreslår) – eller Smokie? Hun mener tja, ja, hun tror han sa ja, og setter på Smokie. Vi går ut, og inn på avlastningen.

Her har Siren i stor grad allerede bestemt at Frode skal høre på CD eller se på TV. Jeg forsøker, på grunnlag av hvordan jeg har erfart at ansatte går frem når de forespør Frode, å presentere valgmuligheter for ham på en måte som gjør at han kan svare. Jeg får ikke noen respons fra ham som jeg kan tyde, mens Siren mener at det ser ut til å være Smokie han vil høre på. Om det var dette Frode svarte, og om han i det hele tatt svarte, eller forstod spørsmålstillingen, er jeg usikker på. Men Siren fikk en respons på spørsmålet, og tok dette i bruk for å underbygge at Frode hadde vært med på avgjørelsen. Et annet viktig aspekt ved situasjonen er at vi uansett skulle videre 'på runden' til andre beboere. Dette innebærer at vi hadde svært begrenset med tid til å få avklart hva Frode mente. Alternativet hadde vært å la være å sette på musikk eller bare satt på en plate uten å spørre ham. Ut fra alternativene som forelå valgte Siren i samsvar med idealet om å inkludere Frode, å spørre ham. Det var den beste formen for inkludering hun hadde til rådighet i den gitte situasjonen.

Tidspress er en faktor som alltid legger føringer for miljøarbeidet og muligheten til å inkludere og tolke beboerne. De ansatte har et fast program de skal igjennom med de beboerne de er satt opp til å jobbe med. Dette medfører 'pendling' inn og ut av leilighetene til de ulike beboerne, og arbeidet med en beboer vil alltid måtte samkjøres med oppgavene de har hos andre. De ansatte har som tidligere nevnt ulike idealer om hvor mye tid som skal tilbringes sammen med beboerne. Ansatte med oppfatninger om at beboeren har godt av å

være mye for seg selv i ro og fred, vil ofte sette på musikk eller TV når beboerne er alene for å underbygge at 'nå holder vedkommende på med noe på egenhånd'. Ansatte som foretrekker å tilbringe mest mulig tid sammen med beboerne kan, for å skape aktivitet og lyd i rommet ta i bruk de samme hjelpemidlene når de over lengre tid er inne hos beboerne alene.

Jeg spurte noen av de ansatte hva de mente avgjorde om de for eksempel valgte tv-en eller cd-spilleren, og hvorfor de for eksempel valgte TV2 fremfor NRK? Noen mente de bare tok et tilfeldig valg for at Sofie skulle 'få selskap', mens andre kunne argumentere for at det på ettermiddagene ikke gikk noe interessant på NRK, og at TV2 derfor var et bedre alternativ. På liknende måte kunne ansatte si at Frode fulgte med i tv-serier som 'Hotell Cæsar' og 'Friends'. Andre ansatte kjente ikke til dette, og følgelig fikk han ikke med seg episodene når disse var på vakt hos ham.

Stemmer i rommet

Et annet fenomen som er slående inne i leilighetene er at til tross for at verken Sofie, Eilert eller Frode har muligheter til å uttrykke seg verbalt, er rommene ofte 'fylt av stemmer'. Dersom flere ansatte er tilstede, snakker de mye seg i mellom, men også når de er alene med den som bor der, er det mye 'prat', spesielt under måltider:

“ – Ja, det skal bli godt med middag, skal det ikke? Hva er det i middagsboksen i dag? Å, det ser godt ut! Skal det ikke bli godt med fisk? Å så godt det ser ut. Hæ, hæ? Nå må du spise opp, så skal du få dessert. Jeg tror det var noe godt i dag...”

“ – Skal vi dra på trusa? Skal vi få på trusa igjen? Skal vi kle oss? Det er godt å få vært på do. Det skal bli godt å få satt seg litt igjen, ikke vel?”

Mange ansatte ser i likhet med meg ut til å synes at stillheten i leilighetene er ubehagelig. Av mangel på tilbakemelding fra den de jobber hos, vil den ansatte ofte begynne å føre en dialog med seg selv, som på en måte er bygd opp for å indirekte inkludere beboeren. Når den ansatte i eksempelet ovenfor undrer seg over middagen, for deretter å svare på sine egne spørsmål, oppnår hun at det blir en form for samtale i rommet. Stillheten blir ikke fult så trykkende, og samtidig blir eventuelle opplevelser av manglende kommunikasjon med beboeren mindre påtrengende.

Å snakke med / om beboerne

Om en ansatt kommer innom til en kollega som er hos en beboer, vil det ganske snart oppstå samtaler mellom de ansatte. Beboeren vil til en viss grad bli inkludert, men jeg opplever ofte at de ansatte kan snakke veldig *til* beboeren det ene øyeblikket, mens i neste øyeblikk snakker de til kolleger eller meg *om* ting som angår vedkommende, litt sånn ‘over hodet’ på ham. Det er akkurat som om de slår litt på og av:

Birte: “– Hvordan går det med middagen, spiser han noe?”

“– Du er kanskje ikke sulten i dag, men du som er så glad i ertesuppe må da kunne ha dette?”

“– Kanskje de har bakt på jobben i dag?”

Lene: “– Ja, det kan være.”

“– Har dere det? Har dere spist noe godt i dag?”

Birte: “– Han var ikke videre sulten i går heller, kanskje han brygger på noe?”

“– Han ser jo litt blek ut...”

Å skulle inkludere beboerne i alle samtaler som foregår inne i leilighetene er veldig krevende. Når det kommer så få tilbakemeldinger, blir det som oftest ikke mulig å holde en slik ‘inkluderende samtale’ i gang særlig lenge. Merker selv at jeg har vansker med å hele tiden skulle inkludere beboerne når jeg er inne hos dem sammen med ansatte. Å prate med personalet i en leilighet uten at den som bor der er inkludert i samtalen føles ubehagelig. Samtidig synes jeg det er vanskelig å for eksempel si: “skal vi snakke om det her inne hos Frode?” når ansatte snakker om ham uten at han er med i samtalen. Uansett om en ‘inkluderer’ eller ‘ekskluderer’ beboerne i samtalen, blir det noe kunstig over situasjonen. Å ‘samtale’ med personer som ikke selv snakker oppleves like rart som å ikke samtale med personer som er tilstede, spesielt når vedkommende er den som bor i leiligheten hvor samtalen foregår.

Oppsummering

I arbeidet støter de ansatte ved Nordly ofte på utfordringer. For å håndtere disse utfordringene utvikles strategier basert både på den enkelte ansatte og kollegers liknende erfaringer. Vi har sett hvordan ansatte kommer sammen for å diskutere hvordan slike strategier kan legges opp når den enkelte er inne hos beboerne for å utøve miljøarbeid. En stor andel av tiden som i utgangspunktet kan se ut som ren pausevirksomhet, blir i praksis brukt som små arbeidsmøter

hvor disse strategiene luftes og diskuteres. Mange ansatte mener beboerne skal inkluderes i størst mulig grad i avgjørelser om aktiviteter i dagliglivet. Hva ansatte mener er vanlig i befolkningen for øvrig brukes ofte som et referansepunkt i diskusjoner om hvordan arbeidet bør utføres. I de neste kapitlene vil disse aspektene fremstilles og analyseres nærmere.

Kapittel 6

Utenfor Nordly

Norsk Folkehjelp Stordal

inviterer til

DANSEGALLA

for funksjonshemmede

på

Solvang Kro

fredag 21.september

kl.17

HAPPYMUSIC

spiller

Meny: Gryterett (kr.50,-)

Påmelding:

senest mandag 17.sept.

på tlf:

88096360

tradisjonen tro

blir dette en festaften

velkommen³²

Beboer i nærmiljøet

Vi har i de foregående kapitler sett at beboere ved Nordly i stor grad tilbringer den tiden de ikke er på jobb hjemme i egen leilighet. I hvilke situasjoner er de likevel utenfor området Nordly? Hvordan arter disse situasjonene seg, og hvordan utspiller ansattes roller og strategier seg i slike sammenhenger. I dette kapitlet tar jeg for meg konkrete eksempler på situasjoner

³² Annonseutklipp fra lokalavisen på feltarbeidsstedet (annonser er anonymisert).

hvor beboere og personale forlater Nordly for å delta på aktiviteter eller foreta praktiske gjøremål. Hvordan ansatte forestiller seg slike aktiviteter i forhold til idealer som normalisering og integrering, samt hvilke tilleggsutfordringer som dukker opp når de forlater det avgrensede området Nordly, vil jeg her analysere nærmere.

Foruten personalet som jobber ved Nordly er det egentlig bare familiemedlemmer som kommer på besøk til dem som bor der. Foreldrene til Eilert kommer gjerne innom noen søndager og tar ham med på kjøretur. Pia er som nevnt ofte hjemme hos foreldrene. Faren hennes pleier å kjøre henne hjem til Nordly etter disse besøkene, og de spiser da gjerne kveldsmat og koser seg i leiligheten. Frode som nylig har flyttet for seg selv, har ofte besøk av foreldre, søsken og svoger i den nye leiligheten. De bor bare noen steinkast unna, og stikker gjerne innom en tur på kveldene³³. Sofie er den som har desidert minst besøk. Det halvåret jeg var ved Nordly på feltarbeid, opplevde jeg aldri at hun fikk besøk³⁴. To ganger, på julaften og fødselsdagen sin, var hun på besøk til foreldrene sine.

Når det gjelder besøk i hjemmet, varierer det altså mye mellom hvem som får besøk, og hvor ofte dette skjer, – som det gjør for den norske befolkningen for øvrig. Det som imidlertid er det sentrale jeg ønsker å få frem, er at det i all hovedsak er personalet og naboer med psykisk utviklingshemming ved Nordly som besøker Eilert og Sofie. Frode og Pia har i tillegg noe besøk av nære familiemedlemmer. De fire har imidlertid ikke relasjoner til lokalbefolkningen for øvrig som gjør at disse kommer på besøk.

Støttekontakter

Pia, Sofie og Frode har noen få støttekontakttimer i uka. Pia og Sofie er som regel på kafé eller lignende disse timene. Frode fikk nylig svogeren som støttekontakt, og timene tilbringes

³³ Selv om kontakten med personer utenfor Nordly er begrenset for beboerne, har spesielt Frode og Pia en god del samvær med foreldre og søsken. Under feltarbeidet valgte jeg å ikke forsøke å bryte inn i disse relasjonene. Først og fremst fordi jeg følte jeg var så tett på beboerne i det daglige, og ikke ønsket trenge meg på også i deres familiære situasjoner. Dessuten ville det krevd veldig mye å etablere et nært nok forhold til familiemedlemmene til å kunne følge dem i intime familiære relasjoner. Det er derfor vanskelig for meg å si hva beboerne foretar seg sammen med familien deres. En del informasjon har jeg imidlertid fra beskjedbøker, ansatte og lignende. I tillegg traff jeg sporadisk foreldre og søsken på besøk ved Nordly.

³⁴ Foruten ansatte og andre beboere ved Nordly.

enten hjemme hos Frode eller hos svogeren og søsteren til Frode. Eilert har tidligere hatt støttekontakter, men mangler dette tilbudet nå. Nærkontaktene til beboerne sier det alltid er ønskelig med mer bruk av støttekontaktordningen, men at det både er vanskelig å få kommunale vedtak på flere timer og å få tak i egnede støttekontakter. Eilert hadde for eksempel en tid tilbake en støttekontakt som viste seg å opptre på en graverende måte.

Flere hadde fått mistanke om at det foregikk noe rart når Eilert var ute med støttekontakten. Støttekontakten kunne si at han og Eilert hadde vært i svømmehallen og deretter ute og spist. Eilert kom hjem med vått håndklede (uten klorklukt), fett hår (han dukker seg alltid mye når han er i bassenget), og 'sulten som en ulv' til kveldsmaten. Det var for øvrig lite penger igjen i lommeboka.

To av de ansatte la en plan. De tok på Eilert den ene sokken på vrangen. Han kom hjem med den likedan. De antok da at Eilert ikke hadde vært i svømmehallen likevel. Så bestemte de seg for å følge etter Eilert og støttekontakten i bilen. En av de ansatte la seg på hjul, og ferden gikk hjem til støttekontakten. Eilert ble igjen i bilen og støttekontakten gikk inn til seg selv, og ble der. Dette førte til at støttekontakten ble kalt inn på teppet og oppsagt.

Erfaringen med Eilerts uredelige støttekontakt har bidratt til at personalet er blitt mer skeptisk ovenfor potensielle støttekontakter. Dette er selvsagt et positivt aspekt ved prosessen med å få tak i støttekontakter, men flere negative erfaringer bidrar til at engasjementet etter å få tak i egnede støttekontakter er ganske lunkent. Mange ansatte har gjentatte erfaringer med støttekontakter som enten gir seg etter kort tid, eller som ikke gjennomfører aktiviteter som personalet ønsker. Mange ytrer misnøye med at noen støttekontakter alltid drar til samme kaffen, eller hjem til seg selv med beboerne. Lettelsen over å i det hele tatt få tak i støttekontakter gjør imidlertid at de ofte begrenser kritikken mot støttekontaktene for å ikke risikere å bidra til å fremprovosere at avtalen avsluttes. De ansatte er imidlertid enige om at når en først får tak i gode støttekontakter, kan disse ha en avgjørende positiv betydning for beboerne.

Også i beboernes relasjoner til støttekontakter spiller ansatte en nøkkelrolle. Det er de som på beboernes vegne regulerer ordningen. Det er de ansatte som følger med på hva støttekontaktene gjør sammen med beboerne, og tolker hvilke signaler beboerne gir etter å ha vært ute med støttekontaktene. Om de opplever tegn som kan tyde på at beboerne har negative

erfaringer, vil dette være med på å avgjøre om ordningen skal fortsette. De ansattes oppmerksomhet mot hva som skjer i relasjonene mellom beboere og støttekontakter er selvsagt viktig for å forvise seg om at beboerne får et godt tilbud, men denne oppmerksomheten viser at ansatte også i beboernes relasjoner til personer utenfor Nordly kontrollerer premissene i stor grad. De fungerer som overordnede representanter som avgjør hva som er bra for den enkelte beboer.

Klubben

Tirsdager reiser Sofie, Eilert, Pia og Frode på fritidsklubb i en av nabokommunene. De veksler mellom to klubber, som begge ligger 20-30 minutter unna. Eilert er kun med annenhver uke. Personalet mener den ene fritidsklubben ikke egner seg for Eilert, som liker å vandre omkring. Det blir for mye uro i miljøet, og en del klubbmedtakere har ytret at de synes tilstedeværelsen hans er ubehagelig. I løpet av feltarbeidet er jeg med på slike klubbkvelder:

Jeg kjører Sofies bil sammen med Pia, Eilert, Sofie og Else (personale). Turen til Grandal tar en halvtimestid, og Else og jeg sitter og snakker sammen hele veien. I det vi parkerer utenfor Klubben, starter Sofie en intens hyling. Hun virker ikke sint, tvert i mot. Hun gliser, kniper hendene sammen og pendler hodet fra side til side. Ser ut til å være meget fornøyd. Marte og Mona (personale) kommer i Frodes bil sammen med ham, Leif og Nina. Totalt er vi 10 stykker fra Nordly.

Inne i lokalet som ligger midt i Grandal sentrum, er det bord, stoler, benker, kiosk, musikkanlegg og dansegulv. I kiosken selger de is, brus, pølser og pizza. Det spilles musikk, folk kjøper mat og drikke, og sitter rundt bordene. Vi fra Nordly sitter i den ene enden av lokalet. Eilert vandrer omkring. Leif og Nina tar en dans sammen, vi andre sitter og prater. Etter en drøy times tid, skrus musikken av og en bingotrommel settes frem. Jeg studerer folkene i lokalet. Vel halvparten ser ut til å være personer med psykisk utviklingshemming, de resterende ser ut til å være uten. De uten ser ut til å ledsage de fleste med psykisk utviklingshemming under bingoen, og jeg antar de er miljøpersonale, støttekontakter, eller lignende.

Marte sier jeg skulle vært her under karnevalet i februar. De som steller i stand er fantastisk flinke. Da pleier Leif (tydelig at de har gjort det flere ganger) å kle seg ut som kokk. Jeg tenker at han kler seg ut som det samme som han jobber med til vanlig.

Marte forteller også at de engang syntes karnevalet var så stas at de hadde tatt bilder og sendt inn disse sammen med en fortelling om karnevalet til avisen, hvor de takket dem som arrangerer klubbkveldene i Grandal.

Den andre klubben likner mye på den i Grandal. Opplegget er nærmest det samme. Kiosk med mat og drikke den første timen, bingo med diverse premier den neste. Premiene er for eksempel kjekspakker, vokslys, og andre forbruksvarer til en verdi av 10-20 kroner. Den ene kvelden jeg var med på klubben ble det på slutten delt ut usolgte rundstykker og pølser som premie. Frode vant også en t-skjorte størrelse xl med påskriften K-bank³⁵, til vanlig bruker han small eller barnestørrelser i tøy.

Blant de ansatte er det ulike oppfatninger om klubbtilbudet for beboerne. I hovedsak deler oppfatningene seg i to retninger. De som synes tilbudet er fint, og at det er en aktivitet som både beboere og ansatte ser frem til. Og de som synes tilbudet ikke er helt riktig, siden det er et klart segregert arrangement for psykisk utviklingshemmede.

Som i eksempelet ovenfor mener mange ansatte at de som steller i stand klubben gjør en flott innsats med å organisere aktiviteter man kan gå på. I en pause diskuterer to av de ansatte:

Birgit sier at Klubben er et segregert tilbud for utviklingshemmede. Line synes det er så greit på klubb. Spesielt i Grandal for der er de så veldig til å legge opp, og det er så koselig, og de er så hjelpsomme, og man føler seg så velkommen. Mens i Aurvik så er det litt mer sånn dårlig opplegg.

Birgit sier “– det går mye på det der med at det er en fritidsklubb, hvor voksne mennesker går, men de er definert som utviklingshemmede, og så blir de kledd og jålet opp, og dillet med og snakket med. På bingoen vinner de ei pølse de allikevel ikke får solgt, og så vinner de et stearinlys, og så er det så fint og flott fordi de har vunnet så mye på bingoen”.

³⁵ Den tidligere K-bank hadde forøvrig på dette tidspunkt skiftet navn til Nordea.

Flere av de ansatte som stiller seg kritiske til slike segregerte arrangementer som Klubben, uttrykker samtidig at det er vanskelig å vite hva som er mest riktig å gjøre. Selv om Klubben ikke er et fullgodt tilbud, har de vansker med å forestille seg hvordan deltakelse på et ordinært arrangement for befolkningen for øvrig skulle bli noe mer integrert enn Klubben. Siden oppstarten av Nordly har det vært mange forsøk på å få beboerne inkludert i allerede eksisterende tilbud i lokalsamfunnet. Det har imidlertid gang på gang vist seg at 'det ikke fungerer'. Beboerne blir ikke deltakere i aktivitetene på linje med andre. Mange av de ansatte mener derfor at de må velge mellom to utilfredsstillende alternativer: Enten la beboerne delta i det segregerte Klubbtilbudet, eller la være, men da vil alternativet kanskje være enda dårligere, – beboerne mister en av få aktiviteter som foregår utenfor Nordly.

Det er ingen tvil om at Klubben er et fullt ut segregert fritidstilbud for mennesker med psykisk utviklingshemming. Foruten deres 'hjelpere' i form av personale, støttekontakter eller søsken er det ingen andre som besøker klubben denne kvelden i uka. Ellers i uka arrangeres det også fritidsklubb i de samme lokalene, men da er det ungdom, og ikke voksne mennesker med psykisk utviklingshemming som deltar. Samtidig ser også jeg i løpet av feltarbeidet at for mange av de som går på klubben, så er dette den eneste faste aktiviteten de deltar på utenfor Nordly. De aller fleste andre dagene i måneden sitter beboerne hjemme i sin egen stue, alene eller sammen med personalet, eller eventuelt med noen naboer fra Nordly. Pia var en periode på trening en kveld i uka med naboen Nina, men dette opphørte under feltarbeidet da turnforeningen mente oppslutningen var for dårlig, og la ned tilbudet.

Andre aktiviteter

Pia og Sofie har vært på tre 'syden-turer' sammen de siste syv årene. På turene har personale fra Nordly vært med. Tilleggskostnadene ved å være avhengig av ledsagere har i all hovedsak blitt dekket av Pia og Sofie, og det er kun fordi de har hatt noen penger på bok, at turene har blitt mulig. Eilert har flere år reist på en sommertur på fjellet sammen med naboen Svein. Også her har personalet vært med som ledsagere.

Ellers har det vært arrangert Danmarksturer, julebord og ‘veldig-dansegalla’³⁶. Alle med kun deltakere med psykisk utviklingshemming, samt miljøpersonale som ledsagere. Noen år har brukere av avlastningen, beboere og ansatte reist sammen på sommertur til Danmark. Kommunens minibuss blir gjerne brukt ved disse turene, og alle innkvarteres i et par leiligheter ved feriestedet. Julebordet for beboerne og deres nærkontakter har blitt en tradisjon. Beboere og nærkontaktene samles på et grendehus i nærheten, de spiser julemat og har kaffe og kaker. I løpet av kvelden kommer det gjerne innom noen musikanter med gitar eller trekkspill og spiller opp til underholdning og dans.

Dansegallaen har på liknende måte blitt en årvisst tradisjon. Hver høst arrangerer en veldig organisasjon en kveld med gryterett, musikk, dans og kaker. Personer med psykisk utviklingshemming og deres ledsagere i form av støttekontakter eller ansatte kommer på denne samlingen, og deltagere fra flere kommuner rundt Nordly er representert. På festene tas bilder og i lokalavisen kan man uken etterpå lese et leserinnlegg fra arrangøren om hvor flott stemning og mange fornøyde fjes det også i år var å se på dansegallaen.

Det er slående hvor segregerte aktiviteter det er snakk om når Pia, Sofie, Frode eller Eilert gjør noe utenfor Nordly. Alt som skjer av aktiviteter er spesielt tilrettelagt, og alt har psykisk utviklingshemming som referansepunkt. Andre kjennetegn er at aktivitetene bærer preg av å være planlagte hendelser. Det er sjelden at noen drar ut på impulsive turer eller arrangementer.

Mange ansatte er overgitt over at beboerne ikke er med på flere fritidsaktiviteter. Før var flere av beboerne med på for eksempel friidrett, ungdomskor og musikkforening. Etter en stund falt imidlertid aktivitetene bort. Det ble for vanskelig for de ansatte å finne tid til å være med beboerne på aktiviteten, støttekontakter manglet, frivillige gav opp eller arrangørene som idrettslaget eller ungdomsforeningen la ned tilbudene for psykisk utviklingshemmede.

Det er interessant å merke seg at det ble gjort forsøk på å få beboerne med på både ordinære aktiviteter med deltakere fra lokalsamfunnet for øvrig, samt segregerte aktiviteter som var

³⁶ I og med at aktivitetene ble arrangert såpass sjelden, fikk jeg ikke selv anledning til å delta på ferieturene, julebordet eller Dansegallaen, men jeg leste om begivenheten i beskjedboka, loggen, avisutklipp, samt at jeg hadde samtaler med de ansatte om arrangementene.

spesialopprettet for psykisk utviklingshemmede. Det har imidlertid vist seg vanskelig å opprettholde beboernes deltakelse i begge aktivitetsformene.

På handletur?

Gjennom feltarbeidet slår det meg hvor sjelden beboerne er ute i bygda på ærend. Å bo i egen leilighet ved Nordly skal i prinsippet innebære at beboerne skal ha sin egen husholdning. Dette innebærer at mat og andre forbruksvarer kjøpes inn og disponeres av den enkelte. Husarbeid og matlaging skal foregå i leilighetene, som oftest sammen med miljøpersonale i og med at de fleste trenger hjelp til disse gjøremålene.

Innkjøpene er det likevel som oftest personalet som tar seg av uten at beboerne er med på butikken. Typisk skriver personalet opp på en lapp i leilighetene hva som trengs i det daglige, og så drar de ut og handler et par ganger i uka. Varene settes 'på bok' og regningen kommer med jevne mellomrom i posten. En ny vikar fikk en dag spørsmål om hun kunne handle for en av beboerne. Hun svarte at det kunne hun selvsagt. Litt etterpå kommenterte hun at " – Men, skal ikke Nina være med på butikken?" Vikaren fikk til svar at jo, det kunne hun jo.

Også noen av de fast ansatte reagerer på denne praksisen med at beboerne ikke er med på butikken. Nærkontakten til Frode passer på at han ofte blir med når han trenger å handle. Da triller personale ham i stolen bort til butikken, og tar en handletralle på slep. De kjøper det de har på lista, og betaler kontant der og da. Både Frodes foreldre og nærkontakten har vært kritiske til å handle på bok på en bestemt butikk, og er i stedet kommet frem til en ordning hvor Frode handler det han trenger, når han trenger det, og på den butikken som passer der og da.

Selv om de fleste ansatte sier de er klar over at beboerne ideelt sett skal være med 'å handle', er det flere årsaker til at de foretrekker å gjøre innkjøpene uten beboerne. De sparer blant annet mye tid på å handle alene. Om for eksempel Sofie skal være med for å handle inn matvarer, må hun tas opp av godstolen, kles på yttertøy, og trilles til butikken. Fremme i butikken må den ansatte i tillegg til å trille Sofie i rullestolen, sørge for at varene enten kjøres etappevis til en handlevogn som står ved betalingskassen, eller ha en slik handlevogn på slep etter seg mens Sofie trilles. For at Sofie skal delta mest mulig må den ansatte legge opp handlingen slik at Sofie i størst mulig grad selv kan plukke varene ut av hyllene. Etter at varene er betalt, må den ansatte legge varene i plastposer og henge disse på rullestolen for å få

dem med hjem. Sofie pleier for øvrig ofte å sitte i stolen å hyle dersom personalet stopper opp eller tar noen skritt bort fra henne. Disse elementene er med på å gjøre det mye mer tidkrevende og anstrengende for personalet å ha Sofie med på handleturen i stedet for å ordne disse gjøremålene på egenhånd. Ved å gå på butikken alene, kan de ansatte også handle for flere av beboerne samtidig, og dermed spare ytterligere tid.

Om Eilert skal være med på sine innkjøp, mener de fleste at han må holdes i hånden gjennom hele handleruten. Han kan ellers finne på å for eksempel ta tak i en pakke boller og bite hull i posen slik at varen som egentlig ikke var planlagt innkjøpt, må betales. På vei til og fra butikken bør også Eilert holdes i hånden når bilveien skal krysses, og dette kan bli vanskelig om det er mange handleposer å bære på samtidig.

De ansatte har ulikt syn på om Eilert kan 'slippes løs' i butikker. En kveldsvakt er jeg med Morten og Eilert på handletur i et større butikkmarked:

På butikken står Morten og ser på DVD-plater, mens Eilert trasker rundt på egenhånd. Han kikker på varer og stopper opp ved siden av andre kunder. Etter en stund kommer han tilbake til Morten. Mange ville nok, om de i det hele tatt hadde gått på butikken med Eilert, flydd beina av seg og fotfulgt ham så han ikke skulle ta noe, spise noe eller sjenere andre kunder. Dette kommer det kommentarer på senere på kvelden når vi er tilbake ved Nordly. Flere av de andre ansatte mener at man kan risikere at Eilert gjør slike uheldige ting om man slipper ham 'fri' i butikken.

Å handle på 'regning' er vanlig også i andre sammenhenger. For eksempel var Pia på klesbutikken en dag og handlet sammen med nærkontakten. De kom tilbake til Nordly med en bankgiro som skulle brukes til betalingen av tøyen. På samme måte blir bensinutgiftene på bilen til Sofie betalt på regning en gang i måneden til bensinstasjonen som ligger et steinkast unna Nordly.

Ved å betale via regning blir det enklere for nærkontaktene å føre regnskap, samtidig som en slipper å ta med seg kontanter fra lommeboken til beboerne uten at de er med. Slik kan de ansatte gjøre unna ærend uten å måtte innom å hente penger eller ta med seg beboerne når det er ærend som skal utføres på bygda.

Også her er ansatte uenige om hva som bør gjøres. I løpet av feltarbeidet er det flere som tar til ordet for at ordningene med å skrive på bok og betale med regning bør endres. Flere ansatte påpeker at beboerne med dette låser seg til å handle på en dagligvarebutikk, og at det blir vanskeligere å utnytte spesielle tilbud og vareutvalg i andre butikker. Ofte viser de til at de selv foretrekker å gjøre sine personlige innkjøp ved andre butikker enn den de fleste beboerne ved Nordly benytter.

Pia hos frisøren

I og med at det syntes sjelden at beboerne var ute på aktiviteter i nærmiljøet, var jeg bevisst på å 'henge meg på' så snart det dukket opp slike anledninger. Frisørbesøk viste seg å være gjøremål som med jevne mellomrom betinget et besøk ute i lokalsamfunnet.

Pia forteller som nevnt ofte historien om kuene til dem hun møter. Noen av disse er etter hvert blitt godt kjent med handlingsforløpet. En dag Pia skal til frisøren, henger jeg meg på. Mens Pia blir klippet sitter jeg i ventegruppen og noterer:

Frisøren snakker med Linda (den ansatte som er med Pia)

Frisør: "– Så du har begynt å jobbe der borte (åpenbart en henvisning til Nordly). Jobbet med noe sånt tidligere? Er ikke det greit?"

Frisøren snakker litt med Pia, mest med Linda om hennes utdanning.

Pia forsøker å bryte inn, men Linda og frisøren snakker videre med hverandre, Linda gir Pia respons:

Linda: "– Ei lita tøysejente?"

Frisøren og Linda veksler toneleie mellom når de snakker til hverandre og når de snakker til Pia

Frisør: "– Pia snakker alltid om kuene når hun er her... Rart når hun kommer hjem og det ikke er noen kuer der..."

Frisøren vet tydeligvis at mammaen til Pia heter Hanna, pappa Stein, og broren Harald. Hun snakker med Pia om dem.

Frisør: “Hva heter jentene (døtrene), til Harald? Husker du det, Pia?”

“– Kanskje ikke så stas med jentene til Harald... Forstod det en gang at hun ikke likte å snakke om dem³⁷”

“– Hva ønsker du deg til jul? Ring? Du som er så opptatt av ringer...”

Pia: “– Mø, mø, mø”

Frisør: “– Kuene til Harald?”

Pia “– Ei fu”

Frisør: “– Ei ku? Jeg har akkurat hatt ei ku”

Pia ser ut til å like å bli klippet. Frisøren begynner å snakke om at Sofie skal klippes i morgen.

Linda: “– Tror det, men jeg vet ikke sikkert”

Frisøren kan historien om Kua, Harald og når Pia kommer hjem til foreldrene. Frisøren vet også at Harald har overtatt gården... Og hun kommenterer historiene hun snakker med Pia om til Linda.

Snakker med Pia om jul, pakker og handletur

Frisør: “– Tenker du blir trøtt av å gå inne på kjøpesenteret?”

Frisøren ‘rollespiller’ om julenissen. (Hun bytter ut nissen med Pia)

Frisør: “– Banker du på hos Harald også?”

Frisør: “– Hva har du kjøpt i dag Pia? Husker du det?”

Pia: “– Mamma”

Frisør: “– Til mamma?”

Frisør: “– Noe fint? Noe til pappa?”

Pia koser med Lindas hår

Linda: “– Som min jente hjemme”

Frisørens sønn ringer mens hun klipper Pia. Jeg legger merke til at hun bruker samme toneleie til sønnen som til Pia.

Pia begynner å vandre rundt i frisørsalongen. Linda snakker mye for å få henne tilbake i stolen. De andre kundene i salongen følger med på Pia og Linda.

³⁷ Dette er noe jeg også har fått forståelsen av fra personale som jobber hos Pia. De ansatte tror Pia føler døtrene til broren Harald er en slags konkurrenter til henne om oppmerksomhet fra ham eller foreldrene til Pia.

Linda henvender seg til frisøren uten at Pia hører det:

Linda: “– Pia kan ikke ha spray, som hun helst vil, i håret på grunn av utslett”

De andre kundene hører dette.

Linda kjøper hårfarging til seg selv, Pia får en prøveshampo av frisøren, og spør:

Pia: “– Bedale?”

Frisør: “– God jul!”

Pia: “– Uuu” (tror det betyr jul)

Frisøren kjenner Pia fra før, og har hørt om kuene og om når Pia reiser hjem til mamma og pappa. Dette gjør at de har et samtaleemne mens Pia klippes, og historien fungerer som et utgangspunkt for videre dialog om Pias julehandel. Det virker som om frisøren ordlegger seg på en enklere og tydeligere måte ovenfor Pia enn ovenfor Linda og andre kunder hun snakker med, og jeg merker meg ved at hun bruker et tilsvarende tonefall ovenfor sønnen i telefonen³⁸. Linda og frisøren har også en måte å snakke på, hvor de veksler mellom å inkludere og ekskludere Pia fra samtalen. Frisøren snakker for eksempel først med Pia om foreldrene og broren, men kommenterer så til Linda at Pia nok ikke liker å snakke om døtrene til broren. Det veksles altså mellom å snakke med og om Pia.

Frisøren og Linda ekskluderer også Pia innimellom helt fra samtalen, som når de diskuterer Lindas utdanning. Når Pia forsøker å delta, blir hun avfeid av Linda som ei ‘lita tøysejente’. Frisøren lurert også på om ikke Sofie skal klippe seg i morgen, og antar tydelig at Linda har oversikt over dette. Det kan tyde på at frisøren i stor grad knytter både Pia og Sofie til Nordly, og at Linda som jobber der har oversikt over beboernes program. Pia ekskluderes også fra samtalen om hårspray, selv om flere andre kunder hører hva Linda sier.

Frode hos frisøren

En dag er jeg med Frode til frisøren sammen med Else. Jeg sitter i ‘ventegruppen’ litt bak i lokalet og noterer. (F1 = frisør 1, F2 = frisør 2, osv):

³⁸ Frisøren ser ut til å være et sted mellom 30 og 35 år gammel.

F1: “– Hallo Frode”

F2: “– Hvordan skal vi gjøre dette? Pleier dere å holde ham frem? Sett kapp godt under haka. Skal bli så fin!. Det er gøy å klippe seg...” (henvendt til Frode)

Else: “– Vi holder ham frem”

Tar av nakkestøtte på rullestol.

“– Han er så stiv, kan eventuelt holde ham på fanget?”

F1: “– Ja, ha”

Else: “– Ja, ja. Nå må du si hvordan du vil ha det.” (henvendt til Frode)

F2: “– Ha, ha. Se så fin du blir. Det er gøy dette her. Du blir fin, hæ, hæ”

F3: “– Nysgjerrig på alle lydene?”

F1 tar over etter F2, som har barbert nakken

F2: “– Skal vi føne deg etterpå, hæ, Frode?”

F1 klipper, taus. (lærling?)

Else går / sitter rundt Frode.

F2: “– Jeg synes du blir fin”

Holder frem speilet.

“– Kan du se hva det er? Du ser nok deg selv der”

F2 smiler til Frode og ‘koser’ ham i håret.

Frode: “– Mmmm”

Else: “– Må holde deg så ikke det blir noen voldsomme hakk ved ørene, det er du jo enig i”

F2 kommer til

F2: “– Det går jo så greit. Han sitter jo veldig rolig. Er han så blid alltid? Du er vel som alle andre? Skal bare holde deg opp. Se, der var Else, du kjenner jo henne. Du hvor gammel er du blitt nå?, er han ikke like gammel som Lisa?”

Else: “– Jeg kan ikke svare på sånne spørsmål” (Virker litt overrumplet)

F2 og Else diskuterer neste frisørtime til Frode. Else prøver å inkludere Frode

F2: “– Hva er det hun gjør?” (Else banker på speilet). “Greit å følge med i alt som skjer”

F3: “– Hallo Frode, nå blir du fin”

F2: “– Heldig han” (masse damer rundt ham)

F2: “– Ikke lenge igjen Frode. Du er så god til å sitte stille. Det er du... Tror du begynner å bli lei av det, tror du vi skal prøve å sku ham tilbake (i stolen) Else? Dette går flott, du er en tålmodig sjel, går det bra Frode?” (frisøren snakker mer eller mindre i ett)

Frode: “– Mmmm”

F2: “– Ja, det gjør det” (Svar på sitt eget spørsmål)

“– Du er bare et stort smil. Du ja, du er så blid atte, voldsomt flink, ja. Nå kiler hun deg i nakken, har du sett slikt, tror du blir fin nå? Ikke vel Frode, du liker ikke sånn pistrete nakke, det er greit, nå ser jeg du blir fin Frode. Nå ser jeg du blir fin Frode. Du er en liten luring, ha, ha”

Frode: “– Mmmm”

F2: “– Ja, det er ikke lenge til nå, var det ikke noe særlig greit? Sånn var du først i nakken, ja...”

Frode: “– Mmmm”

F2: “– Ja nå er det ikke lenge til, ja. Ha, ha. Vi må jo være nøye vet du, for du må jo være fin. Så nå må du ta den andre siden, skal vi se der?”

Frode: “– Mmmm”

F2: “– Ja nå er du snart ferdig”

Else: “– Egentlig skulle du nyte dette”

F2: “– Ja, jeg tror han gjorde det i stad, helt til vi brakk nakken (Bøyde den fremover) i stad”

“– Jeg synes du er veldig tålmodig, Nå er vi stort sett ferdig”

F1: “– Nå blir du fin Frode!”

Else og F2 snakker sammen.

F2: “– Hvis du holder ham frem skal jeg ta ham litt i nakken. Nå tror jeg ikke vi skal pine deg lengre. Sånn, var den fin? Jeg har hørt at de er så fornøyd atte. Ha, ha, jeg tror du liker å se deg selv i speilet. Jeg synes du var veldig grei, ikke mye problem å klippe deg”

Betaling og bestilling av ny time foregår henvendt til Else.

Frisørens kommunikasjonsstrategier

Frisøren som klipper Frode er i denne situasjonen ganske oppjaget. Hun prater og prater. Jeg har selv klippet meg hos denne frisøren, men opplevde da verken denne oppmerksomheten selv eller for noen av de andre kundene i frisørsalongen. Det er slående i situasjonen at hun

har problemer med å plassere Frode. Aldersmessig er han jo en ung mann på 23 år, men har en kropp på størrelsen med et barn. Han sitter i rullestol, kan ikke snakke, og frisøren vet at han bor ved Nordly. Usikkerheten kommer frem blant annet i at hun spør direkte om hvor gammel han er. Jeg tror det er ganske uvanlig at frisører spør kunder om hvilken alder de har. Mange vil oppleve dette som et utidig spørsmål i en frisørsalong med andre kunder til stede. Hun stiller også flere ganger spørsmål til Frode, samtidig som hun svarer på dem selv. Hun skjønner tydeligvis at Frode ikke kan besvare spørsmålene hun stiller, men forstetter like fullt med dette gjennom hele frisørbesøket. Frisøren veksler også mellom å snakke til Frode, og å snakke om Frode, henvendt til Else. Hun har hørt at 'de er så fornøyde'. Hva hun refererer til da er usikkert, men at hun plasserer utvilsomt Frode i en kategori mennesker med visse fellestrekk. Frisøren prater i det hele veldig mye. Formuleringen bærer preg av en noe barnslig henvendelse overfor Frode, men samtidig virker hennes oppfatning om at 'de er så fornøyde' at det ikke konkret er et barn hun sammenligner ham med. Frisøren virker altså sett under ett først og fremst veldig usikker på situasjonen med Frode. Hun tar ikke i bruk sine vanlige kommunikasjonsstrategier ovenfor voksne kunder, samtidig plasserer hun ham heller ikke helt som et barn. På toppen av alt må hun forholde seg til Else som er med Frode, og som på den måten signaliserer at Frode ikke klarer seg uten hjelp fra andre.

Frisørbesøket viser hvor utfordrende det kan være å møte personer som Frode for folk som ikke kjenner ham godt fra før. Strategier de vanligvis tar i bruk, anses ikke som fullt ut brukbare ovenfor personer som Frode fordi han blir så vanskelig å plassere. Jeg har inntrykk av at en slik usikkerhet i slike situasjoner ofte fører til tilsvarende måter å håndtere situasjonene på. Aktiv prating, fulgt av svar på egne spørsmål, blir en strategi for å simulere kommunikasjon i situasjoner hvor det føles beklemt at vanlig verbal kommunikasjon ikke fungerer. Snakking er ofte limet i relasjonene, og når den ene parten ikke kan delta, kompenserer den andre for dette ved å uttrykke seg verbalt for begge.

Ansattes forståelse av frisørbesøket

Else kommer utover kvelden stadig tilbake til frisørbesøket med Frode. Hun mener det er vanskelig å ivareta integrering i forhold til taushetsplikt. Siden frisøren spurte så direkte om alderen på Frode, så hun seg nødt til å svare at det kunne hun ikke si. Etterpå tenkte hun at hun kunne for eksempel ha prøvd å spørre Frode om han hadde gått i klasse med Lisa, men frisørsituasjonen var såpass anstrengende for Frode at hun følte hun ville hatt vansker med å tolke signalene hans.

I en røykepause fortsetter vi å diskutere denne utfordringen. Marte kommer også til pause, og henger seg på diskusjonen:

Marte sier hun ville ha tatt frem 'førerkortet' til Frode (han har fått et slags førerkort i anledning 18 års dagen) og sett på det sammen med frisøren og Frode for å få frem hvor gammel han er. Jeg skyter inn at om noen spør meg hvor gammel jeg er hos frisøren, og jeg drar frem førerkortet mitt for å vise, vil jeg tro de syntes jeg er en idiot (jeg ble litt oppskjørtet). Marte svarer: "– Men hva hvis du ikke kan snakke, og vil vise fødselsdatoen din? – Og tenk om du var litt idiot, og 'førerkortet' var noe som du var stolt av å vise, kunne det ikke være riktig da?"

Jeg blir litt usikker, men er fremdeles uenig med henne. Jeg føler det blir mine forestillinger om hva som er normalt som gjøres gjeldene når jeg vurderer spørsmål som dette. Jeg mener det er både i konflikt med taushetsplikten, samt en unormal måte å gå frem på.

Else ville heller ikke 'dradd frem lappen'. Hun viser til et kurs hun hadde vært på, hvor det ble sagt at man kunne si (på spørsmål om) at for eksempel Frode bor i leiligheten der, dersom vedkommende ønsket å besøke ham, men ikke si hvor gammel han er. Marte mener at man må ta en del 'sjanser' dersom man skal kunne integrere. Else mener det er så vanskelig. Selv om en prøver å inkludere Frode i situasjoner, må en hele tiden avgjøre ting på egenhånd. Det blir så vanskelig å både 'spørre og svare' samtidig. Marte er enig i at det er mange ting man ikke kan få svar på fra Frode på en sikker måte.

Ansatte har mye å tenke på i situasjoner hvor de bistår beboere i aktiviteter utenfor Nordly. Else nevner forholdet mellom integrering og taushetsplikt. Hun skal fungere som en 'mellomperson' for Frode når han møter andre mennesker. Men i tillegg til å bistå ham i slike relasjoner, har hun en mengde krav og føringer som hun kontinuerlig må ta stilling til. Som i situasjonen ovenfor, hvor hun på strak arm må avvise frisørens forespørsel om hvor gammel Frode er. På et øyeblikk må hun ta stilling til taushetsplikt, Frodes muligheter til å selv bidra til å få frem hvor gammel han er, andre kunder i frisørsalongen, m.m. Hun blir usikker, og

velger å vektlegge taushetsplikten. I etterkant av frisørbesøket blir hun gående å tenke på hva som skjedde, og hva hun kunne gjort annerledes.

Oppsummering

Ansatte ved Nordly blir i sitt arbeid stadig utfordret på prinsippene om normalisering og integrering. Ekstra store blir disse utfordringene når de beveger seg ut fra området Nordly sammen med beboerne. Da foregår det samtidig et skifte fra en arena hvor alle aktører er kjent med beboere og ansatte til en arena hvor de møter folk som ikke på forhånd kan antas å ha en slik kunnskap. I tillegg til å arbeide etter forestilte prinsipper om integrering og normalisering, må de ansatte i disse situasjonene utenfor Nordly også ta hensyn til at de har en viktig rolle som premissleverandører for hvordan beboernes møter med andre utfolder seg. De ansatte blir i slike situasjoner referansepunkter for personene utenfra, og det blir viktig å opptre på en måte som samsvarer med idealene de har om en normalisert og integrert tilværelse for beboerne. En slik tilleggsutfordring i møte med personer utenfor, kan være en faktor som nettopp begrenser aktiviteter utenfor Nordlys område. Det blir rett og slett enklere å forbli innenfor arenaen Nordly, enn å bevege seg ut i en betydelig mer krevende arena i verden utenfor.

Kapittel 7

Lokalisering, inkludering og organisering

Vi
sier Kari
tenker
mer
institusjon

I dette og neste kapittel vil jeg knytte sammen temaer som har vært behandlet tidligere i oppgaven og presentere noen hovedtrekk i omsorgsarbeidet ved Nordly. Teoretiske bidrag og tidligere forskning tas i bruk for diskutere disse trekkene. Vi har sett at selv om Nordly er lokalisert til sentrum av kommunen, forløper hverdagen stort sett innen Nordlys område. Kontakten med lokalsamfunnet for øvrig er svært begrenset og mange av de aktiviteter som foregår utenfor området er særorganiserte for mennesker med psykisk utviklingshemming. Kommunikasjonsforsøk mellom beboere og ansatte bærer preg av tolkingsutfordringer og begrensede muligheter for å etablere mening. Et hovedproblem er at beboernes meninger er så vanskelig tilgjengelig. Og om ikke deres meninger er tilgjengelig, kan man da si noe om hvem de er? Hvordan ansatte opplever slike utfordringer og fremstiller oppfatninger som peker i retning av institusjonstenkning vil drøftes og legge grunnlag for en nærmere analyse av Nordly som omsorgssted i neste kapittel.

Samlokalisering

I kommunen hvor Nordly ligger har man valgt å samlokalisere boligene for innbyggere med psykisk utviklingshemming. Dette er også den vanligste formen for organisering av boligtilbud til mennesker med psykisk utviklingshemming her i landet. Behov for rasjonell

boligbygging, effektiv lokalisering av tjenester og tilsyn, og frykt for sosial isolasjon har vært argumenter for en slik samlokalisering (Tøssebro 1996; Sandvin mfl. 1998).

Ved Nordly fører samlokaliseringen til at ansattes arbeid med beboerne kan effektiviseres siden leilighetene ligger tett, slik at tiden som går med til forflytning av ansatte mellom leilighetene reduseres. Hadde beboerne befunnet seg på forskjellige steder i boligområdene ute i lokalsamfunnet ville en større andel av ansattes arbeidstid gått med til å forflytte seg mellom leilighetene.

Som vi har sett kommer de ansatte ved Nordly sammen mellom arbeidsøktene i leilighetene for å drøfte utfordringer og utvikle strategier for arbeidet. Samtidig er mange ansatte bekymret over egen og andres innsats overfor beboerne. Dersom arbeidet i stedet skulle foregått i små enheter lokalisert som 'satellitter' ute i bygda, ville sannsynligvis ansatte i betydelig større grad vært avskåret fra mulighetene til å komme sammen for drøftinger med kolleger. En slik lokalisering øker antakelig sjansen for at ansatte ville syntes at utfordringene ved arbeidssituasjonen ble enda vanskeligere å finne gode løsningsmodeller for. Uttalelser fra ansatte ved Nordly tilsier også at de mener det er av avgjørende betydning at de har kolleger å støtte seg til i sitt daglige arbeid.

Boveilederne ved Nordly bemerker også at innflyttingsprosessen ofte er vanskelig når en ny person skal flytte for seg selv. Foreldre og pårørende er opptatt av hvor stor bemanning som settes inn, at personen ikke blir avskåret fra sosial kontakt, og at de selv føler trygghet i tilbudet kommunen tilbyr. Om beboere skulle lokaliseres uavhengig av hverandre, sier boveilederne at nattevaksordninger og muligheten for kontinuerlig tilsyns ville bli vanskelig å finne løsninger for. En tjeneste som ikke ivaretar slike ordninger vil i følge dem kunne føre til at pårørende motsetter seg flyttingen.

En slik 'satellitt-lokalisering' ville krevd en økning i antall ansatte og medført betydelig større kostnader. Samtidig ville man risikere at foreldrene motsatte seg at barna flyttet hjemfra og at ansatte ble utsatt for større belastninger. Slik sett har kommunen valgt en løsning som bidrar til at personer med psykisk utviklingshemming flytter for seg selv og dermed får muligheten til å etablere en livsform som i større grad er uavhengig av foreldrene. Omsorgstilbudet, som i utgangspunktet allerede er svært kostbart for kommunen, effektiviseres med hensyn til

økonomi og tjenesteyting. Og arbeidsforholdene gir muligheter for et kollegium hvor ansatte kan møtes for å ivareta en samordnet utvikling av arbeidet.

Sosial isolasjon

Sosial isolasjon for beboerne ved Nordly kan betraktes på to nivåer: Innen Nordly og utenfor Nordly. Den enkelte beboer har i sin hverdag samvær med ansatte og andre beboere ved Nordly. Hvordan den enkelte beboer opplever dette samværet, er imidlertid svært vanskelig å avdekke. På bakgrunn av kommunikasjonsvanskene vil beboeren hele tiden være avhengig av hvordan ansatte fortolker eventuelle signaler som gis. Likeledes er det i all hovedsak personalet som initierer kontakt mellom dem og beboerne, og beboerne seg i mellom. Om beboeren opplever isolasjon selv om vedkommende utsettes for sosial eksponering, er det vanskelig å bringe klarhet i.

Utenfor Nordly foreligger de samme vanskene med å få tilgang til beboernes opplevelser og forestillinger. Vi har også sett at beboerne ganske sjelden beveger seg ut fra Nordly til det lokale samfunnslivet. Noen har likevel en del samvær med foreldre og familiemedlemmer, og reiser hjem til dem i helger og ferier. Hva beboerne foretar under slike avbrekk i tilværelsen ved Nordly har jeg ikke tatt for meg. Fokuset mitt har vært knyttet til de ansattes håndteringer, men jeg ser samtidig at en utforskning av familierelasjonene kunne gitt en bredere forståelse for hvilke erfaringer beboerne har i aktiviteter knyttet til lokalsamfunnet.

Som jeg har vist til tidligere i oppgaven bruker Marit Sundet (Sundet 1997) teoretiske bidrag fra Mary Douglas for å forklare hvorfor integreringen i nærmiljøet har gått trådt etter reformen. Hun hevder at når ikke den segregerende funksjonen til institusjonene er tilstede lengre, utvikles det sosiale prosesser i befolkningen for å fortsatt kunne unngå, avvise og isolere menneskene med psykisk utviklingshemming.

Når jeg fulgte ansatte og beboere under feltarbeidet var det svært sjelden at vi beveget oss ut fra området Nordly og traff lokalbefolkningen. Ut fra min tilnærming hadde jeg derfor svært få anledninger til å se nærmere på prosessene Sundet forklarer. Forholdet mellom beboere fra Nordly og lokalsamfunnet har likevel paralleller til relasjonsforholdene Sundet viser til eksisterte i institusjonstiden. I mitt materiale har Nordly som omsorgssted en begrensende effekt på beboernes adgang til lokalsamfunnet, lik effekten Sundet tilskriver institusjonene før

reformen. Beboernes dagligliv foregår i stor grad innen Nordly, i en “egen verden” på siden av “verdenen i lokalsamfunnet”.

I de tilfellene hvor beboerne og lokalbefolkningen møttes, opplevde jeg først og fremst usikkerhet fra lokalbefolkningen om hvordan situasjonene skulle håndteres. Frisørene til Frode og Pia syntes for eksempel å ha problemer med hvordan de skulle opptre og kommunisere med den som satt i frisørstolen. En årsak til denne usikkerheten kan være at det er svært vanskelig å forstå hvem personene fra Nordly egentlig er. De sier knapt noe, de ser annerledes ut, de bor for seg selv, men trenger andre til å passe på seg, de har egen lommebok, men det er gjerne personalet som betaler. Når selv de ansatte som jobber med beboerne til daglig har vansker med å forstå og opptre på en tilfredsstillende måte, så er det også sannsynlig at befolkningen for øvrig kan ha minst like store problemer med dette.

De ansatte uttrykker at det har vært en tiltagende grad av isolasjon fra lokalsamfunnet utenfor Nordly de siste årene. Ansatte viser til at i starten, på begynnelsen av 90-tallet, var beboerne i mye større grad med på aktiviteter utenfor Nordly, men at dette har vært vanskeligere og vanskeligere å gjennomføre i årene som fulgte. Det som i dag står igjen av aktiviteter er knyttet til praktiske småærender og segregerte fritidstilbud.

Ansatte opplever utfordringer ved Nordly, og disse utfordringene blir enda større i det øyeblikk de beveger seg ut i lokalsamfunnet med beboerne. De er gjerne alene, uten kolleger å støtte seg til, og skal gjennomføre aktiviteter sammen med beboerne i et miljø utenfor Nordlys beskyttende sfære. Ansatte må også håndtere arbeidet med beboerne på en måte som gjør at aktiviteten blir gjennomført, og i dette arbeidet har de integrerings- og normaliseringsidealene i bakhodet. Beboerne skal inkluderes i størst mulig grad, samtidig som de ansatte er klar over at det er dem selv som må forsøke å uttrykke disse idealene gjennom sin måte å opptre på i situasjonene hvor beboere, ansatte og andre medlemmer av lokalsamfunnet møtes.

Klubben og de andre segregerte ferie- og fritidsaktivitetene som beboerne deltar på har viktige kontraster til beboernes praktiske gjøremål (for eksempel frisørbesøk og handleturer) i lokalsamfunnet utenfor Nordly. De segregerte aktivitetene foregår i stor grad på avgrensede arenaer, med få deltagere fra lokalsamfunnet for øvrig. Det er også stor grad av samsvar med hvordan arbeidet ved slike aktiviteter og det ordinære arbeidet ved Nordly finner sted. De ansatte er ikke alene, men sammen med kolleger. Beboerne er sammen med andre beboere, og

aktivitetene foregår etter et etablert mønster. Hva så med integrerings- og normaliseringsidealene i slike fritidstilbud?

Tidligere i oppgaven har jeg vist at ansatte har ulike oppfatninger av slike segregerte tilbud. Noen vil fremholde at aktivitetene nettopp er eksempler på hva som er en mulig form for integrering og normalisering. Beboerne får gjennom disse aktivitetene anledning til å dra på dans, kafébesøk, ferier og turer, slik som befolkningen for øvrig gjør. Mens andre ansatte påpeker at det er nettopp dette som ikke er integrering eller normalisering. Beboerne deltar ikke i aktiviteter sammen med lokalbefolkningen. Alt er atskilt og spesielt tilrettelagt. Samtidig ser mange av disse kritikerne at selv om de er uenige i at tilbudet er tilfredsstillende, så er kanskje alternativene i praksis enda verre: At beboerne fratas de få aktivitetene de tross alt er med på utenfor Nordly, og heller blir sittende hjemme i leilighetene. Slik utsettes disse ansatte for en form for kryssende samvittighetspress.

Kommunikasjon og tolkingsutfordringer

Da Frode kom hjem til leiligheten sin ved Nordly etter å ha besøkt foreldrene i juleferien, hadde foreldrene notert:

- Frode ville ikke være med i juleselskap med familien, men heller dra hjem i ungekarsleiligheten.

Foruten å være et illustrerende eksempel på notater i kontaktbøkene, viser dette også hvordan informasjon fra foreldrene kan medvirke til de ansattes forståelser av beboerne.

I løpet av feltarbeidet satt jeg igjen med en klar oppfatning av at foreldrene signaliserte ganske sterkt at Frode forstår veldig mye. Både i form av skriftlige formuleringer som den ovenfor, og i omtale av Frode og hans opplevelser i leiligheten og hjemme hos dem, var det gjennomgående at de syntes å mene at det var mulig å kommunisere med ham i bemerkelsesverdig stor grad.

De ansatte var i større grad usikre på hva Frode forstod og ikke forstod av kommunikasjonen som foregikk. Noen mente at foreldrene åpenbart 'overdrev' graden av hva Frode fikk med seg. De syntes det var helt usannsynlig at han skulle være i stand til å formidle at han for eksempel ikke ville i juleselskap med familien, men heller hjem til seg selv i leiligheten.

Andre mente at Frode forstod ‘nesten alt’. De trodde heller det gikk på at han ikke hadde mulighet for å uttrykke seg utover å signalisere at han var fornøyd eller misfornøyd.

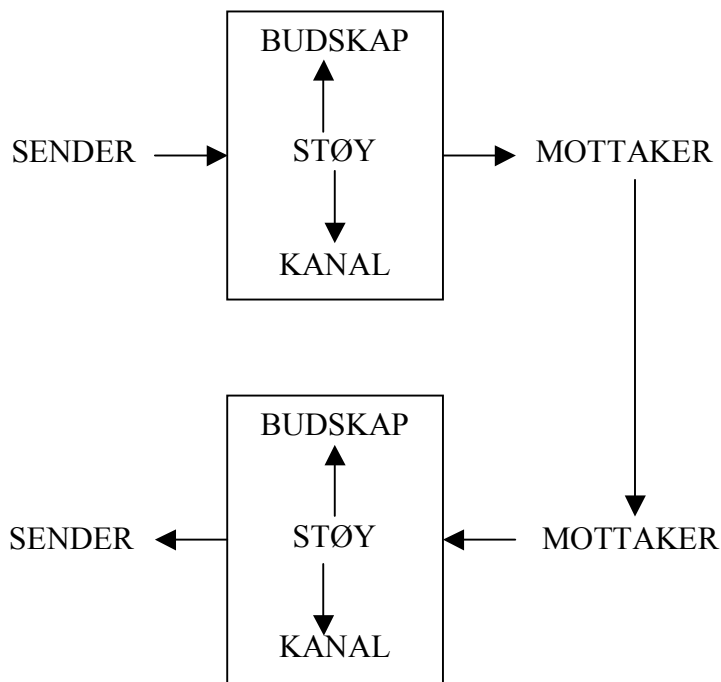
Selv opplevde jeg denne uklarheten sterkt. Etter en feltarbeidsperiode på et halvt år, er jeg fremdeles usikker på hva og hvor mye Frode egentlig forstår. I mine forsøk på å kommunisere med ham opplevde jeg alltid en stor grad av usikkerhet knyttet til hva han egentlig formidlet, og om han forstod hva jeg forsøkte å formidle. Det jeg mener å kunne oppfatte er vel egentlig bare at han noen ganger signaliserte tilsynelatende sterkt at han var enten misfornøyd/negativ eller fornøyd/positiv. Alt annet syntes ganske tåkete. Om jeg for eksempel spurte: “– Vil du se på TV?” eller i neste øyeblikk “– Du vil vel ikke se på TV nå?”, var responsen, om det kom noen, i all hovedsak den samme, enten positiv for begge spørsmålene, eller negativ for begge.

Denne usikkerheten i hvor mye beboerne egentlig ‘forstår’ preger de ansattes arbeid hos både Pia, Sofie, Eilert og Frode. De får aldri noen endelig bekreftelse på dette spørsmålet, verken i det direkte samværet med beboerne eller fra arbeidsmiljøet de er en del av. Som vi har sett er det komplisert å etablere mening selv i de enkleste forespørsler om konkrete ting som for eksempel om beboerne er tørste, sultne, hva slags musikk de vil høre på, etc. Om det kommer et svar som synes meningsfullt, blir det i neste omgang enda mer komplisert å forsikre seg om det var denne intensjonen beboeren hadde når hun uttrykte et svar, eller om det kanskje var noe annet.

Kommunikasjonsstrategier

Tidligere i oppgaven har jeg vist hvordan Else og Marte gikk frem for best mulig å formidle spørsmålet om Eilert ville ut på tur, og hvordan spesielle kommunikasjonsmessige utfordringer dukket opp ved Frodes besøk hos frisøren. For å belyse ansattes strategier for kommunikasjon med beboerne, vil jeg her se nærmere på situasjonene ved hjelp av en analytisk kommunikasjonsmodell.

Cato Wadel (1999) har skissert en prosessmodell for å fange inn noe av mangfoldet ved kommunikasjon som foregår ansikt til ansikt:

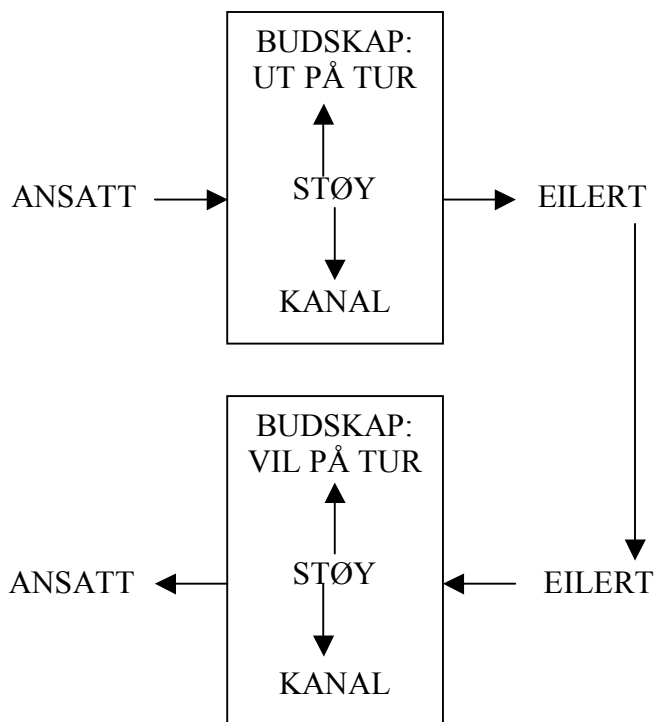

Figur 1: Prosessmodell for kommunikasjon (Wadel 1999:12).

Sammenhengen i modellen innebærer at sender må ha en forestilling om budskapet hun ønsker å formidle. Sender må også eksternalisere forestillingene ved hjelp av verbale og/eller ikke-verbale tegn (en første oversettelse). Mottakeren må kunne oppfatte disse verbale og ikke-verbale tegn. I neste omgang må mottakeren kunne integrere det som blir uttrykt for å skape mening (den andre oversettelse). Begge oversettelsene kan påvirkes av forstyrrende elementer (støy).

Eilert på sofaen

Om vi tar utgangspunkt i en slik modell og situasjonen hvor Eilert spørres om han vil ut på tur, kan følgende settes opp:

Figur 2: Modell for kommunikasjon mellom ansatt og Eilert

Vi tar for oss to alternative strategier ansatte bruker for å spørre Eilert:

1. *Spørre Eilert om han vil på tur, mens han ligger på sofaen*
2. *Spørre Eilert om han vil på tur, samtidig som han føres ut i gangen*

Budskapet fra den ansatte er tilsynelatende det samme i begge tilfellene: om Eilert vil ut på tur. Ansatte ved Nordly har heller ikke en fullgod kommunikasjonsform å forholde seg til (det er uavklart hva og på hvilke måter Eilert forstår verbale og ikke-verbale uttrykk). Situasjonene vil derfor medføre at det er en stor grad av støy til stede som følge av denne uklarheten.

Om den første strategien velges, vil Eilerts mulighet til å skape mening i stor grad være avhengig av at han forstår det verbale budskapet den ansatte formidler. Om ikke vil det være

umulig for ham å formidle et budskap tilbake til den ansatte. Kommunikasjonen bryter sammen.

Om den andre strategien velges, vil Eilert i tillegg til det verbale budskapet, oppleve å bli ført ut i gangen og få se skoene sine. Han vil få en betydelig tilleggsdimensjon tilført i form av en supplerende ikke-verbal kanal, og vil i sin meningsproduksjon ha et større grunnlag for å vurdere hva som er den ansattes budskap. Den ikke-verbale føringen styrker kanaliseringen av budskapet, samtidig som støyen (usikkerheten) reduseres.

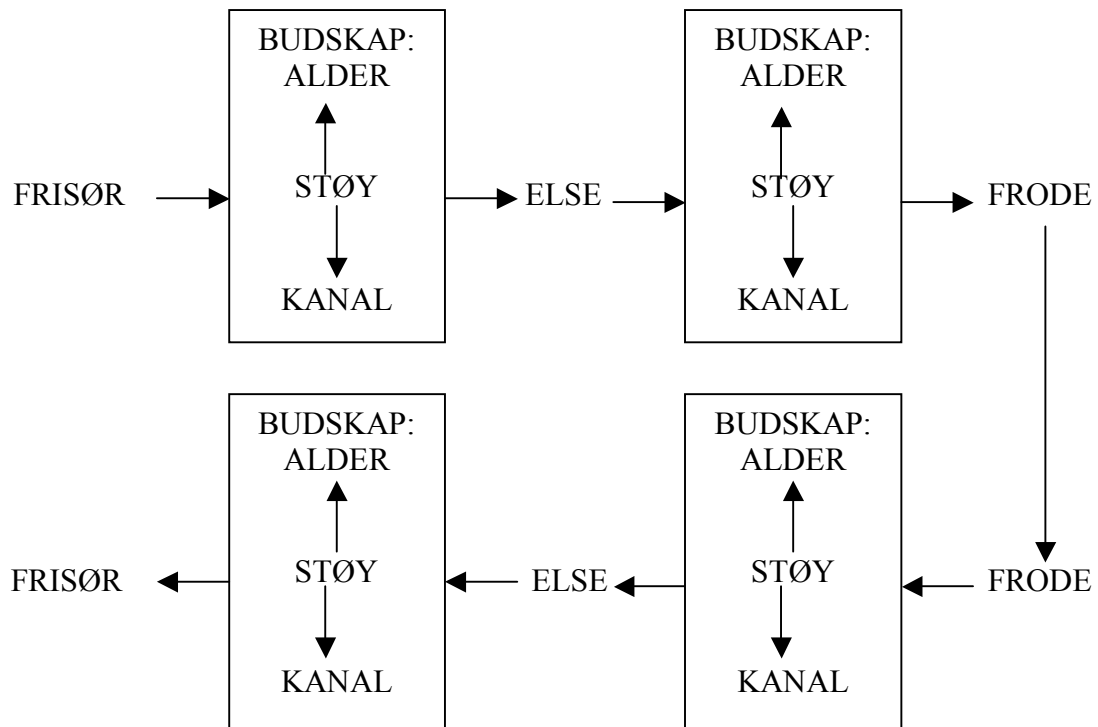
I strategi nummer to kan Eilert også, om han vil ut på tur, ta i bruk den ikke-verbale kanalen³⁹ ved å ta tak i en sko og gi den til den ansatte. Den ansatte kan på bakgrunn av tidligere erfaringer med Eilert etablere en mening om at budskapet hans var at: Ja, han vil ut på tur. Ansattes meningsetablering kan likevel påvirkes av forstyrrende elementer. Om for eksempel Eilert gav skoen til den ansatte selv om han kanskje ikke ville ut på tur, står den ansatte i fare for å feiltolke overleveringen av skoen som budskap.

Tidligere i oppgaven har vi sett at noen ansatte mener det er kolleger som i utgangspunktet ikke selv vil ut på tur sammen med Eilert når de spør ham om det. Om disse kollegene ved bruk av den første strategien antar at Eilert forstår verbale utsagn, eller om de vet at han ikke forstår dem, og derved “manipulerer” kommunikasjonsformen for å rettferdiggjøre at de kan arbeide administrativt eller sitte på pauserommet er vanskeligere å avklare. En slik strategibruk vil imidlertid være mulig.

Frodes frisørbesøk

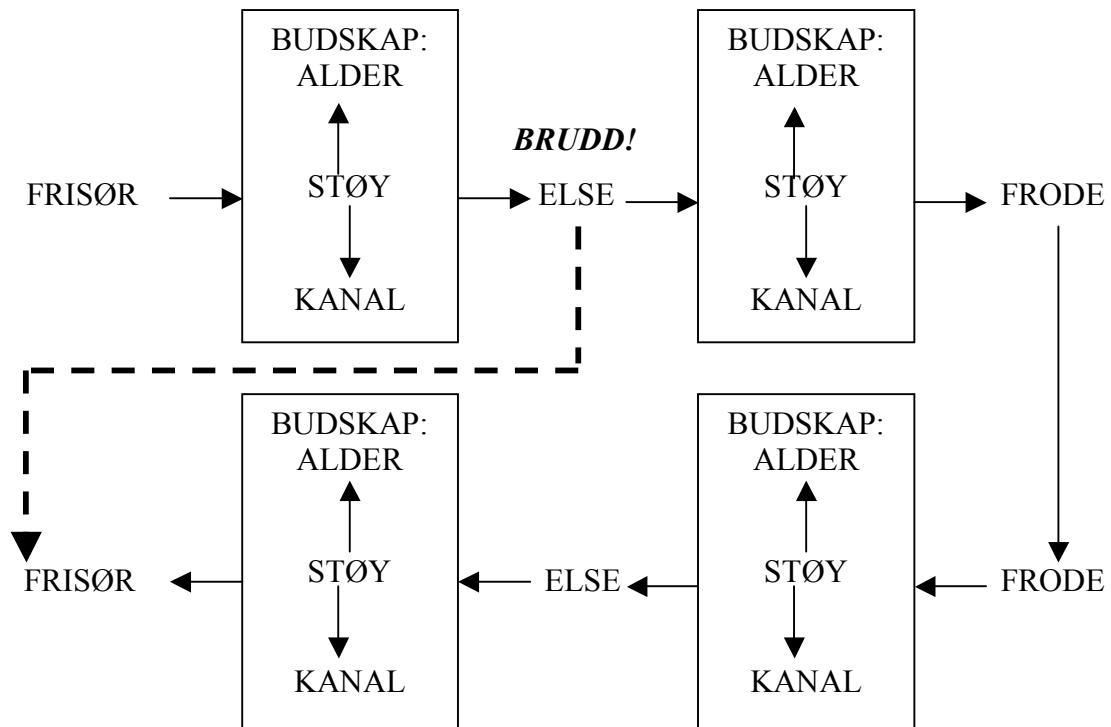
Om vi tar i bruk ovenstående prosessmodell for å se nærmere på Frodes frisørbesøk, oppstår en del tilleggselementer. Frisøren kjenner ikke Frodes uttrykksformer, og i kommunikasjon med Frode vil hun i stor grad være avhengig av Else som mellomledd. I situasjonen hvor frisøren lurer på hvor gammel Frode er kan vi sette opp følgende utvidede modell:

³⁹ Siden Eilert ikke har en verbal språkmulighet, faller denne kanalen bort i hans kommunikasjonsuttrykk.

Figur 3: Prosessmodell for kommunikasjon mellom frisør og Frode via Else

Av modellen går det frem hvor komplisert kommunikasjonen blir når Frode skal kommunisere med folk som ikke kjenner hans, allerede i utgangspunktet svært begrensede, kommunikasjonsform. Frisøren lurer på hvor gammel Frode er blitt, og forsøker å bringe klarhet i dette via Else. Else vil (som hun uttalte i forrige kapittel) i henhold til sine ønsker om å inkludere Frode i kommunikasjonen ideelt sett forsøke å avklare spørsmålet med ham, for så å formidle Frodes uttrykk til frisøren. Men på grunn av at hun føler at situasjonen er så stressende for Frode og at hun er redd for å bryte taushetsplikten, svarer hun direkte til frisøren at hun ikke har lov til å si hvor gammel Frode er. Kommunikasjonsrekken brytes derved ved at Else svarer frisøren direkte:

Figur 4: Prosessmodell ved brutt kommunikasjon mellom frisør og Frode via Else

Om ansattes kommunikasjon i eksempelet med Eilert på sofaen sammenlignes med kommunikasjonen ved Frodes frisørbesøk, ser vi at i situasjoner hvor en tredjeperson som ikke kjenner Frodes uttrykksformer bringes inn i bildet, vil kompleksiteten i kommunikasjonsprosessen øke. Ansatte må for det første fungere som mellomledd mellom tredjepersonen og Frode. For det andre foregår kommunikasjonen i slike tilfeller utenfor Nordly, i et miljø hvor både ansatte og beboere i større grad er utsatt for utfordringer/støy (som for eksempel stress og taushetsplikt) som begrenser muligheten til å kanalisere budskapet ved kommunikasjonen.

Inkluderingsstrategier

Utredningen om levekårene for psykisk utviklingshemmede (NOU 1985: 34) i forkant av HVPU-reformen understreker at en viktig kritikk ved institusjonsomsorgen er at beboerne (Ibid.:60):

- ... *gis ingen mulighet for utvikling av egen identitet og livsstil*
- ... *har ingen innflytelse over hvor og hvordan de vil bo, og det gis ingen alternativ*
- ... *[utsettes for] kontinuerlig kontroll og styring, mulighet for privatliv finnes ikke*

Utvalget peker også på at det innen ”... en institusjonskultur ikke vil være mulig for beboerne å utvikle en alminnelig, selvstendig tilværelse” (Ibid.:55).

Ved HVPU-institusjonene foregikk alle gjøremål innen samme fysiske område og under samme administrative ledelse og kontroll. Hvilke muligheter har beboerne ved Nordly til å utvikle en selvstendig livsstil og egen identitet ved dagens omsorgsform?

Beboerne har på grunn av sin funksjonshemming et omfattende behov for bistand i hverdagen. Utformingen av denne bistanden har imidlertid stor betydning for hvordan beboerne kan utvikle selvstendighet. Marit Sundet (1997) peker på at personer med psykisk utviklingshemming ofte tillegges en manglende evne til å persipere og fortolke språk og kontekst, og at de ikke er i stand til å forstå seg selv. Eventuell motstand og opposisjon fra personene vil tolkes som en bekreftelse på at de ikke kjenner sitt eget beste.

Ved Nordly varierer ansattes oppfatninger av beboerne når det gjelder punktene Sundet skisserer. Når beboerne i større eller mindre grad forsøkes inkludert i avgjørelser, betinger dette at ansatte har en formening om at beboerne til en viss grad er i stand til å oppfatte, fortolke og forstå hva beboerne selv ønsker. Samtidig er selve tanken om å forsøke å inkludere beboerne basert på at de ikke i tilstrekkelig grad kan gi entydige signaler på hva de ønsker. Hvordan ansatte håndterer inkluderingsideen i forhold til beboernes forståelse vil jeg belyse ved å se på fire eksempler som jeg tidligere har omtalt.

Når Eva forsøker å pynte til jul uten at Pia oppdager det, antar hun samtidig at Pia kommer til å reagere når hun oppfatter hva som er i ferd med å skje. Selv om Pia ser ut til å bli svært lei seg når hun oppdager pyntingen, forsøker Eva å avlede henne ved å

snakke om optikeren og de fine nye brillene. På tross av at Pia uttrykker at hun ikke vil ha julepynten fremme er strategien fremdeles, 10 år etter at hun flyttet for seg selv, å lære henne at hun skal pynte til jul. Når hun motsetter seg dette, tas protestene ikke til følge. Pia får beskjed om at julepynten skal være der. Selv om Pia her uttrykker seg på en måte som den ansatte forstår, tas synspunktene hennes ikke til følge. Tvert i mot fungerer de som en indikasjon på at Pia ikke har lært seg å pynte til jul.

Når Mari skal inkludere Sofie i valg av CD-plate, tar hun utgangspunkt i at Sofie forsår hva hun mener når hun sier “– Vil du ha den plata som står i?” Når Sofie svarer “jaaa”, kan Mari sette på platen med utgangspunkt i hva Sofie har ønsket. Om Sofie forstod hva Mari spurte om, at det eneste ordet hun kan si er “jaaa”, eller om hun uttrykte noe helt annet, blir ikke tatt med i vurderingen.

Ansatte som spør Eilert om turen ut mens han ligger på sofaen kan anta at han forstår hva de spør om i situasjonen, mens ansatte som tar ham med ut i gangen før de spør ham, gjør dette for å forsikre seg om at han forstår. Om Eilert reiser seg fra sofaen eller gir ansatte en sko, tolkes i de to tilfellene som at han forstår hva de spør om og vil ut. Dersom han blir liggende eller ikke vil hente skoen, tolkes det som at han ikke vil ut. Om Eilert blir liggende eller ikke vil hente skoen av andre årsaker, blir i liten grad stilt spørsmålstegn ved. Det vil også være et stort problem for ansatte å bringe klarhet i et slikt spørsmål.

Frode er med når Marte henger opp tøy og vasker opp. Hun antar at Frode oppfatter situasjonene som å ‘henge opp tøy’ og ‘vaske opp’. Han begynner å skumme, og hun tolker dette som et tegn på at han ikke liker å være med på oppgavene. At Frode motsetter seg det han er med på bruker Marte i neste omgang til å forklare at han må lære seg at slikt må han gjøre når han bor for seg selv.

Vi ser at ansatte på ulike måter legger beboernes forståelser til grunn ved forsøk på inkludering. Det legges til grunn at beboerne oppfatter situasjonen som utspiller seg. Verbale og ikke verbale tegn fra beboerne inkluderes i varierende grad. Tegn som kan samsvare med ansattes inkluderingsstrategier, tas som bekreftelse på at inkludering er oppnådd. Uklare eller opponerende tegn fra beboerne forblir uklare, de blir ikke tatt hensyn til, eller de fungerer som bekreftelse på at beboernes forestillinger må justeres.

Eksemplene ovenfor viser hvordan ansatte i stor grad definerer hva beboernes selvstendighet skal innebære. At Frode skummer når Marte skal lære ham hva det innebærer å bo for seg selv, tar hun som en bekreftelse på at han ikke kjenner sitt eget beste, han må lære at husarbeid er nødvendig. Pia motarbeides direkte når hun gir uttrykk for at hun ikke ønsker å pynte til jul. Hennes selvstendige ønske om noe annet enn personalets julepynting overprøves og avledes av den ansatte som kontrollerer situasjonen.

Et aspekt som er viktig å understreke er at beboernes betydelige funksjonshemming i stor grad legger begrensninger på mulighetene til et selvstendig liv. Det er jo nettopp derfor de er mottakere av omsorgstjenester. Spesielt Sofie, Eilert og Frode har store behov for hjelp i hverdagen, og kunne aldri levd uavhengig av en organisert bistand. Men like fullt viser eksemplene ovenfor hvordan det først og fremst er personalet som kontrollerer hva som skal anses som beboernes selvstendighet.

Sosial identitet

Hvordan beboernes selvstendighet kontrolleres av ansatte har paralleller til hvilke sosiale muligheter beboerne har til utvikling av sin egen identitet. Richard Jenkins (1996) påpeker at menneskers identitet kan sees som sosiale identiteter. Sosial identitet er prosesser hvor mening forhandles og etableres:

” – Social identity is our understanding of who we are and of who other people are, and, reciprocally, other people’s understanding of themselves and of others (which includes us). Social identity is, therefore, no more essential than meaning; it too is the product of agreement and disagreement, it too is negotiable (Ibid.:5).”

En grunnleggende faktor ved en slik forståelse av identitet er at vi utvikler identiteten i relasjon til andre mennesker. For beboerne ved Nordly er det personalet som først og fremst er disse ‘andre menneskene’ (Beboerne er tidvis sammen med andre personer med psykisk utviklingshemming, men da alltid med personale til stede)⁴⁰. Hverdagslivet foregår i hovedsak innen område Nordly og beboerne har liten kontakt med medlemmer i lokalsamfunnet

⁴⁰ Som tidligere nevnt har jeg ikke utfyllende opplysninger om beboernes sosiale relasjoner når de er på besøk hos familiemedlemmer.

utenfor. I situasjoner hvor de møter folk i lokalsamfunnet (som for eksempel på butikken eller hos frisøren), er kommunikasjonsvanskene imidlertid store.

Som vi har sett er beboernes muligheter til å etablere mening uavklart. Det er rett og slett vanskelig å vite hva de vet. Likevel er et gjennomgående trekk at ansatte i sine inkluderingsstrategier handler som om beboerne forstår hva de ansatte formidler. Likeledes tolkes beboernes uttrykk ofte som entydige svar relatert til ansattes forespørsler. Sentralt i denne utvekslingen er de ansattes kontrollerende funksjon. Det er de som formulerer egne utsagn og det er de som tolker beboernes responser. Det er de som i stor grad kontrollerer forhandlingen om mening i relasjonene mellom dem og beboerne. I den grad beboerne kan antas å etablere mening, vil disse mulighetene i stor grad være avhengige av de ansattes føringer i situasjonen.

Mottakerens tolking av budskapet er av avgjørende betydning for meningsutveksling ved alle former for kommunikasjon mellom mennesker. I relasjoner mellom beboere og ansatte ved Nordly er denne betydningen svært avgjørende. Ut fra Jenkins identitetsbegrep kan det sies at beboernes identitet i stor grad vil være avhengig av ansattes forståelse av hvem beboerne er. Meningsforhandlingen som foregår i relasjonene mellom beboere og ansatte kan kanskje også antas å være et viktig element i beboernes forståelse av hvem de selv er. Beboernes identitet preges således av ansattes tolking og oppfatninger av hvem beboerne er. Og deres identitet er slik sett underlagt ansattes kontroll ved dagens omsorgsorganisering ved Nordly.

Et paradoks ved forsøkene på å forstå beboernes identitet er at vi ikke kan vite hva som er beboernes selvoppfatninger, vi har ikke tilgang til deres forestillinger. Personalet kan heller ikke vite hvordan de selv oppleves av beboerne. Om identitet skapes både ved vår egen og andres forståelse av hvem vi er, vil også de ansattes identitet vanskelig kunne skapes i meningsutveksling med beboerne. Ansatte vil dermed også ha problemer med å vite hvem de selv er i relasjoner til beboerne.

Inkluderingsstrategiene, identitetskonstruksjonen og de empiriske eksemplene i denne oppgaven viser at det er mange uavklarte spørsmål og paradoksale trekk ved arbeidet ovenfor beboerne ved Nordly. Videre i dette og neste kapittel vil jeg drøfte aspekter som jeg mener er sentrale i denne problematikken. Jeg vil se nærmere på hvordan ansatte opplever sin arbeidssituasjon og forholdet til beboerne. Trekk ved normaliseringsarbeidet og

integreringsarbeidet ved Nordly drøftes opp mot teoretiske bidrag som kan belyse hvordan Nordly som omsorgssted er organisert.

Organisasjonsform

Hva er det som ligger til grunn for at ansatte utfører jobben slik de gjør, hvilke oppfatninger har de av personene de jobber for, og på hvilke måter etableres slike forestillinger i det sosiale miljøet på arbeidsplassen?

Som omtalt tidligere, så viser Marit Sundet (1995) til at i boliger for mennesker med psykisk utviklingshemming som har en liknende organisasjonsform som den ved institusjonene før reformen så har personalet en større grad av fellesmøter hvor de diskuterer beboerne på et mer generelt nivå. Dermed vedlikeholdes gruppeforståelsen av de som bor i boligene. Sundet viser til at det dermed etableres et skille mellom vi (ansatte) og de (beboerne). Dette fører til at tiltakene som utarbeides, tilpasses beboerne som gruppe, og ikke den enkelte beboer. I boliger med en mindre organisasjonsform, hvor fravær av avdelingsledere fører til et større selvstendig ansvar hos den enkelte arbeidstaker, bestemmes tiltakene oftere gjennom dialog med utgangspunkt i den enkelte beboer. En slik inkludering av beboerne i avgjørelser vil også bidra til at skillet mellom ansatte og beboere, vi og de, kanskje ikke opptrer i like sterk grad.

Nordly kan betraktes som en organisasjonsform som har innslag av begge ovennevnte alternativer. Stedet er organisert slik at de to boveiledere i stor grad styrer utformingen av omsorgstilbudet, men samtidig har den enkelte arbeidstaker et selvstendig ansvar i det praktiske arbeidet. Ansatte med en nærkontaktfunksjon for en eller to beboere vil i også ha et spesielt ansvar for tilbudet til denne beboeren.

Ved Nordly diskuteres beboerne på begge nivåene som Sundet skisserer. Boveilederne vil i sine prioriteringer behandle beboerne både med utgangspunkt i en gruppeforståelse og som individer når de overordnede linjene som bemanning, tidsbruk, behov, muligheter, etc. i omsorgstilbudet vurderes. Boveilederne råder som vi har sett over en gruppe på 19 ansatte (ca. 9 årsverk) som skal koordineres best mulig ovenfor beboerne. I det daglige arbeidet skal 2-4 ansatte organiseres slik at behovene til de 8 beboerne (samt avlastningsbrukere) blir ivare tatt best mulig. Dermed må boveilederne vurdere den enkelte beboers individuelle behov for bistand opp mot hvilke konsekvenser dette kan ha for resten av beboerne ved Nordly. Det er ikke rom for at en enkelt beboer kan tildeles en ansatt som skal være tilgjengelig kun for

denne beboeren. Slik sett blir både beboerne og de ansattes hverdag formet som en avveining mellom muligheter og begrensninger i personalets bemanning og beboernes behov.

Nærkontaktene og de ordinære ansatte må likeledes vurdere den enkelte beboers behov i forhold til de andre beboere. Nærkontaktene har som vi har sett et spesielt ansvar for “sin” beboer. Det er i stor grad nærkontaktene som vurderer hva beboeren trenger, og hvilke tiltak som skal gjennomføres for å ivareta dette. I eksempelet med Frode som måtte opp i vekt, utformet Marte et tiltak for dette. For å sette tiltaket ut i praksis, måtte hun imidlertid rådføre seg med boveilederne og deler av personalet for øvrig. Turnusplanene måtte legges opp slik at ansatte med spesielt godt kjennskap til Frode ble frigjort til å bistå ham i måltidene, samtidig som det ble satt av mye tid ved måltidene for å forsikre seg om at han virkelig fikk spist nok. Dermed måtte behovene til andre beboere tas med i vurderingen. Frode trengte en periode ekstra oppfølging fra de ansatte, noe som for eksempel førte til at det ble mindre tid til Eilert.

Som tidligere vist beskriver dagsplaner hva beboerne, og de ansatte, “skal igjennom” i løpet av vaktene. Ansatte må koordinere arbeidet sitt slik at dagsplanen til hver beboer utføres. En ansatt som er satt opp til å jobbe med for eksempel Pia, Sofie og Nina på en kveldsvakt må dermed vurdere deres individuelle dagsplaner opp mot hverandre, samtidig som aktiviteter som dukker opp hos den enkelte må vurderes i forhold til de andres behov. For eksempel hender det at Sofies tur ut avlyses dersom Pia eller Nina “har noe på programmet” som krever den ansattes bistand.

At ansatte ved Nordly opererer med en vi-de relasjon mellom seg selv og beboerne, har vi sett eksplisitt tidligere i oppgaven (se for eksempel avsnittet om ansattes begreper i kapittel 4). Sundet (Ibid.) peker på at når den enkelte beboer i stor grad inkluderes i avgjørelsen av tilbudet, vil en slik vi-de relasjon ikke opptre på samme måte. De begrensede kommunikasjonsmulighetene med beboerne ved Nordly, fører imidlertid til at beboerne i svært liten grad inkluderes i slike avgjørelser. De ansatte har ikke tilgang til beboernes forestillinger i særlig grad, og dette kan være en av årsakene til at skillet mellom vi og de, ansatte og beboere, eksisterer såpass klart.

På spørsmål om hvordan de ansatte vet hva de skal gjøre i forskjellige arbeidssituasjoner, svarer mange at tidligere arbeidserfaringer er et viktig grunnlag. Ved Nordly er personalstaben ganske stabil, og mange har jobbet der helt siden stedet ble etablert på

begynnelsen av 90-tallet. De har følgelig jobbet over 10 år med noen av beboerne, og mener de kjenner dem godt. Over tid har den enkelte lært seg en del om beboernes særtrekk og uttrykksformer. Noen ansatte har også tidligere jobbet med Eilert og Sofie da de bodde på institusjon før HVPU-reformen. Deres kjennskap til Eilert og Sofie strekker seg så langt tilbake i tid som 15-20 år.

Fra HVPU-institusjon til Nordly

Som vi har sett utveksler ansatte ved Nordly ofte erfaringene de har i situasjoner inne hos beboerne. De kommer sammen innimellom øktene for å drøfte utfordringer og opplevelser den enkelte har på egenhånd. Denne utvekslingen bidrar, som vi også har sett, til å utvikle den enkelte arbeidstakers forestilinger om arbeidet og beboerne. Men ikke alle utfordringer drøftes.

Marte er en av dem som har fulgt Eilert og Sofie fra HVPU-institusjonen til leilighetene de nå bor i. På spørsmål om hvordan dette har vært, er det flytteperioden som fremheves. Hun ser tilbake på perioden knyttet til utflytting fra institusjonen og innflytting i egen leilighet som vanskelig. “ – Først og fremst må det ha vært vondt for beboerne, men jeg syntes selv det var helt forferdelig den tiden”. Marte forteller videre om beboere⁴¹ som “hylte og skrek”, og måtte bæres inn i minibussen når de skulle reise fra institusjonen. Noen av beboerne hun hadde jobbet med i flere år flyttet langt av sted, og hun har ikke sett dem siden. Også arbeidskolleger ble spredt etter nedleggingen av institusjonen. Hun peker også på at mange av dem som jobbet der var middelaldrede kvinner som ikke hadde noen formell utdanning, og som fikk problemer med å få seg jobb når institusjonen forsvant.

Selv om disse opplevelsene ligger 10 år tilbake i tid, føler Marte fremdeles at det er vondt å tenke tilbake på flytteperioden:

“ – Jeg føler det som en slags sorg som ikke er bearbeidet. Jeg blir liksom ikke ferdig med det... Det var så mye vondt i den tiden. Og det var så mange beboere som bare flyttet... Men vi måtte jo bare følge opp det som var vedtatt...”

⁴¹ Marte refererer her til andre beboere ved HVPU-institusjonen enn Eilert og Sofie.

Når jeg spør henne om ikke dette er noe hun kunne snakke med kollegene om på det nye arbeidsstedet, sier hun at:

“ – Her ved Nordly var alle så opptatt av at alt skulle bli annerledes. Institusjonstiden var over, og nå skulle beboerne integreres og bo i egne leiligheter. Det var det vi skulle konsentrere oss om. Det ble ikke noen anledning til å snakke ut...”

Marte plages av minnene fra tiden institusjonen ble lagt ned. Hun har siden da hatt et behov for å få bearbeidet de vonde opplevelsene fra denne tiden, men har ikke funnet noen anledning til å snakke ut om dette med kollegene på det nye arbeidsstedet. Snakk om institusjonstiden og negative sider ved overgangen fra HVPU er et tabubelagt tema. Det er opprettet et skille mellom før og nå, gammel ordening og ny ordening, institusjonsliv og nytt liv. Fokus er rettet mot den nye formen for omsorg som skal integrere beboerne i lokalsamfunnet. Institusjonslivet hører til fortiden, det er nåtiden som gjelder. Men, uttaler Marte:

” – Det er mye ved Nordly som minner om institusjonen... Alt som vi forsøkte i starten med integrering og aktiviteter ute blant folk er slutt. Det virker som om ingen orker å gjøre noe. Selv de mest aktive har resignert, og orker ikke å gå ut. De som fremdeles gjør det, reiser gjerne til Grandal eller handlesenteret for å gå i butikker... Vi gjør alt for lite av aktiviteter som brukerne har mest glede av, og mange rettferdiggjør det med at brukerne må ha tid til å slappe av på ettermiddagen. Jeg tror ikke Eilert er blitt så gammel som en vil ha det til, han er heller gått i dvale.”

Martes utsagn peker i retning av stagnasjon og distanse mellom idealer og praksis. Ansattes forsøk på å praktisere en grunnleggende ny form for omsorg i tråd med idealene om integrering i lokalsamfunnet har stagnert. Nordly likner mer og mer på trekk hun husker fra institusjonen. Mer og mer av hverdagslivet foregår innenfor Nordly, og et interessant poeng er at manglende aktiviteter kan rettferdiggjøres ved at beboerne må slappe av hjemme i egen leilighet. Dette sier noe om hvordan idealer kan formes og tilpasses praksis. Retten til å “slappe av etter en lang dag på jobb” legitimerer manglende “fritidsaktiviteter”, og gjør det mulig å si at dette er et valg i henhold til hva som er riktig for beboerne. Martes påstand om at Eilert ser ut til å ha gått i dvale kan tyde på at han ikke får utfoldet sitt potensiale, men heller har resignert som følge av at ”retten til å slappe av” har funnet sin faste form, den er blitt institusjonalisert.

Ansattes fremstillinger om institusjonstenkning

‘Hvordan beboerne blir behandlet’ er gjerne tema på røykebenken og pauserommet når ansatte diskuterer arbeidet sitt. Noen av de ansatte er åpenbart opptatt av at dette oppleves uavklart, og diskuterer det seg i mellom, mens andre ikke tar opp slike spørsmål i fellesskap. Kristine, for eksempel, som har jobbet halvannet år ‘i psykiatrien’ med permisjon fra Nordly er spesielt opptatt av slike ting. Hun mener det er mye ‘sprøtt’ i måten de som ansatte oppfatter og behandler beboerne:

Vi sitter og snakker sammen på pauserommet. Telefonen ringer, og Marte tar den. Hun kommer tilbake til sittegruppa og sier at støttekontakten til Sofie ringte og spurte om Sofie og Nina kunne sitte klar i bilen til klokka seks. Støttekontakten hadde dårlig tid siden hun skulle hente Ninas støttekontakt først. Marte sa ja til dette, ikke noe problem.

Kristine reagerer sterkt på Martes svar: “ – Nei, nå... Ikke noe problem? Vi kan da ikke sette dem klar i bilen bare fordi støttekontakten vil det. Hun får komme inn til Sofie og Nina og hente dem.” Marte svarer med: “ – Hvorfor i all verden kan vi ikke det?”

Kristine sier at det blir galt å bare plassere Sofie og Nina i bilen fordi det passer støttekontaktene. Marte sier at det er vel ikke noe galt i å gjøre dette, og refererer til seg selv: “ – Jeg kunne gjerne stå klar på hjørnet om du (Kristine) skulle hente meg og hadde dårlig tid.”

Blir en litt amper diskusjon. Kristine må etter hvert gå inn i en av leilighetene, mens de andre diskuterer videre.

Kari sier hun tror Kristine ser ting annerledes etter at hun kom tilbake fra permisjonen. “ – Vi (sier Kari) tenker mer institusjon.”

Eli mener: “ – Det er skummelt at ingen vet hva som skjer når vi er inne i leilighetene sammen med brukerne.”

Marte sier at Kristine heller burde ta opp tingene med ledelsen, ikke bare diskutere det med kollegene.

Kristine virker meget frustrert over at det ikke blir tatt hensyn til de individuelle personene som bor ved Nordly i tilstrekkelig grad. Hun mener institusjonstenkning preger veldig mye av det som blir gjort ved Nordly. “– Det begynte så bra...”, sier hun. “– Når vi startet opp for ti år siden var det en helt annen ånd som preget arbeidet.” Hun viser til at i starten var beboerne med på mye forskjellig ute i bygda. De var med på sangkor, musikkforening, kurs, friidrett, og slike ting. Nå er det nesten ingen som gjør noe utenfor Nordly. ”– Personalet er heller ikke så flinke til å dra ut på turer, det blir mest til at vi er her ved Nordly.”

Også Kristine og Kari viser til at Nordly preges av institusjonstenkning. Personalet oppholder seg i hovedsak innen Nordlys område, og aktiviteter utenfor er de siste årene blitt sjeldnere. Omsorgsformen har stabilisert seg rundt det som foregår ved Nordly. Tilknytningen til lokalsamfunnet er blitt minimal og hverdagen har antatt fastere former innen Nordly som avgrenset område.

Blant annet hvor ofte ansatte ‘gjør ting’ uten å inkludere beboerne, er også noe Kristine syntes er særdeles bekymringsverdig. Tendensen med å ‘skjære alle ved Nordly over en kam’ plager henne også. Kristine mener at de som ansatte alt for ofte avgjør ting som angår beboerne som helhet. For eksempel ble det innført en ny ordning fra kjøkkenet på Senter for Omsorg. (Kjøkkenet leverer middagsmat i ferdige porsjonspakker til beboerne ved Nordly, noe som innebærer at det sjelden lages middagsmat hos den enkelte.) Den nye ordningen gikk ut på at i motsetning til tidligere kunne nå hver enkelt beboer velge blant flere retter hva de ville ha til middag den kommende uken:

Jeg sitter og leser noen dokumenter i sofaen på kontoret.

Kristine kommer inn og skjønner at Anniken holder på med middagslistene som skal til kjøkkenet på Senter for Omsorg. Kristine ytrer sin misnøye med at Anniken velger hvilke middagsretter den enkelte beboer skal få. “– Jeg synes noen av beboerne burde få muligheten til å velge selv.” Anniken svarer at “– Jammen en veit jo at sånn som Jens ikke vil ha fisk.”

Kristine repliserer “– Men burde de ikke uansett få velge? Så får de i hvert fall valgmuligheten? Det er jo også forskjell på fisk... Det burde kanskje være nærkontaktens oppgave å sette opp menylistene?” Anniken svarer “– Jo, men...” og fortsetter med listene.

I denne situasjonen som utspant seg på kontoret med Kristine, Anniken og meg tilstede, opplevde jeg at Kristines ‘protest’ både var en innvending på vegne av brukerne og en kommentar til Annikens måte å jobbe på.

Situasjonen viser også at ansatte reflekterer omkring hva de selv mener er en tilfredsstillende måte å arbeide på og hva de mener ikke er tilfredsstillende hos kolleger. I dette tilfelle dreide det seg om at Kristine ikke var enig i at Anniken skulle velge for alle beboerne. Kristine ville nok være enig i at for eksempel Eilert eller Sofie ville ha meget vanskelig for å gi et svar på hva de ville foretrekke på middagslisten, men at flere av de andre beboerne ved Nordly utmerket kunne foreta slike valg selv.

Edith uttrykker på liknende måte bekymring over at:

“– Det er jo egentlig ingen som vet hva vi gjør inne i leilighetene. Vi er jo stort sett der inne alene med beboeren, og hvis noen gjør noe galt, vil vi andre ikke merke det...”

Marte er også ofte sterkt kritisk til arbeidet som gjøres med beboerne:

“– Tenk hvis de kunne snakke! Da ville det ikke være noen av oss som ville beholde jobben. Selv Eilert, som jeg føler jeg har et helt spesielt forhold til, ville ha sagt: Du også Marte, du kan bare pelle deg ut...”

Det virker som om mange ansatte har en slags følelse av uttilstrekkelighet ovenfor sin egen rolle i arbeidet med beboerne. De er på en måte fanget i en arbeidssituasjon hvor de ikke har helt klart for seg hva det riktige innholdet skal være. Jeg hører ofte utsagn som at “– vi må bare følge magefølelsen for hva som er rett” eller at “– en kommer langt med sunt bondevett.”

Ediths utsagn peker på ansvaret de ansatte bærer med seg i arbeidet hos beboerne. Inne i leilighetene er de henvist til en ganske ensom arbeidssituasjon. Det er vanskelig å kommunisere med beboerne, og kollegene treffer de stort sett i arbeidspausene. Vissheten om at de kan gjøre feil uten at beboerne eller andre sier i fra, ser ut til å bidra til usikkerheten om de gjør en god nok jobb. Og som Marte sier: ” – Tenk hvis de kunne snakke!” Om beboerne selv kunne si fra, går hun ut fra at ansatte ville bli ‘kastet på dør’ fordi de ikke gjør jobben godt nok.

Institusjonelle føringer

Ledelsen i form av boveilederne legger også føringer for hvordan ansatte skal utføre arbeidet. Boveilederne har ansvar for den daglige driften, og det er de som formidler hvilke personalmessige og økonomiske rammebetingelser de ansatte må forholde seg til. Boveilederne informerer også de ansatte om andre føringer som lovpålegg, vedtak, eventuelle nye beboere, etc. Personalmøter er ofte arena for utveksling av denne form for informasjon.

I støttekontaktdiskusjonen ovenfor mener Marte at Kristine burde ta utfordringene opp med ledelsen. Men når vi snakker om det i ettertid, sier Marte at også hun kvier seg for dette. Hun viser til at hun har så liten stilling, og dersom hun legger seg ut med lederne, tror hun sjansene blir mindre for å få ‘noe mer fast’ (økt stillingsprosent). Mange av de ansatte er enig i dette. De jobber mange ekstravakter i tillegg til deltidsstillingene de har fast, og er redde for å få mindre å gjøre. “– Vi vet hva vi har, men ikke hva vi får” er omkvedet blant mange ansatte med små stillinger.

I arbeidsmiljøet er det mye snakk om stillingsprosenter som skal fordeles i nær fremtid. En ansatt sluttet for en tid tilbake, og etter at Frode flyttet inn skal også en større stillingsprosent opprettes for å dekke inn en del av det ekstra behovet for personale knyttet til ham. Mange av de ansatte mener det nå må bli deres tur til å få økt sine faste stillingsstørrelser, men de frykter at ledelsen vil ta inn nye folk “utenfra”.

Det blir ikke noen avklaring på disse ansettelsesspørsmålene mens jeg er på feltarbeid ved Nordly. Det hele trekker ut, og mange ansatte føler de går rundt i uvisshet. De er redde for å si nei til ekstravakter og å ta ting opp med ledelsen. De unngår konfliktsituasjoner med ledelsen av frykt for at det skal få konsekvenser for ønsket om økt stillingsstørrelse. Og samtidig bekymrer de seg for om arbeidet som utføres er tilstrekkelig. “ – Hadde jeg bare hatt mer

fast”, sier Marte, “ – så hadde jeg ikke vært redd”. “– Har en først fått en fast stilling, så har en den, folk blir ikke oppsagt heller, bare se på dem som går i større stillinger. Noen av dem har hatt stillingen i ti år.”

I omsorgssystemet Nordly er det boveilederne som legger føringene for hvordan den daglige driften skal foregå i henhold til de rammebetingelsene som foreligger. Rammebetingelser kan her anses som økonomiske, bemanningsmessige, antall årsverk, antall beboere, lover, pålegg og vedtak av administrativ og politisk art, m.m.. Personalet for øvrig må forholde seg til boveilederne som sine organisatoriske overordnede og følge deres føringer i det daglige arbeidet vis-à-vis beboerne.

Organisasjonsformen innebærer en ansvarsmessig rangering av ansatte. Boveilederne er overordnede beslutningstakere, nærkontaktene har en særlig beslutningskraft for tiltak knyttet til ”sine” beboere. De resterende ansatte har i hovedsak ansvaret knyttet til den praktiske utformingen av sitt daglige omsorgsarbeid.

Et viktig moment ved organisasjonsformen ved Nordly er ansattes stillingsstørrelser. Mange jobber i småstillinger, men vil gjerne jobbe mer. De tar derfor mange ekstravakter, hovedsakelig på kvelder og i helgene. Ideelt sett ønsker de større stillinger, men vet samtidig at sannsynligheten for dette er begrenset. Bemanningsstrukturen ved Nordly er stabil. Det er få arbeidstakere som slutter og lenge mellom hver gang en ny beboer med et eventuelt påfølgende bemanningsbehov flytter inn.

Som vi har sett er det mange ansatte i småstillinger og engasjementer som er redde for konsekvensene dersom de utfordrer beslutningstakerne øverst i det ansvarsmessige rangsystemet. Boveilederne antas å ha stor påvirkningskraft når nye stillinger skal utlyses, og at kritiske innspill vedrørende arbeidsforholdene kan slå negativt ut for den som kritiserer. Dette hemmer den interne informasjonsflyten om arbeidsforholdene ved Nordly.

Stadig skjerpede krav til økonomiske innsparinger i kommunen Nordly ligger i bidrar også til at bemanningsbehovet ved Nordly kontinuerlig vurderes i forhold til de øvrige behovene i den kommunale omsorgssektoren. Ledelsen ved Nordly må regelmessig legitimere sitt bemanningsbehov ovenfor omsorgssektorens administrative ledelse.

Oppsummering

Samlokaliseringen av boligene for mennesker med psykisk utviklingshemming ved Nordly gjør at tilbudet kan effektiviseres. De samme ansatte kan yte tjenester til flere beboere på en mer effektiv og økonomisk måte enn dersom beboerne skulle bodd i egne leiligheter forskjellige steder i bygda. Samlokaliseringen gjør også at kolleger lett kan komme sammen for å drøfte utfordringer og utvikle strategier for arbeidet. Foreldre og pårørende er også opptatt av at flyttingen ikke skal føre til avskjæring i sosial kontakt, og at kommunen kan tilby et trygt og stabilt tilbud hele døgnet.

Den sosiale kontakten begrenses imidlertid hovedsakelig til ansatte, beboere og andre med psykisk utviklingshemming. Hverdagen forløper stort sett innen Nordlys område, samt ved den særorganiserte arbeidsplassen hvor både Sofie, Eilert, Frode og Pia er på dagtid i ukedagene. Sosial kontakt utover dette er i hovedsak knyttet til butikk- og frisørbesøk, samt særorganiserte fritidstilbud for mennesker med psykisk utviklingshemming⁴². Kommunikasjons- og tolkingsutfordringer i relasjoner til beboerne er betydelige, og utfordringene blir større i situasjoner hvor en tredjepart som ikke kjenner beboernes uttrykksformer involveres.

Ansatte peker på en tiltakende isolering, segregering av aktiviteter og institusjonstenkning i tilbudet til beboerne. Samtidig uttrykker ansatte en tiltakende usikkerhet omkring egen og andres innsats ovenfor beboerne. Tvil om hva som er en riktig måte å utføre arbeidet er sterkt tilstedeværende hos mange ansatte. Utveksling av slik informasjon hemmes av stedets administrative organisering og ulikheter i beslutningsmyndighet. Mange ansatte i småstillinger og engasjementer frykter at kritiske innspill ovenfor lederne kan medføre negative konsekvenser for ønsket om økt stillingsstørrelse.

⁴² Relasjoner ved beboernes arbeidsplass og familiesamvær har som nevnt ikke vært undersøkt i denne oppgaven

Kapittel 8

Hva er normalt ved Nordly?

Et møte
mellom to verdener

I dette kapitlet diskuterer jeg nærmere hvordan arbeidet som utføres ved Nordly kan knyttes til begreper om normalisering og integrering. Analysen avrundes med en diskusjon av dagens organisering av omsorgsarbeidet i forhold til HVPU-reformens intensjoner om en endret livsform for mennesker med psykisk utviklingshemming. Erving Goffmans (1974 (1961)) kjennetegn på totale institusjoner tas i bruk for å påpeke trekk ved dagens omsorgsorganisering som sammenfaller med trekk ved organisasjonsformen den skulle erstatte.

Normalisering

Som nevnt tidligere i oppgaven er normaliseringsbegrepet svært mye brukt i dokumenter og omtaler av reformen for mennesker med psykisk utviklingshemming. “Levekår for psykisk utviklingshemmede” (NOU 1985: 34) omtaler normalisering som at mennesker med psykisk utviklingshemming skal ha en livssituasjon som andre, en vanlig dags- og ukerytme, et liv som følger årsløpets forandringer og reelle muligheter til å leve sammen med andre, alene eller i parforhold (Ibid.: 14). Sandvin (1992) peker på normalisering som et særdeles viktig normativt prinsipp i utformingen av en ny sosialpolitikk for funksjonshemmede. Söder (1992) viser hvordan prinsippet om normalisering har vært reformorientert helt siden det ble tatt i bruk på slutten av 1960-tallet.

Normaliseringsbegrepets rolle som pekepinne på det uverdige i datidens omsorgsformer utviklet seg så til planleggingsprinsipper for en ny form for omsorg med nye, normaliserte

livsmønstre for mennesker med psykisk utviklingshemming. Hvordan slike normaliserte livsmønstre skal oppnås i praksis, har imidlertid vært vanskeligere å skissere. Målsettingen og de generelle prinsippene som ble nedfelt i reformdokumentene, manglet en klarlegging av innholdet i prinsippene. Sandvin (1992) peker imidlertid på et interessant paradoks. Ved å være et uavklart begrep kunne normalisering tjene som et ideologisk fundament det ble mulig å samle politisk oppslutning om. Normalisering fungerte som et politisk argument som tjenestegjorde som et ønskelig alternativ til de kritiserte omsorgsformene ved datidens institusjoner. I det praktiske arbeidet med å gjennomføre reformens intensjoner, har det imidlertid vist seg vanskelig å omdanne idealene til praksis. I følge Sandvin ser dagens arbeid i kommunene ut til å preges av en 'common sense' forståelse av normalisering som 'å gjøre noe normalt'.

Hva er normalt?

Men, om vi ser tilbake på Nordly, lever Frode normalt når han deltar i husarbeidet i leiligheten sin ved Nordly? Er det normalt, slik Sofie gjør, å sitte i godstolen noen timer hver eneste dag etter middagen? Gjøres Eilerts liv normalt ved å insistere på at han skal ha en daglig spasertur i nærmiljøet? Og blir Pias jul normal dersom ansatte snikpynter leiligheten hennes?

Disse spørsmålene kan relateres til det Per Solvang skriver om i sin bok "Annerledes" (Solvang 2002). Han spør seg kort og godt "hva er normalt?" I første omgang argumenterer han relativistisk og sier:

Hva som er grunnleggende menneskelige funksjoner, er et sosialt og kulturelt definert spørsmål. Alt kan i prinsippet føres inn i normaliteten som en del av den naturgitte variasjon i menneskets vesen (ibid.: 166).

Men, skal begrepet inneholde noe utover dette altomfattende potensialet, må det defineres i forhold til noe annet. Variasjon i menneskets vesen blir da ikke bare naturgitt og selvfølgelig. Solvang tar i bruk begrepet "diskurs" for å kunne si noe om hvordan begrepet "normalitet" kan knyttes opp mot begrepet "avvik". En diskurs kan peke på tankemønstre som ligger til grunn for hvordan vi definerer et fenomen. Om hva som er adekvat og hvem som er kompetent til å si noe om fenomenet. Ofte tas dette for gitt, uten at man tenker over det.

Solvang viser til Michel Foucaults (2000(1961)) forklaring på galskapens forhold til psykiatrien:

At den gale er sinnssyk, er ledd i en bestemt diskurs der medisinen har fått innflytelse over galskapen og definerer den med sine begreper. Men det trenger ikke være sånn. Det er ikke naturgitt. Diskursbegrepet gjør det lettere å få øye på at måten vi forstår galskapen på, ikke er den eneste riktige (Solvang 2002: 62).

I diskursen om normalitet og avvik er elimineringen av det som er uønsket et nøkkelpunkt. Avvikende barn som ble satt ut i skogen for å dø, sterilisering og abort på fostre med avdekket avvik er eksempler på en slik eliminering. Solvang peker videre på at diskursen om normalitet og avvik også handler om å reparere det som anses å være defekt. Eksempler på dette er rehabiliteringsmedisin og ulike hjelpemidler. Til sist nevner han normalitet og avvik som en grunnleggende tenkemåte ved reformene for integrering og normalisering i omsorgen for funksjonshemmede. Idealet er her at mennesker med funksjonshemming skal leve så normale liv som mulig.

Det er viktig å påpeke at diskursen om normalitet og avvik også inneholder kritiske innspill. Abortlovgivning, rehabiliteringsbehov og normaliseringsreformene har alle kritiske røster som del av sitt innhold. Å knytte forholdet mellom normalitet og avvik til diskursbegrepet kan imidlertid hjelpe oss til å klarlegge noen grenser for hvordan normalitet og avvik håndteres i praksis. Fokus kan rettes mot hvem som bestemmer hva som er normalt og hvordan.

Unormale levekår i HVPU

Om vi ut fra denne avhandlingens hovedtema konsentrerer oss om normalitet og avvik som grunnleggende tenkemåte ved reformen for mennesker med psykisk utviklingshemming, stod de unormale levekårene i HVPU-institusjonene sentralt. Eventuelle særtrekk ved mennesker med psykisk utviklingshemmings behov i forhold til befolkningen for øvrig ble i større grad tonet ned. Fokus var rettet mot at de uverdige forholdene måtte fjernes, og løsningen ble skissert som at mennesker med psykisk utviklingshemming skulle innpasses i hva man anså å være en normal livsform. I diskursen om levekårene for mennesker med psykisk utviklingshemming var det den politiske viljen om fjerning av de uverdige forholdene som seiret over de kritiske røstene som problematiserte den nye omsorgsformen. Normaliteten som

norsk hverdagsliv ble bestemt å være løsningen på de avvikende forholdene i HVPU-institusjonene.

HVPU-institusjonene ble lagt ned. Ansvaret overført til kommunene. Menneskene med psykisk utviklingshemming plassert i leiligheter i lokalsamfunn rundt i landet vårt. Men hvordan går det med idealene om en normal livsform som integrert i lokalsamfunnet? Hvordan skal reformens idealer omdannes til praksis? Den daglige organiseringen av dette arbeidet havner hos det kommunalt ansatte personalet som bistår menneskene med psykisk utviklingshemming i dagliglivet.

Normaliseringsarbeid

Som jeg har omtalt tidligere så har Johans Tveit Sandvin mfl. i boken “Normalisering og ambivalens” (1998) sett nærmere på hvordan personale som arbeider i bofellesskap for mennesker med psykisk utviklingshemming forsøker å etablere ‘normale’ mønstre, som mest mulig ‘stemmer’ med forestillingen om et ‘normalt liv’ i det norske samfunnet. Forfatterne gir på grunnlag av kvalitative undersøkelser i fire bofellesskap en god innføring i hvordan strukturering av tid og rom legger rammer for hvordan man tenker seg normaliseringsarbeidet skal finne sted.

Den tidsmessige struktureringen deles i to hovedformer:

- personalets progressive tidsoppfatning som består av et rasjonalisert og samordnet sett av aktiviteter som gjennomføres for å etablere et normalt hverdagsliv for beboerne. Tiden får karakter av noe abstrakt fremskridende, og gjør nuet til et punkt på en tidslinje.
- beboernes immanente (fri)tid, opplevelsen av nuet som noe i seg selv. Meningen oppfattes ikke primært i relasjon til et mønster over tid, men som at det man gjør eller ikke gjør i nuet har en mening i seg selv

Når personalets arbeidstid og beboernes fritid sammenfaller i bofellesskapene, har personalets progressive tidsoppfatning en tendens til å dominere arenaen. Beboernes fritid blir derved preget av en progressiv tidsoppfatning. Ansatte har et sett av aktiviteter som skal gjennomføres for å skape et normalt hverdagsliv for beboerne, noe som fører til at beboerne i tiden mellom aktivitetene i stor grad er henvist til å vente på det neste som skal skje.

I grove trekk deles den romlige struktureringen inn i tre:

- beboernes leiligheter som arena for privatliv og individualitet
- fellesarealet som arena for det kollektive og sosiale
- kontoret som arena for formelle administrative funksjoner

Denne romlige struktureringen uttrykker bestemte intensjoner om hvilke funksjoner som skal ivaretas på de ulike arenaene. Struktureringen av slike arenaer reflekterer institusjonelle trekk ved omsorgen i form av meningsbærende strukturer som skapes og opprettholdes gjennom sosiale prosesser i hverdagslivet.

I neste omgang foretar forfatterne en analyse av selve normaliseringsarbeidet, hvor de peker på at personalet i det daglige arbeidet i boligene i stor grad må sette sin lit til en form for ikke-reflektert kunnskap om hva som er en 'normal' form for hverdagsliv. Personalet er dem som antas å vite hva som er det 'normale', mens beboerne nettopp bor i bofellesskapet fordi de trenger hjelp og støtte til å leve 'normalt'. I stor grad utnytter personalet sin hverdagskunnskap om hva som er 'normalt' i sitt arbeid ovenfor beboerne. Hvordan og hvor ofte man vasker hjemmet, lager mat, oppfører seg ved matbordet, etc. er eksempler som nevnes på kunnskap vi alle har om hverdagslivet, uten at vi nødvendigvis reflekterer over dem.

Men noen ganger kommer vi opp i situasjoner hvor vi stiller spørsmålsteget med kunnskapen vi ikke reflekterer over til vanlig. Sandvin peker på at personalet ofte er usikre på om normaliseringsarbeidet blir utført riktig, og samsvarer med hva som er en riktig normalisering av beboerne. Denne ambivalensen som forfatterne opplever personalet har, er en form for mental tilstand som personalet "... bar med seg hele tiden – den var en del av selve virksomheten, som de utviklet ulike strategier for å håndtere" (Ibid:137).

Mine erfaringer fra Nordly sammenfaller med mange av funnene i boken "Normalisering og ambivalens". Den romlige og tidsmessige struktureringen av omsorgsarbeidet ved Nordly legger føringer for hvordan man ønsker at arbeidet skal foregå. Det er etablert egne leiligheter til hver beboer og tidsplaner er utformet for både beboere og ansatte. Slike rammer for arbeidet påvirker hvordan de ansatte kan utføre sine oppgaver, og fører også til noen paradoksale trekk ved omsorgsformen.

Rasjonaliseringen og den tidsmessige struktureringen av aktiviteter for beboerne bidrar ikke nødvendigvis til at beboernes egne preferanser kommer til uttrykk. Det kan tvert i mot hevdes at denne struktureringen har en tendens til å dominere over innholdet i aktivitetene. Beboernes hverdagsliv struktureres til en kjede av aktiviteter som gjennomføres etter en fastsatt tidsplan for hva som til en hver tid står på programmet. Programmet i seg selv blir et mål på hva som skal gjennomføres for å oppnå et normalisert hverdagsliv. Beboernes leiligheter blir ikoner for ”privatliv” og ”tid for seg selv”: De bor for seg selv, i egne leiligheter. De sover, spiser og tilbringer fritid som individer i egen bolig.

Sofie, for eksempel, sitter i godstolen hjemme i sin egne stue. Hun ”slapper av” for seg selv etter arbeidsdagen. Noen timer senere kommer personalet og henter henne for en halvtimes gåtur. Deretter litt mer avslapping for seg selv i leiligheten, før personalet kommer tilbake for kveldsmåltid, kveldsstell og legging. Sofie er i seng før kveldsvakten går hjem for dagen. Hun er gjennom programmet som er skissert opp for henne. Sofie og personalet gjennomgår denne aktivitetsplanen uke etter uke, mønsteret er etablert.

Dette peker på et viktig element i omsorgsarbeidet: De ansatte må gjennomføre aktivitetene i henhold til en tidsplan. Om hverdagens koordinering av bemanning og de ulike beboernes behov (som for eksempel måltider, stell, og andre aktiviteter) skal kunne gjennomføres i et slikt omsorgssystem, må tiden til de ulike aktivitetene struktureres. Men som vi har sett er ikke dette det samme som at personalet ikke stiller spørsmålstegn ved normaliseringsarbeidets utforming. Mange er i sitt arbeid svært usikre på om de utfører oppgavene på en ”riktig måte”.

Fokuset mitt i denne oppgaven har vært mye knyttet til hvordan ansatte i praksis håndterer en slik usikkerhet eller ambivalens. – Om hvordan de skal handle i henhold til forestillinger om inkludering, normalisering og integrering, og hvordan ulike strategier for slik handling utvikles av den enkelte og sammen med kolleger. Det paktiske arbeidet innebærer hele tiden en grad av usikkerhet, og denne usikkerheten er sterkt knyttet til den begrensede muligheten for kommunikasjon mellom ansatt og beboer. På bakgrunn av denne usikkerheten etablerer de ansatte noen strategier som tar tak i et utvalg av det de finner vanskelig å håndtere. For i det hele tatt å få gjort noe, er de avhengige av å ikke sette seg ned å stille spørsmålstegn ved alle utfordringer de støter på. Slikt sett er arbeidet deres hele tiden en form for en pragmatisk

løsning på at beboerne trenger bistand og ansatte må gjøre denne jobben selv om de stadig har dårlig samvittighet for at arbeidet ikke er tilstrekkelig.

På bakgrunn av min fokusering på ansattes praktiske utfordringer i det daglige arbeidet ved Nordly kan det se ut som om denne kontinuerlige tilstedeværende usikkerheten knyttet til hva som er riktig måte å utføre arbeidet på, faktisk legger begrensninger på selve arbeidet. Mange ansatte går rundt med en oppfatning av at arbeidet 'aldri blir godt nok' og at beboerne aldri blir inkludert, normalisert, eller integrert i tilstrekkelig grad. Dette kan fungere positivt i forhold til at ansatte stiller spørsmålsteget ved sitt eget arbeid. Men i situasjonene hvor ansatte og beboere beveger seg ut i nærmiljøet utenfor Nordly, kan det se ut som om utfordringene blir så vanskelige at de legger begrensninger i utøvelsen av denne typen aktiviteter. Usikkerheten er alltid til stede, men forsterkes når ansatte opererer i miljøer utenfor Nordly, uten støtte fra kolleger, og med relasjonene til folk fra nærmiljøet som en ekstra utfordring.

Ansatte ved Nordly kan med andre ord sies å basere seg på både reflekterte og ikke-reflekterte forestillinger. De opplever ikke inkludering, normalitet og integrering entydig, og i sitt arbeid reflekterer og diskuterer de ofte hva innholdet i begrepene kan og bør være. Samtidig er slike refleksjoner og forsøk på avklaring omstendelige aktiviteter som krever både tid og anledning. I det praktiske arbeidet med beboerne har ansatte ofte verken tid eller anledning til å reflektere over arbeidet i tilstrekkelig grad. En stor del av arbeidet vil derfor måtte basere seg på ikke-reflekterte eller mindre reflekterte forestillinger.

Organiseringen av tid og rom, effektivitetskrav og bemanningsbegrensninger medfører at normaliseringsarbeidet får en sterk grad av strukturering. Ansatte slites mellom kravet om gjennomføring av dagens strukturerte aktiviteter og tid til inkluderingsforsøk av beboerne i avgjørelser.

I tillegg til disse aspektene står usikkerheten om hva beboerne "egentlig forstår". Ansatte skal arbeide for å inkludere Sofie, Eilert, Pia og Frode når avgjørelser skal tas. Beboernes grad av forståelse oppleves ulikt og til dels uavklart blant ansatte. Avgjørelser blir fattet etter tolkinger av beboernes uttrykksformer, men ofte er deres uttrykk irrelevant for hva som blir avgjort. Personalet skal videre til andre beboere.

Om Eilert blir liggende på sofaen når personalet spør om han vil ut på tur, gir dette personalet en legitim grunn til å droppe turen dersom tidsplanen for vekten er stram. De kan gå videre til neste beboer, og Eilert har selv, ved å bli liggende på sofaen, sagt fra om at han ikke vil ut. Han er inkludert i avgjørelsen. Eller er han ikke det? Å få en endelig avklaring på hva som er beboernes egne oppfatninger i slike situasjoner, synes meget vanskelig å avklare. Det er kanskje umulig. Likevel bestreber personalet, riktignok i varierende grad, seg på å gjennomføre inkluderingsstrategiene. Uavhengig av om beboerne medvirker i avgjørelsene, kan slike forsøk fungere bekreftende for de ansatte: at beboerne er forsøkt inkludert i henhold til idealet om medbestemmelse.

Integrert?

Som nevnt har integreringsbegrepet i likhet med normaliseringsbegrepet blitt brukt svært mye i dokumenter og omtaler av reformen for mennesker med psykisk utviklingshemming. "Levekår for psykisk utviklingshemmede" (NOU 1985: 34) viser til at samfunnets vanlige serviceapparat skal ha det fulle ansvaret for alle funksjonshemmede. Psykisk utviklingshemmede skal være fysisk integrert i vanlige bomiljøer, ha skolegang og arbeid på bostedet, og delta i det lokale samfunnslivet. De skal også være integrert i sosiale sammenhenger, dvs. delta og bli godtatt ut fra egne forutsetninger.

I hvilken grad er så de fire beboerne i denne oppgaven, nå 10 år etter HVPU-reformen blitt integrert?

I de fire beboernes hjemkommune er det helse- og sosialetaten som har ansvaret for hjemmetjenestene til innbyggere med psykisk utviklingshemming. Administrativt sorterer Nordly under denne etatens omsorgssjef. Både tradisjon og dagens praksis tilsier at ansatte med bakgrunn som omsorgsarbeidere og hjelpepleiere er sterkt representert i denne kommunale tjenestegrenen for kommunens innbyggere.

HVPU-reformen innebar at ansvaret for tjenester til mennesker med psykisk utviklingshemming skulle overføres fra fylkeskommunalt til kommunalt nivå, og integreres i kommunenes øvrige tjenestetilbud. I denne sammenheng er det vanlig at ansatte utdannet som hjelpepleiere og omsorgsarbeidere arbeider i kommunens omsorgsapparat for øvrig, og slik sett er reformens intensjon delvis oppfylt.

Om Nordly er et integrert tjenestetilbud i kommunens øvrige omsorgstjenester kan imidlertid diskuteres. Det kan riktignok sies at Nordly fungerer som en integrert brikke i kommunens øvrige omsorgstjenester, men tjenestene ved Nordly ytes innenfor klart segregerte rammer. Disse segregerte rammene opptrer innenfor både fysiske, organisatoriske, praktiske og ideologiske plan. Nordly, er og blir Nordly, et lite, avgrenset fysisk område omkranset av hekker, gjerder og murer, og det er i all hovedsak mennesker med en psykisk utviklingshemming som mottar tjenester.

Nordly har egne mellomledere. Disse boveilederne er ansatt som ansvarshavende for tjenestene som ytes til beboere og avlastningsbrukere ved Nordly. De øvrige ansatte som jobber her, jobber alle sine vakter ved Nordly, og de få som har jobbet andre steder i kommunens omsorgsapparat, har da hatt permisjon fra sine konkrete stillinger ved Nordly. I bygda er Nordly stedet der mennesker som har en psykisk utviklingshemming, som gjør at de trenger daglig bistand, flytter til når de flytter ut av barndomshjemmet. Og som tidligere nevnt er også dette kommunens organisatoriske plan som gjelder når personer med psykisk utviklingshemming skal flytte for seg selv.

Det aller meste av praktiske tjenester som kommunen yter for mennesker med psykisk utviklingshemming foregår ved Nordly enten det er arbeid i leilighetene til beboerne, avlastningstjenester for avlastningsbrukere eller fritidslignende aktiviteter. Den vanligste formen for fritidstjenester fra kommunen, i hvert fall ovenfor Sofie, Pia, Eilert og Frode foregår ved Nordly. Nabobesøk og fellesarrangementer på fellesstuen ved avlastningen er gjengangere. Det er svært sjelden aktiviteter foregår utenfor Nordlys område, og når det forekommer er det i hovedsak personale fra Nordly som er med.

I arbeidet som ytes ovenfor mennesker med psykisk utviklingshemming i kommunen, blir den praktiske utformingen etablert innen Nordly. Det er det sosiale livet som leves der, beboere, avlastningsbrukere og ansatte som oppholder seg der, og betingelsene ved Nordly som et eget institusjonelt område som legger rammer for arbeidets egenart. Hva som skjer i kommunens øvrige apparat for omsorgstjenester har de ansatte liten kontakt med.

Spør en de ansatte hvor de jobber, svarer de Nordly. Spør en hva de konkret jobber med, sier de miljøarbeid, psykisk utviklingshemmede eller hjemmetjenester. Hjemmetjenestene som ytes ved Nordly, er imidlertid organisatorisk annerledes enn hjemmetjenestene som

kommunen yter til andre innbyggere. Ved Nordly er det personale der som utfører tjenestene, ovenfor innbyggerne for øvrig er det bla. hjemmesykepleien og hjemmehjelpstjenesten i kommunen som yter disse oppgavene. Man må opp på omsorgssjefnivået før tjenestegrenene på det organisatoriske omsorgskartet forenes. Både brukere, ansatte og tjenesteform er ulike for kommunens omsorgstilbud til mennesker med psykisk utviklingshemming og mennesker uten en slik hemming.

Tidligere har jeg omtalt hvordan Jan Tøssebro (1996) har tatt i bruk fem analytiske integreringsbegreper i en gjennomgang av endringer etter HVPU-reformen. Om jeg skal forsøke å anvende disse begrepene i en vurdering av integreringsgraden til de fire beboerne jeg har fulgt ved Nordly kan følgende skjema settes opp:

1. *Fysisk integrering.*

De fire beboerne ved Nordly befinner seg i all hovedsak innen det fysiske området Nordly eller ved den spesielt tilrettelagte arbeidsplassen. Selv om Nordly ligger i kommunens lokalsentrum er beboerne lokalisert utenfor bygdas øvrige boligområder. Beboerne ved Nordly oppholder seg også i liten grad på steder hvor de treffer andre medlemmer av lokalsamfunnet.

2. *Funksjonell integrering.*

Det er sjelden beboerne ved Nordly nytter samme fasiliteter, som fritidstilbud og transportmidler, som resten av lokalbefolkningen i kommunen. Beboerne har to biler de deler på å bruke i de fleste anledninger hvor det er behov for transport. Befolkningen for øvrig kan selvsagt også i stor grad antas å bruke privatbiler, men når det gjelder offentlig transportmiddel som buss, hvor beboerne rent funksjonelt kan reise sammen med andre, er dette et sjelden alternativ. Fritidstilbudene beboerne ved Nordly benytter seg av er i all hovedsak segregerte aktiviteter som Klubben, ferietur og besøk til naboer innen Nordly.

3. *Sosial integrering.*

Mulighetene for spontane og regelmessige sosiale kontakter begrenses av at det er sjelden beboerne møter andre som ikke har tilknytning til Nordly, arbeidsplassen eller de segregerte fritidsaktivitetene. Både mulighetene for

spontane og spesielt regelmessige kontakter er imidlertid sterkt tilstede ved disse segregerte tilknytningsstedene. Øvrige arenaer hvor sosial kontakt er mulig, er når beboerne for eksempel er på butikken, hos frisøren, på kafé, og andre anledninger utenfor Nordly. At sosiale kontakter med andre enn personale eller familiemedlemmer finner sted innenfor området Nordly, er svært sjelden.

4. *Samfunnsintegrering.* Alle de fire beboerne jobber ved samme arbeidsplass, og også denne er organisert som et segregert tilbud til mennesker med psykisk utviklingshemming. Ingen deltar i noen former for organisasjonsliv utover Klubben (utenom Pia som i en periode under feltarbeidet gikk på turntrening for psykisk utviklingshemmede). Ansatte viser imidlertid til at det tidligere var en del forsøk på å få i gang flere aktiviteter i regi av lag og foreninger i kommunen, men at disse tilbudene de senere årene har falt bort.
5. *Administrativ integrering.* Dette punktet faller inn under min vurdering av Nordlys organisasjonsform innledningsvis i dette avsnittet. Her ser vi at selv om kommunens tilbud til mennesker med psykisk utviklingshemming i utgangspunktet tilbys via det ordinære omsorgsapparatet, er Nordly på mange måter et segregert tilbud i praksis. Tjenestene som ytes ved det fysiske og strukturerte avgrensede stedet Nordly er i all hovedsak rettet mot mennesker med psykisk utviklingshemming.

Det er ikke grunnlag for å hevde at noen av disse integreringsformene har funnet sted i stor grad. Selv om det finnes eksempler på noe som kan falle inn under begrepene, er det først og fremst avvikene som er iøynefallende. I henhold til Tøssebros gjennomgang av endringer etter HVPU-reformen, plasserer Nordly seg blant kommunene som har valgt et særorganisert tilbud som er fysisk avgrenset i et område som domineres av andre hjelpetrequende. Arbeidsplassen til beboerne er segregert, fritidstilbudene er i all hovedsak segregerte, og samvær med personer uten psykisk utviklingshemming (unntatt ansatte og familie) er svært begrenset.

Nordly som omsorgssted

Hva slags omsorgssted er dagens tilbud til mennesker med psykisk utviklingshemming slik vi finner det ved Nordly? HVPU-reformen ble gjennomført på grunnlag av kritikken som ble

reist mot HVPU-institusjonene. På hvilken måte er et sted som Nordly forskjellig fra denne kritikken? 'Lossius 2 utvalgets' (NOU: 1985:34) enstemmige forslag om å avvikle HVPU ble begrunnet med bl.a.:

- *Livssituasjonen og levekårene for psykisk utviklingshemmede i institusjonene er medmenneskelig, sosialt og kulturelt uakseptable.*
- *Det finnes ingen rasjonell begrunnelse for å skyve mennesker med psykisk utviklingshemming ut av nærmiljø og nærmiljøtiltak fordi de er psykisk utviklingshemmet.*
- *Det eksisterende særomsorgsapparat gir mennesker med psykisk utviklingshemming et dårligere medisinsk, pedagogisk, sosialt og kulturelt tilbud enn det som gis andre gjennom lokale tjenester og tiltak.*
- *Politisk aksepterte målsettinger, uttrykt gjennom mer enn 10 år, kan bare realiseres gjennom lokalt ansvar. Særomsorgens eksistens motvirker en slik realisering gjennom sin selvoppholdelses- og selvrekrutteringstendens.*
- *Økte ressurser til HVPU vil kunne gi marginale bedringer av livssituasjon og levekår for institusjonsbeboere, mens tilsvarende ressurser til kommunen vil kunne gi en radikalt endret livsform i retning av tilhørighet og medbestemmelsesrett.*

I denne avhandlingen har jeg gitt en empirisk og analytisk fremstilling av dagens omsorgsarbeid ved Nordly. Vi har også sett at kriteriene for avviklingen av HVPU-omsorgen i stor grad var basert på kritikken av de uverdige forholdene ved sentralinstitusjonene. Politisk vilje til HVPU-reformen ble mobilisert på grunnlag av idealer om en normalisert og integrert hverdag for mennesker med psykisk utviklingshemming, som et alternativ til institusjonsomsorgen.

Nordly som total institusjon

I 'det nye' omsorgsarbeidet i årene etter HVPU-reformen har disse idealene vist seg vanskelig å oppnå i praksis. I innledningskapitlet viste jeg hvordan HVPU-institusjonene samsvarte med Goffmans (1974 (1961)) kriterier for og kritikk av totale institusjoner. Avslutningsvis vil jeg nå oppsummere og diskutere trekk ved dagens omsorgsarbeid ved Nordly ved hjelp av Goffmans kjennetegn for totale institusjoner, for så å vurdere dagens omsorgstilbud opp mot omsorgstilbudet det skulle være en erstatning for.

Beboerne ved Nordly tilbringer det meste av hverdagen sin ved Nordly, samt ved det segregerte arbeidstilbudet. Det er ved Nordly de sover, spiser og tilbringer mesteparten av fritiden. Selv om hver beboer har en leilighet uavhengig av andre beboere, ligger leilighetene 'vegg i vegg' med de andre beboerne. Beboerne får besøk av personalet etter tur, og fritidsaktiviteter foregår ofte i fellesskap med andre beboere og personale. Det er personalet som initierer både kontakten mellom dem og beboerne, og beboernes kontakt med hverandre. Beboerne er på denne måten alltid tilgjengelige. Personalet kan når som helst komme inn i leiligheten, og dette gjør det vanskelig for beboerne å ha en egen intimsfære.

Samtidig er hverdagslivet ved Nordly strukturert ved hjelp av tidsplaner som koordinerer beboernes aktiviteter med personalets arbeid. Planene inneholder også aktiviteter som har til hensikt å oppfylle målsettinger om en integrert og normalisert hverdag.

Som vist tidligere i oppgaven definerer Goffman en total institusjon som et oppholds- og arbeidssted, hvor et større antall likestilte individer sammen fører en innelukket, formelt administrert tilværelse, avskåret fra samfunnet utenfor i en lengre periode. Han peker videre på at det som skiller totale institusjoner fra andre institusjoner kan symboliseres ved barrierer mot sosialt samspill eller interaksjon med omverdenen og mot det å kunne gå ut når man vil.

Ved Nordly har beboerne i liten grad kontakt med omverdenen i lokalsamfunnet. Frode og Sofie kan ikke gå ut på egenhånd, rett og slett fordi de ikke kan ta seg frem uten hjelp fra andre. Eilert kan rent fysisk ta seg frem til fots, men han anses ikke i stand til å gå ut på egenhånd, og lever derfor innelåst i leiligheten. Pia kan fint ta seg frem uten hjelp fra andre, men hun går likevel aldri ut i lokalsamfunnet på egenhånd. Selv om Nordly ligger sentralt til på tettstedet, forløper hverdagen i hovedtrekk innen Nordlys område. Nordly forsyner altså beboerne langt på vei med det Goffman kaller en "egen verden".

En slik "egen verden" legger i seg selv begrensninger på muligheten til å utvikle en egen identitet, selvopplevelse og personlighet. I følge Goffman vil totale institusjoners organisering av personalets arbeidsoppgaver og rutiner føre til en serie 'krenkelser av personligheten' (oppsett fra Bjelland 1984):

- *skillet mellom de ulike livssfærer er opphevet, slik at atferd i en sammenheng, får konsekvenser i en annen*

- *de har liten mulighet til å trekke seg ut av situasjoner som virker krenkende*
- *det er vanskelig eller umulig å verne sitt personlige territorium mot "besudling", forårsaket av slikt som dobbeltrom, fellestoletter uten dører, mangel på nøkler og mulighet til å være alene*
- *døgnets ulike gjøremål er rutinemessig fastlagt, noe som gjør det vanskelig for mer individuelle tilpasninger*

Selv om beboerne ved Nordly ikke bor på dobbeltrom eller har fellestoletter, er de henvist til å være i sin leilighet store deler av tiden. Likevel er beboerne alltid tilgjengelige for personalet, og dermed begrenses mulighetene for en egen intimsfære. Aktiviteter gjennomføres samtidig etter et fastlagt mønster hvor personalet alltid har innsyn. Informasjon om beboerne utveksles personalet i mellom og dette fører blant annet til at beboeres atferd i en situasjon får konsekvenser i andre. Beboerne er avhengig av personalets bistand, og har ingen mulighet til å trekke seg ut av situasjoner om de oppleves ubehagelige.

En slik "egen verden" begrenser også muligheten til sosial kontakt og meningsutveksling med andre enn personalet og de andre beboerne. Nordly er således en verden med utfordringer for egen identitetsutvikling, fordi beboerne i stor grad er avskåret fra samspill med andre øvrige aktører i lokalsamfunnet.

I følge Goffman bryter totale institusjoner med noe sosialt grunnleggende i det moderne samfunn: At den enkelte sover, arbeider og har sin fritid på forskjellige steder, sammen med forskjellige personer, under forskjellig myndighet og uten en rasjonell helhetsplan. Ved Nordly tilbringer beboerne det meste av tiden innen området, sammen med personalet og de øvrige beboerne. Beboernes arbeidsplass befinner seg riktignok et annet sted i bygda, og personalet der er ikke det samme som ved Nordly. Likevel arbeider både Pia, Sofie, Eilert og Frode ved samme sted, og transporteres i fellesskap til og fra arbeidsplassen. Summen av den enkelte beboers dagsplan og ansattes arbeidsplaner, kan peke i retning av en helhetlig, rasjonalisert plan for hverdagen ved Nordly.

Organiseringen av omsorgsstedet Nordly peker mot det Goffman omtaler som nøkkelen til den totale institusjonens karakteristikk: Å ivareta mange menneskers behov ved hjelp av byråkratisk organisering. Som vi har sett betraktes beboerne ved Nordly både som enkeltindivider og som gruppe. Individuelle behov forsøkes identifisert, men mulighetene til å

bistå individene vil alltid være avhengig av en vurdering av beboergruppens helhetlige behov, samt bemanningens kapasitet. Organisasjonsformen er videre bygd opp ved hjelp av en ansvarsmessig rangering. Boveilederne er overordnede beslutningstakere for Nordly som helhet og for individuelle beboeres behov. Nærkontaktene har stor grad av beslutningskraft for beboeren de er nærkontakt for. Ordinære ansatte har sin vesentligste beslutningskraft knyttet til situasjoner som dukker opp ved det daglige arbeidet.

Goffman viser også til en vesentlig forskjell mellom de som bor og de som er ansatt i totale institusjoner. De som bor der har begrenset kontakt med verden utenfor, mens de ansatte arbeider et visst antall timer ved institusjonen og er sosialt integrert i omverdenen utenfor institusjonen. I dette ligger et viktig moment: Betingelsene for en livsform i totale institusjoner er i seg selv forskjellig fra en livsform utenfor institusjonen. Mulighetene for sosial integrasjon i omverdenen betinger opphold i omverdenen utenfor institusjonen. Nettopp ved å være en "egen verden" tilbyr den totale institusjon beboerne en livsform "på siden" av denne omverdenen.

Også innen området er det en viktig forskjell mellom beboere og ansatte. De ansatte har sitt arbeid knyttet til å bistå beboerne med det de ikke selv kan ivareta. Kontakten mellom beboere og ansatte kan riktig nok sies å være grunnlagt i beboernes behov, men i hverdagen er det personalet som i stor grad definerer disse behovene, initierer kontakten og beslutter hvor lenge de skal være sammen med hver beboer. Det er personalet som styrer når beboerne skal besøkes og hvor lenge de skal være inne hos hver beboer. (Som nevnt kan Pia noen ganger gi signaler de ansatte oppfatter som at hun vil de skal forlate leiligheten, men det er uansett de ansatte som avgjør om signalene skal tas til følge.)

Det kan være på sin plass å understreke at Goffman i sin omtale av totale institusjoner ikke anser årsaken til en slik institusjonsform å være onde hensikter og gjerninger fra personalets side, men mer en konsekvens av organisasjonsformen personalet må arbeide innenfor.

Nordly som omsorgssted kan sies å inneholde hovedtrekkene til en total institusjon. Den enkelte beboer oppholder seg i hovedsak innen Nordly sammen med andre i likestilte situasjoner. Sosialt samspill og interaksjon med omverdenen er svært begrenset, og foregår i stedet ovenfor ansatte og andre med psykisk utviklingshemming. Flere beboeres behov samordnes og ivaretas ved hjelp av en byråkratisk organisering med en ansvarsmessig

rangering blant ansatte, og for beboerne blir Nordly i stor grad en egen verden på siden av lokalsamfunnet.

En ny omsorgsform?

Er så dagens omsorgstilbud annerledes enn omsorgstilbudet det skulle være en erstatning for? Som jeg har vist tidligere i oppgaven var det en rekke likhetstrekk med HVPU's døgninstitusjoner og Goffmans begrep om totale institusjoner. En kort oppsummering av "levekårene for psykisk utviklingshemmede" (NOU 1985: 34) viser at HVPU-institusjonene bar preg av:

- *Isolert og uveisom beliggenhet*
- *Upraktisk lokalisering for besøk*
- *Plassert og kamuflert slik at kontakt med nærmiljøet begrenses*
- *Total karakter: ikke skille mellom bolig, arbeid og fritid*
- *Administrativ ledelse og kontroll, byråkratisk organisasjon*
- *Begrenset mulighet for selv å velge aktiviteter og sosiale kontakter*
- *Hovedskille mellom ansatte og beboere*
- *Ansatte deltar i samfunnslivet for øvrig*
- *Ingen mulighet for utvikling av egen identitet og livsstil*
- *Ingen innflytelse på valg av bosted*
- *Kontinuerlig kontroll og styring, mulighet for privatliv finnes ikke*
- *Systemet avgjør om en skal bo sammen med andre, og i tilfelle hvem*
- *Systemet kan flytte en beboer, ut fra systemets egne interesser*
- *Bare noen få bestemmer fritt om de vil gå ut, og i tilfelle hvor.*

Mange av de kritiske innvendingene til HVPU-institusjonene kan finnes igjen i dagens omsorgsform, noen er bedret, mens andre ser ut til å ha funnet nye former ved dagens omsorgsorganisering.

Nordly ligger ikke isolert og uveisomt til, og kan ikke sies å ha en upraktisk lokalisering for besøk. Likevel har beboerne svært begrenset kontakt med nærmiljøet. På tross av at Nordly ligger sentralt i bygda, er området lokalisert til den delen av sentrum hvor det meste av kommunens øvrige institusjonsomsorg for eldre ligger. Alle leilighetene ved Nordly ligger i bygg som har lik arkitektonisk utforming, og Nordly har også samme innkjørsel som Senter

for Omsorg på nabotomten. Beboerne ved Nordly er slikt sett plassert i et kollektivt omsorgsområde i lokalsamfunnet og kan sies å ha en liknende kamuflering som HVPU-institusjonene ble kritisert for. Nordly har en ”merkelapp” som folk i bygda er klar over.

Som vi har sett kan også Nordly sies å ha en total karakter. Selv om beboerne har et arbeidssted utenfor Nordly, er arbeidsstedet et segregert tilbud, hvor både Sofie, Pia, Eilert og Frode er arbeidstakere. Utenom dette tilbringer beboerne stort sett fritiden innen samme område som de bor.

Nordly er administrativt organisert, med en klar ansvarsmessig rangering, om enn i mindre målestokk enn ved de større sentralinstitusjonene. Det er et klart skille mellom hvem som er ansatte og hvem som er beboere, og de ansatte deltar i samfunnslivet for øvrig.

Beboernes muligheter til å utvikle en egen identitet og livsstil er både avhengig av, og i stor grad begrenset til, relasjonene de har til ansatte. Kommunikasjon og meningsutveksling er en stor utfordring. Og det er uklart i hvilken grad mening utveksles og tolkes på en måte som samsvarer med det intenderte meningsinnholdet.

Muligheter til utvikling av en egen livsstil begrenses av organisasjonsformen ved Nordly, og beboerne har også en begrenset mulighet for selv å velge aktiviteter og sosiale kontakter som følge av dette.

Om beboerne ble forespeilet alternativer til Nordly da de flyttet inn, har jeg ikke oversikt over. Men det er sannsynlig at det ville være store vanskeligheter med å identifisere bostedspreferanser hos beboerne jeg har tatt for meg i denne oppgaven.

Nordly er boligtilbudet i kommunen som innbyggere med en sterk grad av psykisk utviklingshemming har. Det er derfor lite sannsynlig at beboere flyttes ut av området. Implisitt i dette følger at flere beboere bor innen samme område, uten mulighet til å velge ”bort” verken naboer eller seg selv.

Når det gjelder ansattes kontinuerlige kontrollmulighet versus mulighet for privatliv, er dette punktet kanskje et skille fra tidligere. Beboernes rett til å være for seg selv anses av ansatte som en viktig del av normaliseringstanken. Slik sett tilbringer beboerne mye tid privat for seg

selv. Også når beboerne får besøk av familiemedlemmer er ansatte bevisst på å unngå å komme unødig innom leiligheten. Likevel er det de ansatte selv, ikke beboerne, som beslutter når ansatte skal komme inn i leiligheten. Muligheten til fritt å bestemme når man vil gå ut varierer som sagt fra Sofie og Frode som ikke er i stand til å ta seg ut på egenhånd, Eilert som er låst inne i leiligheten og Pia som ikke går utenfor området selv om hun styrer låsingene selv.

Den nye omsorgsformen ved Nordly skulle være et alternativ til HVPU-omsorgen. Men en overgang til egen leilighet i hjemkommunen har ikke vist seg å vesentlig endre vesentlig på beboernes muligheter til utvikling av privatliv, egen identitet og egen livsstil. Dagens organisasjonsform legger sterke føringer for dette, men den mest grunnleggende utfordringen i disse spørsmål er kanskje likevel at vi i liten grad kan vite hva beboerne selv vet. Uten tilgang til deres egne erfaringer og forestillinger vet vi lite om hvordan de selv ønsker å leve sine liv.

Dagens omsorgstilbud ved Nordly

De fleste innvendingene som ble reist mot HVPU-institusjonene finnes også i dagens omsorgstilbud. Overgangen til et kommunalt organisert omsorgstilbud har ikke medført den radikale endringen i livsform som ble skissert i forkant av HVPU-reformen. Som en oppsummering av temaene i denne oppgaven mener jeg noen av hovedårsakene til dette kan være et samspill mellom:

- a) beboernes omfattende bistandsbehov,
- b) et kommunalt behov for å organisere et stabilt og funksjonelt omsorgstilbud innenfor flere rammevilkår og
- c) uavklart innhold i fremgangsmåter for å oppnå en radikalt endret livssituasjon enn den som eksisterte i de tidligere sentralinstitusjonene

Beboerne jeg har tatt for meg i denne avhandlingen har et uomtvistelig behov for bistand. På mange områder har de ikke mulighet til selv å ivareta sine behov. Slike behov spenner fra grunnleggende behov som mat og drikke til mer relative behov som å forflytte seg, økonomi, m.m.. De er med andre ord helt avhengig av andre mennesker i hverdagen. Dette punkt kan synes innlysende, men er likevel et viktig vilkår for hvilken omsorgsform som er mulig. Noen må ta ansvaret for at bistandsbehovet ivaretas i en kontinuerlig, systematisk og forutsigbar form. Om det er foreldre, en kommunal tjeneste eller andre som tar hånd om bistandsbehovet,

må visse organisatoriske grep gjennomføres for å sikre at behovet blir ivaretatt. Foreldre må organisere sin hverdag, kommunen må organisere et bistandspersonale og eventuelle andre må organisere en form som sikrer at bistandsbehovene blir besørget.

Kommunen Nordly ligger i overtok ansvaret for innbyggere med psykisk utviklingshemming for 10 år siden. I starten bar tjenesten preg av optimisme og gode økonomiske rammevilkår. Treningsleiligheter ble etablert for å hjelpe dem som kom fra HVPU-institusjonen til en hverdag i egen leilighet. I takt med at stadig flere innbyggere med psykisk utviklingshemming skulle flytte for seg selv, ble bemanningsbehovet større. Nye leiligheter ble etablert på samme område, og i løpet av kort tid var seks av kommunens innbyggere med psykisk utviklingshemming lokalisert ved omsorgsstedet Nordly. Tjenester til et slikt antall beboere og et enda større antall ansatte krever organisering. Hver beboer blir tildelt en nærkontakt med et spesielt ansvar for denne beboeren. En rekke andre ansatte trengs til å ivareta det praktiske arbeidet vis-à-vis beboerne. I tillegg er det behov for ansatte som kan ta ansvar for at koordineringen av tjenestene sikrer at alle beboere og ansattes hensyn ivaretas innen rammevilkår som økonomi, lover og retningslinjer, politiske vedtak, etc.. Denne organiseringen har et betydelig omfang og krever et betydelig administrasjonsapparat for at alle funksjoner skal være under kontroll.

Den nye omsorgsformen har altså likhetstrekk med omsorgsformen den skulle være et alternativ til. Den nye omsorgsformen ivaretar de fleste av beboernes behov og tilbyr dem en ”egen verden” som er annerledes enn omverdenen i lokalsamfunnet. Dersom idealene om integrering og normalisering i det minste kan sies å skulle peke i retning av noe som er alminnelig i et lokalsamfunn, vil forsøk på å inkludere beboerne i dette alminnelige uansett bli et møte mellom to ulike verdener. Og i et slikt møte mellom to livsverdener er det gjerne forskjellene som blir mest synlige. Ut fra den totale organisasjonsformen er beboerne allerede *før* de oppsøker omverdenen forskjellige fra befolkningen i lokalsamfunnet, og i forsøk på å nærme seg lokalsamfunnet vil de alltid være representanter for noe annerledes.

I det overstående nevnte jeg også det uavklarte innholdet i fremgangsmåter for å oppnå en radikalt endret livssituasjon enn den som eksisterte i de tidligere sentralinstitusjonene. Dette er som vi har sett et vesentlig grunnlag for ansattes bekymring for arbeidets utforming. De har problemer med å finne en farbar vei i arbeidet vis-à-vis beboerne. I starten arbeidet de aktivt for aktiviteter som kunne gi beboerne innpass i hverdagslivet i lokalsamfunnet. Lag og

foreninger ble mobilisert for å inkludere kommunens innbyggere med psykisk utviklingshemming, og ansatte stilte villig opp for å bistå beboerne i aktivitetene. Men entusiasmen stilnet, skuffelsen over at beboerne ikke ble inkludert tok overhånd, arbeidet opplevdes nytteløst. Strategiene som skulle gi beboerne en ny hverdag førte ikke frem.

HVPU-reformens manglende klarlegging av fremgangsmåter for å nå reformens egne målsettinger, en kommunal omsorgsorganisasjon med totale institusjoners kjennetegn, og beboernes omfattende behov for bistand i hverdagen, utgjør et komplekst samspill som sammen bidrar til å forme dagens omsorgstilbud ved Nordly.

Det nye omsorgstilbudet skulle være et alternativ til de uverdige forholdene i HVPU-institusjonene. Det kan imidlertid se ut til at en radikalt endret livsform for mennesker med psykisk utviklingshemming er svært vanskelig å gjennomføre i praksis. De samme menneskene står i dag i vesentlig grad utenfor nærmiljøet i hjemkommunen. En radikal endring i retning av tilhørighet og medbestemmelsesrett har latt vente på seg. Muligheten til å utvikle en egen identitet og livsstil er ennå svært begrenset. Målsettingen om å bryte med de kritikkverdige forholdene ved HVPU-omsorgen er ikke innfridd. Fremdeles eksisterer en særomsorg for disse personene. Den forsvant ikke selv om ansvaret ble overført til kommunene, men oppstod i en litt annen form med mange innslag fra det gamle.

Ansattes forsøk på å identifisere innholdet i en normalisert og integrert hverdag for beboerne har vist seg vanskelig. Mange ansatte tviler, noen har mistet troen, men fremdeles er det spor av håp om en ny og bedre livsform for beboerne. Om de bare kan finne en farbar vei mot målet.

Avsluttende bemerkninger

Omsorgsarbeidet ved Nordly

I denne oppgaven har jeg tatt for meg hvordan det kommunale omsorgsarbeidet ved Nordly er organisert og utspiller seg. Jeg har sett nærmere på hvordan spesielle utfordringer oppstår ved arbeid overfor personer med psykisk utviklingshemming uten verbal språkmulighet. Ansattes håndteringer av slike utfordringer er drøftet opp mot mine egne erfaringer fra feltarbeidet og andre teoretiske bidrag som omhandler omsorgsarbeid for personer med psykisk utviklingshemming.

Ansatte utvikler i stor grad strategier for arbeidet i samråd men kolleger. Hvordan arbeidet kan utføres mest riktig, mest i overensstemmelse med idealer som inkludering, normalisering og integrering, tas ofte opp til vurdering når ansatte møtes mellom øktene i arbeidet ovenfor beboerne. Ansatte er ofte kritiske til om de selv og kollegene utfører arbeidet riktig i henhold til slike idealer. Dette rører ved en hovedutfordring ved dagens omsorgsarbeid ovenfor mennesker med psykisk utviklingshemming. Idealene er diffuse. Meningsinnholdet peker i stor grad til de kritikkverdige forholdene innen HVPU-institusjonene, men gir ikke klare retningslinjer for hvordan dagens omsorgsarbeid skal utformes.

I relasjoner mellom ansatte og beboere uten en velutviklet kommunikasjonsform, oppstår store tolkingsutfordringer. Disse utfordringene er vanskelige nok innen det avgrensede området Nordly, men øker betydelig dersom ansatte og beboere beveger seg ut i lokalsamfunnet og samhandler med personer som ikke kjenner beboernes uttrykksformer. Dersom en utenforstående tredjeperson inkluderes i kommunikasjonen, må den ansatte fungere som mellomledd i fortolkninger mellom beboeren og tredjeperson.

Ansattes forsøk på å inkludere beboerne i avgjørelser betinger at beboerne antas å ha en formening om hva de selv ønsker. Det kan imidlertid se ut som om ansattes inkluderingsforsøk ofte har en tendens til å overskygge beboernes ønsker på en paradoksal måte. Verbale og ikke-verbale tegn fra beboerne som oppfattes å samsvare med ansattes strategi om inkludering, tolkes som tegn på at strategien om inkludering er oppnådd, mens uklare tegn fra beboerne forblir uklare, blir ikke tatt hensyn til, eller fungerer som en

bekreftelse på at beboernes formeninger må justeres. Ansatte vil i slike situasjoner kunne hevde at beboerne er forsøkt inkludert i avgjørelsene. Om beboernes ønsker samsvarer med avgjørelsene er imidlertid usikkert.

Mulighetene til å forstå beboernes meninger er i stor grad preget av knapp tid, strategier og erfaringer. Ansatte må ha nok tid til rådighet for å gjennomføre kompliserte kommunikasjonsprosesser, de må ha en strategi for arbeidet om hvordan de kan tolke tegn, og tidligere erfaringer fra eget og andres arbeid kan gi viktige retningslinjer for hva som fungerer. Men tidsbruk, strategier og erfaringer kan samtidig tenkes å ha en 'tilslørende' virkning på hva som er beboernes oppfatninger. Om ansatte mener de bruker tilstrekkelig tid, at strategiene fungerer og støtter seg til tidligere erfaringer, står de i fare for å 'kuppe' meningen i sine forsøk på å forstå beboerne. Når, og eventuelt på hvilket grunnlag, kan det hevdes at beboerne er forstått? Det er det som er så vanskelig å avgjøre. Ansatte må i sitt daglige arbeid på et tidspunkt 'sette strek' for forsøkene på å forstå beboernes meninger. De har begrenset med tid og anledninger til slike forståelsesforsøk ovenfor hver enkelt beboer. Samtidig er det veldig vanskelig å finne egnede strategier som forsikrer at forståelsene samsvarer med beboernes oppfatninger. Kanskje er dette også umulig.

I henhold til de fem analytiske integreringsbegrepene fysisk integrering, funksjonell integrering, sosial integrering, samfunnsintegrering og administrativ integrering, er det ikke grunnlag for å hevde at integrering for beboerne ved Nordly har funnet sted i særlig grad. Nordly er et særorganisert tilbud, fysisk avgrenset i et område som domineres av andre hjelpetrengende. Arbeidsplassen og fritidstilbudene for beboerne er også særorganiserte tilbud, og samværet med personer uten psykisk utviklingshemming (unntatt ansatte og familie) er derfor svært begrenset.

Dagens omsorgstilbud ved Nordly preges også av stadig skjerpede krav til effektivisering og kostnadsbegrensning i omsorgssektoren. Slike krav vil i denne forbindelse gjerne medføre innskjerpinger i personalressurser, noe som igjen kan føre til ytterligere strukturering av ansatte og beboeres hverdag. Dette vil føre til begrensninger i ansattes muligheter til å yte 'ikke-målbart' omsorgsarbeid som for eksempel direkte oppfølging av hver enkelt beboer. Inkludering av beboerne i avgjørelser, muligheter for spontanitet og aktiviteter i nærmiljøet utenfor Nordly er eksempler på aspekter ved omsorgsarbeidet som blir enda vanskeligere etter slike innskjerpinger.

En slik stadig skjerpet effektivisering og kostnadsbegrensning kan også tenkes å ytterligere stramme til grepet om Nordly som en total institusjon. Kravene til en enda mer effektiv organisasjon som skal ivareta mange beboeres behov innen samme administrasjonsapparat vil kunne føre til at forskjellen mellom verdenen som tilbys beboerne innen Nordly og verdenen i lokalsamfunnet utenfor blir stadig større.

Forventningene innfridd?

Før jeg dro til Nordly på feltarbeid var jeg bekymret for hvordan min tidligere tilknytning til stedet som ferievikar ville påvirke arbeidet. Som nevnt fikk jeg et inntrykk av at ansatte i liten grad knyttet meg til tidligere arbeide. De var vant med at mange ferievikarer kom og gikk, og deres oppmerksomhet ovenfor meg var stort sett knyttet til det jeg nå holdt på med.

Da jeg tok fatt på feltarbeidet var jeg også ganske overbevist om at jeg ville finne et omsorgssystem og en arbeidsform som var videreutviklet og godt innkjørt. Jeg antok at beboerne nå deltok i fritidsaktiviteter og var inkludert i lokalsamfunnet i større grad enn under innkjøringsperioden like etter reformen. I løpet av feltarbeidet fant jeg på mange måter det motsatte. Beboerne beveget seg sjelden ut i lokalsamfunnet utenfor Nordly og ansattes usikkerhet knyttet til arbeidets innhold syntes større enn noen gang. Det syntes som om Nordly var på vei mot det Nordly ikke skulle være. Et sted med kritikkverdige forhold som fantes i HVPU-omsorgens institusjoner.

Feltarbeidet ved Nordly og analyseperioden etterpå har jeg på mange måter opplevd som vanskelig. Jeg har hele tiden måtte ta hensyn til at jeg 'trækker' midt opp i beboernes privatliv og ansattes arbeidsliv. Min rolle som feltarbeider har vært på siden av omsorgsarbeidet, men samtidig har jeg vært en tilstedeværende deltaker i hverdagslivet ved Nordly.

Min situasjon har i stor grad dreid seg om å forsøke å sammenfatte mine egne opplevelser av ansattes opplevelser av beboerne og arbeidet ved Nordly. Det har ikke vært mulig for meg å drøfte disse oppfatningene med beboerne. Samtidig har det heller ikke vært mulig å drøfte alle aspekter med alle ansatte. Likevel har jeg forsøkt å involvere ansattes synspunkter og innspill i størst mulig grad ved å diskutere deres forestillinger om arbeidet opp mot mine egne erfaringer.

Jeg er klar over at denne avhandlingen i stor grad har fått et empirisk preg over seg. Den manglende mulighet til å få tilgang til beboernes egne opplevelser, har bidratt til mitt ønske om i det minste å gjøre et forsøk på å beskrive livsmiljøet de befinner seg i. Det faktum at beboernes samhandling i stor grad viste seg å være begrenset til personalet ved Nordly har også medført at jeg ikke har kunnet foreta mange av de samhandlingsanalyser jeg forestilte meg ved prosjektstart. Hadde jeg vært klar over dette ved prosjekteringen av denne avhandlingen, ville kanskje en videre utforskning av samhandling i familierelasjoner og ved arbeidsplassen til beboerne gitt et noe bredere grunnlag for slike analyser.

At jeg ikke har hatt tilgang til beboernes egne opplevelser i deres relasjoner til ansatte og meg selv, har også medført bekymringer og vansker ved utformingen av denne oppgaven. Jeg har vært redd for å bidra med spekulative fortolkninger av samhandlingen, og dette har blant annet medvirket til at jeg har valgt å fremstille ganske brede deskriptive innslag fra hverdagslivet ved Nordly. De ansattes og mine egne erfaringer fra samhandlingen er forsøkt presentert og diskutert på en måte som synliggjør hvem sine erfaringer som til en hver tid fremstilles. I den grad jeg har vurdert beboernes mulige erfaringer, har jeg i større grad vært nødt til å basere meg på antakelser og problematiseringer knyttet til nettopp vanskene med å få tilgang til deres egne opplevelser.

Likevel håper jeg at denne fremstillingen kan bidra til å belyse noen paradokser, utfordringer og begrensninger i omsorgsarbeidet for, og livssituasjonen til, mennesker som Sofie, Frode, Eilert og Pia.

Litteraturliste

- Ardener, Edwin. 1975. *Belief and the Problem of Women*. Perceiving Women. Ardener, Shirley (red.). 1975: J.M. London: Dent & Sons Ltd. (Hentet fra: *Sosialantropologiske grunntekster*. Eriksen, Thomas H. (red.). 1996: Ad Notam Gyldendal.)
- Bernstein, Douglas A. Bernstein (red.), Alison Clarke-Steward, Edward J. Roy, Christopher D. Wickens. 1997. *Psychology*. Boston / New York: Houghton Mifflin Company.
- Bjelland, Anne Karen. 1984. *Institusjonssosiologi*. Sogn og Fjordane DH: Kompendium II.
- Bjelland, Anne Karen. 1990. *Forskningsetiske problemer*. Stensil. Institutt for sosialantropologi, Universitetet i Bergen.
- Bjelland, Anne Karen. 1994. *Det antropologiske (hovedfags-) prosjekt i forskningsetisk perspektiv*. Stensil. Institutt for Sosialantropologi, Universitetet i Bergen.
- Douglas, Mary. 1997 (1966). *Rent og urent. En analyse av forestillinger omkring urenheter og tabu*. Oslo: Pax Forlag.
- Foucault, Michel. 2000 (1961). *Galskapens Historie i opplysningens tidsalder*. Oslo: Gyldendal Norsk forlag.
- Foucault, Michel. 2001. *Overvåkning og straff. Det moderne fengsels historie*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag. Fakkelseie.
- Fredriksen, Elin. 2002. *Mister barna*. Artikkel i Dagbladet 25. september 2002, samt tilhørende tematiske lenker.
<http://www.dagbladet.no/nyheter/2002/09/25/349688.html>
- Goffman, Erving. 1992 (1959). *Vårt rollespill til daglig*. Oslo: Pax forlag A/S.

Goffman, Erving. 1974 (1961). *Anstalt og menneske. Den totale institusjon sosialt sett*.
Danmark: Jørgen Pauldansk forlag.

Gullestad, Marianne. 1992. *Hvorfor er det så viktig å 'passe sammen'?* Perspektiver på
sosialt nettverk. Fyrand, L. (red.) 1992. Oslo: Universitetsforlaget.

Hennum, Ragnhild. 2002. *De nye særreaksjonene – kort oversikt*.
<http://www.jus.uio.no/ifk/hva-skjer/forvaring2.html>

Hergenhahn, B. R. 1997. *An Introduction to the History of Psychology*. Brooks/Cole
Publishing Company. An International Thomson Publishing Company.

Jenkins, Richard. 1996. *Social Identity*. New York: Routledge

Johansen, Arne Johan. 1996. *Fra dårkiste til normalisert omsorg. En vandring gjennom
omsorgshistoria for mennesker med psykisk utviklingshemming*. Harstad: Høgskolen i
Harstad.

Johansen, Arne Johan. 1998. *Psykisk utviklingshemmede og samfunnet*.
<http://www.museumsnett.no/trastad/historikk.htm>

LOV 1902-05-22 nr 10: Almindelig borgerlig Straffelov (Straffeloven).
<http://www.lovdatab.no/all/hl-19020522-010.html#44>

LOV 1988-06-10 nr 48: Midlertidig lov om avvikling av institusjoner og kontrakter om
privatpleie under det fylkeskommunale helsevern for psykisk utviklingshemmede.
<http://www.lovdatab.no/all/hl-19880610-048.html#9>

Marcus, George & Michael Fisher. *Ethnography and Interpretive Anthropology*.
Anthropology as cultural critique. Marcus, G. & M. Fischer (eds.): 17-44. University
of Chicago Press.

- NESH. 1999. Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora. *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, jus og humaniora*. Oslo: NESH publikasjon.
- NOU 1973: 25. *Omsorg for psykisk utviklingshemmede. Målsetting og retningslinjer*. Norges Offentlige Utredninger.
- NOU 1980: 27. *Arbeid for psykisk utviklingshemmede*. Norges Offentlige Utredninger.
- NOU 1985: 3. *Levekår for psykisk utviklingshemmede*. Norges Offentlige Utredninger.
- NOU 1991: 20. *Rettsikkerhet for mennesker med psykisk utviklingshemming*. Norges Offentlige Utredninger.
- Romøren, Tor Inge. 1995. *Reformen for psykisk utviklingshemmede. HVPU-reformen i forskningens lys*. Romøren, Tor Inge (red.) 1995: 15-33. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Sandvin, Johans Tveit. 1992. *Fra normalisering til sosial integrasjon. Mot normalt? Omsorgsideologier i forandring*. Sandvin, Johans Tveit (red.) 1992: 165-202. Oslo: Kommuneforlaget.
- Sandvin, Johans Tveit. 1995. *Fra utbygging til avvikling. HVPU-reformen i forskningens lys*. Romøren, Tor Inge (red.) 1995: 165-185. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Sandvin, Johans, Mårten Söder, Willy Lichtwarck, Tone Magnussen. 1998. *Normalisering og ambivalens. Bofellesskap som omsorgsarena*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Skjerve, Jan. 1992. *Etiske synspunkter i arbeidet med mennesker med psykisk utviklingshemming. Fra særomsorg til særlig omsorg*. Visnes, Tor (red.) 1992: 11-25. Oslo: Universitetsforlaget.

- Solvang, Per. 2002. *Annerledes. Uten variasjon, ingen sivilisasjon*. Oslo: H. Aschehoug & Co.
- Steinmoen, Gunnar og Thor S. Halvorsen. 1983. *I voldens verden : sentralinstitusjonene for psykisk utviklingshemmede*. Thor S. Halvorsen og Gunnar Steinmoen (red.) Oslo: Aschehoug forlag.
- Stortingsmelding nr. 47. 1989-90. *Om gjennomføring av reformen for mennesker med psykisk utviklingshemming*. Sosialdepartementet.
- Stortingsmelding nr. 67. 1986-87. *Ansvar for tiltak og tenester for psykisk utviklingshemma*. Sosialdepartementet.
- Sundet, Marit. 1995. *En ny tid i emning? Sosiale relasjoner i boligene*. HVPU-reformen i forskningens lys. Romøren, Tor Inge (red.) 1995: 107-130. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Sundet, Marit. 1997. *Jeg vet jeg er annersledes – men ikke bestandig. En antropologisk studie av hverdagslivet til fem personer med psykisk utviklingshemming*. Uppsala: Kultur i fokus.
- Syse, Aslak. 1992a. *Psykisk utviklingshemmedes rettstilling*. Psykisk utviklingshemmedes rettstilling. Syse, Aslak (red.) og Ståle Eskeland 1992: 15-46. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Syse, Aslak. 1992b. *Psykisk utviklingshemming. Omsorgshistorie. Folkerettslige forpliktelser*. Psykisk utviklingshemmedes rettstilling. Syse, Aslak (red.) og Ståle Eskeland 1992: 47-69. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Syse, Aslak. 1995. *Et rettslig perspektiv på HVPU-reformen*. HVPU-reformen i forskningens lys. Romøren, Tor Inge (red.) 1995: 145-164. Oslo: Ad Notam Gyldendal.

- Söder, Märten. 1992. *Normalisering og integrering: Omsorgsideologier i et samfunn i endring*. Mot normalt? Omsorgsideologier i forandring. Sandvin, Johans Tveit (red.) 1992: 41-66. Oslo: Kommuneforlaget.
- Tøssebro, Jan. 1992. *Institusjonsliv i velferdsstaten. Levekår under HVPU*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Tøssebro, Jan. 1995. *En utvidelse av velferdsstaten? HVPU-reformen i forskningens lys*. Romøren, Tor Inge (red.) 1995: 37-59. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Tøssebro, Jan. 1996. *En bedre hverdag? Utviklingshemmedes levekår etter HVPU-reformen*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Vike, Halvard. 2001. *Anonymitet og offentlighet*. Norsk Antropologisk Tidsskrift. Vol.12 nr. 1-2 s.76-84.
- Vår Rett. 1970. I Johansen, Arne Johan. 1996. *Fra dårekiste til normalisert omsorg. En vandring gjennom omsorgshistoria for mennesker med psykisk utviklingshemming*. Harstad: Høgskolen i Harstad.
- Wadel, Cato. 1991. *Feltarbeid i egen kultur. – en innføring i kvalitativt orientert samfunnsforskning*. Flekkefjord: Seek A/S.
- Wadel, Cato. 1999. *Kommunikasjon. – et mangfoldig samspill*. Flekkefjord: Seek A/S.

Vedlegg 1

Hovedfagsprosjekt
Trond Stalsberg Mydland

Universitetet i Bergen

I korte trekk er tema for min hovedfagsavhandling å se på hvordan bistandsarbeidet for mennesker med sterk psykisk utviklingshemming er organisert. Et sentralt element er hvordan bistandstilbud legges opp for mennesker som ikke behersker, eller som har et svakt utviklet, verbalt språk.

Som fag forsøker sosialantropologien å forstå sammenhenger mellom ulike sider ved den menneskelige tilværelse. Faget handler både om hvor forskjellige mennesker kan være, og i hvilken grad man kan si at alle mennesker har noe til felles. Felles for alle antropologer er en tilnærming hvor mennesker settes i sentrum, og direkte oversatt betyr sosialantropologi *den samfunnsmessige læren om mennesket*. Sosialantropologer søker altså å forstå hvordan mennesker lever i ulike små og store samfunn.

Årsaken til at jeg har valgt et forskningsprosjekt knyttet til mennesker med psykisk utviklingshemming er preget av mine tidligere arbeidserfaringer i det offentlige bistandsapparatet. Samtidig har de senere års studier vist meg at det pr. i dag finnes lite antropologisk materiale som omhandler mennesker med utviklingshemming. Min målsetting er således både å utvide min egen forståelseshorisont, samt tilføre faget kunnskap om den samfunnsformen som ligger til grunn for disse menneskenes liv.

Mitt hovedfagsprosjekt består av to større bestanddeler. Først skal jeg gjennomføre et langvarig feltarbeid i en eller flere samfunnskontekster. Deretter skal jeg foreta en analyse som danner grunnlaget for den endelige hovedfagsoppgaven. Selve feltarbeidet antar jeg vil strekke seg over 6-8 måneder, og det er i forbindelse med denne delen jeg ønsker å delta i deres arbeidssituasjon.

Mitt ønske er å følge bistandspersonale i deres relasjoner til mennesker med psykisk utviklingshemming. Med andre ord være med på, se på, og snakke med dere om hva dere gjør som bistandsarbeidere.

Analysen vil være basert på erfaringer fra feltarbeidet, og vil bli offentliggjort som hovedfagsavhandling i sosialantropologi. Et vesentlig punkt ved informasjonsbehandlingen i feltarbeidet er å drøfte mine forståelser av arbeidssituasjonen med de ansattes, slik kan deres forståelser sikres å komme til orde.

I forbindelse med innlevering av hovedfagsavhandlingen vil navn og spesielt identifiserbare særtrekk anonymiseres. Utfordringen vil likevel være å veie anonymisering opp mot representasjon, slik at presentasjonen blir representativ for samfunnsformen.

Kristiansand, september 2001

Trond Stalsberg Mydland

Vedlegg 2⁴³

Hovedfagsprosjekt
Trond Stalsberg Mydland

Universitetet i Bergen

I korte trekk er tema for min hovedfagsavhandling å se på hvordan bistandsarbeidet for mennesker med sterk psykisk utviklingshemming er organisert. Et sentralt element er hvordan bistandstilbud legges opp for mennesker som ikke behersker, eller som har et svakt utviklet, verbalt språk.

Som fag forsøker sosialantropologien å forstå sammenhenger mellom ulike sider ved den menneskelige tilværelse. Faget handler både om hvor forskjellige mennesker kan være, og i hvilken grad man kan si at alle mennesker har noe til felles. Felles for alle antropologer er en tilnærming hvor mennesker settes i sentrum, og direkte oversatt betyr sosialantropologi *den samfunnsmessige læren om mennesket*. Sosialantropologer søker altså å forstå hvordan mennesker lever i ulike små og store samfunn.

Årsaken til at jeg har valgt et forskningsprosjekt knyttet til mennesker med psykisk utviklingshemming er preget av mine tidligere arbeidserfaringer i det offentlige bistandsapparatet. Samtidig har de senere års studier vist meg at det pr. i dag finnes lite antropologisk materiale som omhandler mennesker med utviklingshemming. Min målsetting er således både å utvide min egen forståelseshorisont, samt tilføre faget kunnskap om den samfunnsformen som ligger til grunn for disse menneskenes liv.

Mitt hovedfagsprosjekt består av to større bestanddeler. Først skal jeg gjennomføre et langvarig feltarbeid i en eller flere samfunnskontekster. Deretter skal jeg foreta en analyse som danner grunnlaget for den endelige hovedfagsoppgaven. Selve feltarbeidet antar jeg vil strekke seg over 6-8 måneder, og det er i forbindelse med denne delen jeg ønsker å delta i

⁴³ Jeg fikk skriftlig samtykke fra samtlige hjelpeverger/foreldre og fra omsorgssjefen (se vedlegg 3)

arbeidssituasjon til bistandspersonale for å få en forståelse for hvordan bistandstilbudet for mennesker med sterk funksjonshemming er organisert.

Mitt ønske er å følge bistandspersonale i deres relasjoner til mennesker med psykisk utviklingshemming. Med andre ord være med på, se på, og snakke med dem om hva de gjør som bistandsarbeidere.

Analysen vil være basert på erfaringer fra feltarbeidet, og vil bli offentliggjort som hovedfagsavhandling i sosialantropologi. Et vesentlig punkt ved informasjonsbehandlingen i feltarbeidet er å drøfte mine forståelser av arbeidssituasjonen med de ansattes, slik kan deres forståelser sikres å komme til orde.

I forbindelse med innlevering av hovedfagsavhandlingen vil navn og spesielt identifiserbare særtrekk anonymiseres. Utfordringen vil likevel være å veie anonymisering opp mot representasjon, slik at presentasjonen blir representativ for samfunnsformen.

Innhenting av informasjon vil foregå ved min tilstedeværelse i de situasjoner og relasjoner ansatte har til mennesker med psykisk utviklingshemming. Ser for meg at hovedfagsavhandlingen primært vil omhandle de ansatte og deres forhold til to – tre mennesker med sterk psykisk utviklingshemming. Likevel ønsker jeg at flest mulig av dem som er ‘innom’ miljøet er informert om min tilstedeværelse, og at tillatelse til å innhente informasjon til min hovedfagsoppgave gis av hjelpeverge, eventuelt foreldre.

Kristiansand, 7. september 2001

Trond Stalsberg Mydland

Jeg _____ gir herved Trond Stalsberg Mydland tillatelse til å innhente

opplysninger som omhandler _____ til sin hovedfagsoppgave.

Sted Dato Underskrift

Vedlegg 3

Trond Stalsberg Mydland
Odinsgate 14 A
4631 Kristiansand
tsmydland@hotmail.com
Tlf: 380 96 360 / 959 47 197

Omsorgssjef xx
xx kommune
xxxx xx

Kristiansand, 7. september 2001

Viser til tidligere samtaler og ber herved om en skriftlig godkjenning til min tilstedeværelse i arbeidsmiljøet i xx bo og avlastning.

Som tidligere nevnt vil tema for min hovedfagsavhandling være å se på hvordan bistandsarbeidet for mennesker med sterk psykisk utviklingshemming er organisert. Et sentralt element er hvordan bistandstilbud legges opp for mennesker som ikke behersker, eller som har et svakt utviklet, verbalt språk.

Mitt ønske er å følge bistandspersonale i deres relasjoner til mennesker med psykisk utviklingshemming. Med andre ord være med på, se på, og snakke med dem om hva de gjør som bistandsarbeidere. Herunder ønsker jeg tilgang til den informasjonen bistandspersonale besitter i sitt arbeide.

Analysen vil være basert på erfaringer fra feltarbeidet, og vil bli offentliggjort som hovedfagsavhandling i sosialantropologi. Et vesentlig punkt ved informasjonsbehandlingen i

feltarbeidet er å drøfte mine forståelser av arbeidssituasjonen med de ansattes, slik kan deres forståelser sikres å komme til orde.

I forbindelse med innlevering av hovedfagsavhandlingen vil navn og spesielt identifiserbare særtrekk anonymiseres. Utfordringen vil likevel være å veie anonymisering opp mot representasjon, slik at presentasjonen blir representativ for samfunnsformen.

Innhenting av informasjon vil foregå ved min tilstedeværelse i de situasjoner og relasjoner ansatte har til mennesker med psykisk utviklingshemming. Ser for meg at hovedfagsavhandlingen primært vil omhandle de ansatte og deres forhold til to – tre mennesker med sterk psykisk utviklingshemming. Likevel ønsker jeg at flest mulig av dem som er ‘innom’ miljøet er informert om min tilstedeværelse, og at tillatelse til å innhente informasjon til min hovedfagsoppgave gis av hjelpeverge, eventuelt foreldre.

Som tidligere avtalt med xx og xx har jeg utarbeidet et informasjonsskriv til ansatte og et informasjonsskriv / samtykkeerklæring til hjelpeverger / foreldre til barn. Disse sendes xx for videre distribusjon.

Henviser for øvrig til møte med xx og xx 31. august 2001. Her drøftet vi sentrale trekk ved feltarbeidssituasjonen, opplysningsbearbeiding og anonymisering.

Ber herved om skriftlig samtykke til å foreta feltarbeid ved xx bo og avlastning på ovenfor nevnte premisser.

Kristiansand, 7. september 2001

Trond Stalsberg Mydland

Sted

Dato

XXXX

Vedlegg 4

Oversikt over Nordly

Vedlegg 4

Oversikt over Nordly

